

Vho Angie Motshekga
Minista wa Muhasho
wa Pfunzo ya Muteo

Vho Enver Surty
Muthusaminista wa
Pfunzo ya Muteo

Bugu idzi dzo riwalelwa vhana vha Afrika Tshipembe, mushumo wa hone wo rangiwa phanda nga Minista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Angie Motshekga na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Enver Surty.

Bugu dza mishumo dza Rainbow ndi tshipida tsha zwe Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wa ita zwa u khwiniisa vhukoni ha vhagudi vha Afrika Tshipembe vha gireidi dza rathi dza u ranga. Sa tshihwe tsha zwithu zwiwulwane zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo konadzea nge ya lambedzwa lu sa vhudzisiwa nga Muhasho wa Gwama la Lushaka.

Hezwi zwo ita uri Muhasho u kone u bveledza bugu idzi, dzi kha nyambo dzothe dza tshiofisi, dzi tshi waniwa mahala.

Ri na fulufhelo la uri bugu idzi dzi do thusa vhadededzi (vhagudisi) mushumoni wavho wa u funza wa duvha linwe na linwe khathihi na u vha na vhuṭanzi uri vha khunyeledze kharikhuṭamu yothe. Ro ita nga vhuronwane uri ri sumbedze ngila vhadededzi kha nyito nge ra shumisa aikhoni dzi no sumbedza uri mugudi u tea u ita zwifhio.

Ri na fulufhelo li no bva li mbiluni uri vhana vha do dhiphina nga u shumisa bugu idzi zwenzwi vha tshi khou aluwa na u guda, khathihi na uri na vhonevho, sa mudededzi, vha do dhiphina na vhana avha.

Ri ri kha vhona na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

U ṭalukanya Mulayotewa (Ndayotewa) wa Riphabuṭiki ya Afrika Tshipembe (1996)

Milayo ya nthesa ya shango i wanala kha Mulayotewa (Ndayotewa) wa Riphabuṭiki ya Afrika Tshipembe (1996). Milayo iyi i na maanda u fhira na muphuresidennde, maanda ayo a fhira a dzikhothe na a muvhuso wothe.

Ndi milayo ine ya laya vhatu vha lino shango uri vha tea u farana nga ngilade. Mulayotewa wa shango wo itelwa u tsireledza rothe ri no khou tshila zwino na vhana vhashu vhane vha kha di do da.

Ṭalukanyani hune ra bva hone.

Ri songo dovha vhukhaki ha mulovha.

Mulayotewa washu u ri thusa uri ri elekanye nga vhumatshelo ha khwiṭe ha rothe khathihi na u vhu fhaṭa.

Riṇe, vhatu vha Afrika Tshipembe;

Ri dzhiela nṭha u shaa ha vhulamukanyi kha tshifhinga tsho fhelaho;

Ri ṭhonifha havho vhe vha tambulela vhulamukanyi na mbofholowo kha shango laṣhu;

Ri ṭhonifha havho vhe vha shuma vha tshi itela u fhaṭa na u bveledzisa shango laṣhu; na

U tenda uri Afrika Tshipembe ndi la vhothe vhane vha dzula khaṭo, vho vhohekanywaho vha vha huthihi naho vha sa fani.

Zwenzwo, nga kha vhaimeleli vho khethiwaho zwavhudi, ri khou ṭanganedza ino Ndayotewa sa wone Mulayo Muhulusa wa Riphabuṭiki uri u—

Fhelise khethululo ya tshifhinga tsho fhelaho na u thoma tshitshavha tshine tsho dṣisendeka kha ndeme dza demokirasi, vhulamukanyi ha matshiliso na pfanelo dza vthuthu;

Fhaṭe mitheo kha demokirasi na tshitshavha tshi re khagala hune muvhuso wo dṣisendeka kha lufuno lwa vhatu nahone vhadzulapo vho tsireledzwa nga mulayo nga ngila I linganaho;

Khwinisa ndeme ya Vhutshilo ha vhadzulapo vhothe na u vhofoholola vhukoni ha muthu muṭwe na muṭwe; na

Fhaṭa mbumbano na demokirasi zwa Afrika Tshipembe uri li kone u vha fhethu ho teaho sa muvhuso wo dṣiimisaho kha muṭa wa tshaka.

Shumisani pfanelo dzaṅu sa mudzulapo wa Afrika Tshipembe ni dovhe ni vhe na vhuḡifhinduleli ha u tsireledza pfanelo dza vhaṭwe.

Divhani Mulayotibe Wa Pfanelo na Mulayotibe Wa Vhuḡifhinduleli.

Mudzimu tsireledza vhatu vhashu.

Nkosi Sikelel' iAfrika. Morena boloka setjhaba sa heso.

God seën Suid-Afrika. God bless South Africa.

Hosi katekisa Afrika.

Bugu dza mishumo dzi re kha tsielano iyi:

- Luambo lwa Nyengedzedzo Gireidi 1–3 (Nga nyambo dzothe dza tshiofisi)
- Luambo lwa Nyengedzedzo Gireidi 4–6 (Nga Luisimane)
- Litheresi ya Luambo lwa Hayani Giredi 1–6 (Nga nyambo dzothe dza tshiofisi)
- Mbalo Gireidi 1–3 (Nga nyambo dzothe dza tshiofisi)
- Mbalo Gireidi 4–9 (Luisimane na Afrikaans)
- Zwikili zwa Vhutshilo Gireidi 1–3 (Nga nyambo dzothe dza tshiofisi)

Yo vusuludzwa, i tevhedza CAPS

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI – Gireidi ya 6 Bugu ya 2

ISBN 978-1-4315-0123-6

ISBN 978-1-4315-0123-6

9 781431 501236

TSHIVENDA HOME LANGUAGE
GRADE 6 – BOOK 2
TERMS 3 & 4

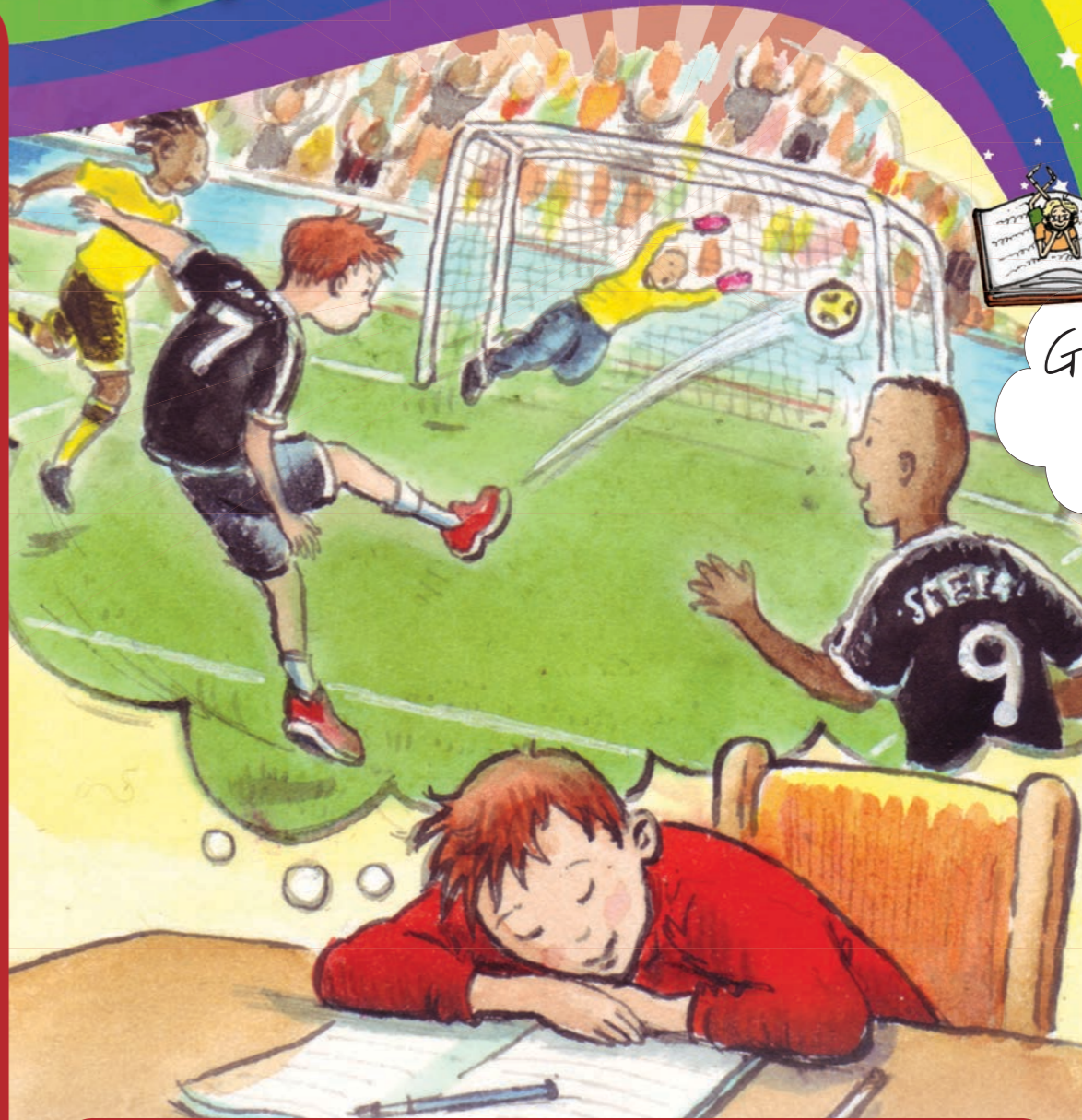
ISBN 978-1-4315-0123-6

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Gireidi ya 6

Dzina:

Kilasi:

TSHIVENDA LUAMBO
LWA HAYANI

Bugu ya 2
Themo dza
3 & 4

Kuivwalele

Dilugiseni

Rerani na tshigwada tshanu uri ni kuvhanganye mihumbulo. Shumisani mepe wa mihumbulo kha u dzudzanya mihumbulo yanu siani la puloto, vhaanewa/ vhabvumbedzwa na fhethuvhupo.

Mvetamveto

Nwalani mvetamveto yanu ya u tou thoma. Elekanyani nga lushaka lwa vhatshesivhataleli, tshivhumbeo na phara inwe na inwe.

Vusuludzani

Vhalani mvetamveto nga liito la u sasaladza ni wane mbigelamurahu i no bva kha vhanwe nga inwi kilasini na mudededzi wanu.

Dzudzanyani

Dzudzanyani nga u tola mupeleto na ndongazwiga. Itani ndulamiso ya mvetamveto.

Andadzani

Nwalani mvetamveto yanu ye ya dzudzanywa na u lulamiswa, sa one manwalwa a u khunyeledza.

Kuvhalele

Thangela uvhala

- Elekanyani nga zwine na vho zwi divha zwi no kwama thoho ya mafhungo.
- Elekanyani nga muvwalu na deithi ye bugu ya andadzwa ngayo.
- Vhalani phara ya u thoma na ya u fhedzisela ya tshipida itsho.
- Lingedzani u humbulela uri linwalwa ilo li khou amba nga mini.

V vhalala

- Musi ni tshi khou vhalala, ni ite ni tshi awela ni vhone uri ni khou pfesesa naa.
- Vhambudzani zwe na vha no humbulela zwone na zwe na vhalala.
- Arali ni sa koni u pfesesa zwine manwe a maipfi a amba shumisani dikishinari (thalusamaipfi).
- Arali ni sa pfesesi phara iyo, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleni ntha.

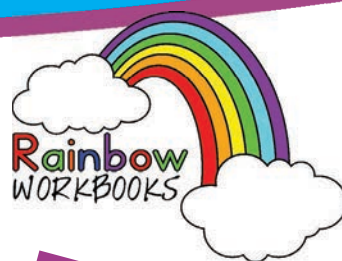
Thevhela uvhala

- Lingedzani u elelwa mafhungomatsivhudzi magede o lumbamaho zwe na vhalala.
- Itani mepe wa mihumbulo wa mihumbulo mihulwane.
- Nwalani zwi re zwanu inwi mupe ni tshi shumisa mihumbulo i no bva kha zwe na vhalala.

Gireidi
ya **6**

L u a m b o
L w a H a y a n i

NGA TSHIVENĀ

Heyi bugu ndi ya:

TSHIVENĀ

Bugu ya

2

TSUMBANĀDILA DZA U SHUMISA IYI BUGU YA MISHUMO

Kha vha shumise Bugu ya Mishumo khatihi na zwiṅwe zwiko zwi re hone. Kha vha ṭole CAPS ya Vhuimo ha Vhukati ya Luambo lwa Hayani.

Bugu ya Mishumo ya vhuimo ha vhukati ha ngudo ya Luambo lwa Hayani i a vha ṭanganedza. Vhuimo uhu ha vhukati ha ngudo dza Luambo lwa Hayani ho itelwa u alusa vhukoni ha luambo kha vhagudi uri vha kone u alusa zwikili zwavho zwa u davhidzana hu no itwa vhutshiloni, khatihi na u alusa zwikili zwa u guda funzoni ri tshi buḍa na kharikhuḷamu. Ri na fulufhelo ḷauri vha ḍo zwi vhona uri iyi Bugu ya Mishumo i thusa vhagudi kha u alusa vhukoni uhu he ha bulwa.

Bugu ya Mishumo iyi yo dzudzwanywa hu tshi tevhedzwa zwitendeledzi zwa vhege mbilimbili zwa CAPS. Vha ḍo ṭangana na migaganyo ya zwine zwa ḍo funzwa kha tshitendeledzi tshiṅwe na tshiṅwe tsha vhege idzi mbili kha masiṭari 1, 35, 69 na 103 a iyi Bugu ya Mishumo.

Tshitendeledzi tshiṅwe na tshiṅwe tsha vhege mbili tsho vhekanywa uri tshi katele zwikili zwi tevhelaho zwa luambo:

Kha ri ambe

1 U thetshesela na U amba (Oraḷa) – awara dza 2 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

Vhagudi vha tea u ṅewa zwikhala tshifhinga tshoṭhe zwa u alusa zwikili zwavho zwa U thetshesela na U amba zwa u kuvhanganya ngazwo mafhungomatsivhudzi, vha tandulula thaidzo na u bula mihumbulo yavho na kuvhonele kwavho kwa zwithu.

Bugu ya Mishumo i na nyito dzi re na tshivhalo dza u amba na u thetshesela dzine vhone vha nga dzi shumisa u itela u vha na vhuṭanzi uri vhagudi vha wana zwikhala musi na musi zwa u ita ṅdowendowe dza u tou amba.

Kha ri vhale

2 U vhala na U Ṭalela – awara dza 5 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

CAPS i lila uri vhagudi vha vhale na u ṭalela zwibveledzwa zwa maṅwalwa magede na tshaka dza maṅwalwa ngedede kha tshitendeledzi tshiṅwe na tshiṅwe tsha vhege mbili. Hafha hu katelwa u vhala: nganeapufhi (zwiṭori zwipufhi), foḷokuḷoo (ngano), nganetshelomuṅe, maṅwalo, imeiji, zwiṅwalwa kha dayari, matambwa, atikili dza gurandḍa, atikili dza magazini, inthaviwu dza radio, vhurendi, maṅwalwa a u ṭuṭuwedza, khungedzelo, ndaela, ndaedzandḍila na kuitelwe kwa zwithu. I tshi inga kha zwenezwi, CAPS i lila uri vhagudi vha vhale maṅwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a u tou vhona: mimepe, tshati, dzithebuḷu, nyolo, mepe ya mihumbulo, tshati dza mutsho, phosiṭara, ṅdivhadzo, zwifanyiso na dzigirafu. Vha ḍo wana hu na zwibveledzwa zwa maṅwalwa zwi re na tshivhalo kha iyi Bugu ya Mishumo.

CAPS i bula maitele a u vhala ane a vha maga a thangelauvhala, u vhala na thevhelauvhala. Vha ḍo ṭangana na ṭhalutshedzo dzi no sumbedza maga nga maga dza 'kuvhalele' nga ngomu ha khavara ya nga phanḍa ya bugu iyi.

Kha ri ṅwale

3 U ṅwala na U ṅekedza – awara dza 4 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

CAPS i lila vhagudi vha tshi ita ṅdowendowe dza u ṅwala musi na musi dza mafhungo o fhambananaho. Bugu ya Mishumo iyi i na fureme dza u ṅwala ngadzo khatihi na nzunzanyo dzi no ḍo ḍuḍumedza vhagudi vha tshi bveledza zwibveledzwa zwa u tou ṅwala, zwa u tou vhona na zwa midia minzhi. Vha ḍo ṭangana na ṭhalutshedzo dzi no sumbedza maga nga maga dza 'kuṭwalele' nga ngomu ha khavara ya nga phanḍa ya iyi Bugu ya Mishumo.

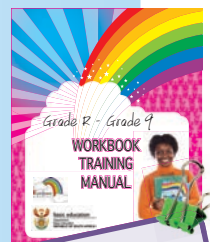

Kha ri ṅwale

LUAMBO

4 Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo – awara ya 1 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

CAPS i vha ṅea mutevhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo (zwiṅwa) zwine zwa tea u funzwa kha gireidi iṅwe na iṅwe. Iyi Bugu ya Mishumo i dzhenisa na ṅdowedzo ngedede dza tshitendeledzi tshiṅwe na tshiṅwe tsha vhege mbili. Nyito idzi dzi anzela u katela 'noutu/nzhele' dza u ṭalutshedza milayo ya luambo.

Vha tshi ṭoḍa tsivhudzo iṅwe kha vha ṭole Manyuwaḷa wa Workbook Training Manual.

Vhege dza 1 - 2: U anetshela ngano

65 Mutukana we a zwima thalente (mpho) yawe 2

U vhala mañwalwa a nganetshelo.
U fhindula mbudziso dzo ñisendekaho nga mañwalwa.

66 Vhangani ha imi u zwima 4

U vhala mañwalwa a nganetshelo.
U fhindula mbudziso dzo ñisendekaho nga mañwalwa.
Kha mañwalwa u wana maipfi ane a amba zwithihi na mafurase e a newa.
U bula vhudipfi he Vhangani a vha naho.
U ñwala tshinwalwa tsha dayari a tshi nweledza tshitori.

67 U ñwala tshitori tsha inwi mune 6

U rera nga vhaanewa, fhethuvhupo na zwiitei zwa tshitori tsha Vhangani.
U gadza mepe wa mihumbulo a tshi pulanela tshitori o sedzesa vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.
U ñwala tshitori tshi no bva kha mepe wa mihumbulo nga vhudele.

68 Tshaka dzo fhambananaho dza masala 8

U fhedzisa mafhungo nga u ñwala masalamasumbi na masala mavhudzisi one.
U topola masala a sa gumi a sumbedza uri a shuma na nnyi kana na mini.
U anetshela tshitori tsha Vhangani nga thevhekano yone.

69 Kha ri senguluse bugu 10

U vhala tsenguluso ya bugu.
U fhindula mbudziso dzo ñisendekaho nga tsenguluso ya bugu.
U vhambedza maipfi na tshalutshedzo dzone dzao.
U ñwala tsenguluso ya bugu ye vha i vhala ya vha takadza.

70 Mutambo wa Tshifhinga tsha Zwino 12

U tamba mutambo wa kha bodo (gwati) wa tshifhinga tsha zwino.

71 Vho Nelson Mandela vha ya tshikoloni tsha ntha 14

U vhala ñinwalwa le ña ñisendeka nga nganeavhutshilomune ya Vho Nelson Mandela.

U amba nga mañwe a mafurase a re kha mañwalwa khathihi na zwine a amba.
U tala maipfi e a khethelwa kha dikishinari a ñwala fhungo nga ñinwe na ñinwe ñao.
U rera nga mbudziso dzo ñisendekaho nga tshitori.
U fhindula mbudziso dzi no kwama zikhala zwo fhambananaho zwa vhutshilo ha Vho Nelson Mandela.

72 Kha ri ñwala tshitori 16

U shumisa mepe wa mihumbulo kha u pulanela tshitori o sedzesa vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.
U ñwala mvetemveto ya tshitori, a lalamisa mvetemveto iyi a kona u ñwala tshitori tsha u khunyeledza.

Vhege dza 3 - 4: Ngano

73 Jabu na ndau 18

U vhala lungano.
U rera nga mbudziso dzo ñisendekaho nga tshitori.
U ita litambwa ña u sumbedza kufhelele kwa tshitori.
U tshatshuvha mañwe matambwa e a taniwa.

74 Jabu u pfa u vhomba ha ndau 20

U fhindula mbudzisothopholwa dze dza ñisendeka nga tshitori.
U tevhekanya tshitori zwavhudi nga u nombora zwifanyiso.
U anetshela hafhu tshitori tshi tshi tou tevhekana.
U topola maiti a re kha mañwalwa a a shumisa kha u vhumba mafhungo.
U topola ppanya dza maiti e a newa.
U topola tshivhumbeo tshone tsha ñiti ngomu mafhungoni.

75 Ho bvelela mini kha ndau? 22

U vhala lungano lwa Tshizulu lwothe.
U rera nga tshitori a bula vhudipfi na mihumbulo.

76 U elekanya nga tshitori 24

U ñwala manweledzo othe a tshitori a tshi tshalutshedza kubveledzelwe kwa puloto na zwiitei zwo fhambananaho kha maga o fhambananaho.
U rera nga vhaanewa vha re tshitorini.
U shumisa mañaluli kha u tshalutshedza vhaanewa.

U ñwala fhungo ña fhethuvhupo huñwe na huñwe he ha sumbedzwa kha zwifanyiso.
U elelwa thevhekano yone ya zwiitei tshitorini nga u nombora mafhungo.

77 U elekanya nga vhaanewa 26

U ñwala mañaluli a no tala mvumbo ya ndau.
U ñwala phara ya u tshalutshedza ndau.
U nekana mihumbulo na vhañwe ya mañaluli a u tshalutshedza mvumbo ya Jabu.
U ñwala ngaganyamvumbo
U ñwala tshalutshedzo ya muthu wa vhukuma.

78 Ri lavhelesa luambo 28

U humbulela tshitori nga u rera nga zwifanyiso.
U shumisa thebulu ya maiti kha u tshalutshedza zwine zwa khou bvelela tshifanyisoni tshinwe na tshinwe.
U ñwala fhungo nga zwine zwa khou bvelela zwifanyisoni.
U ñwalulula mafhungo a tshi shumisa tshifhinga tshi ñaho.
U fhedzisa mafhungo nga u shumisa tshivhumbeo tshone tsha ñiti.

79 Madzina 30

U ñwala mafhungo a no yelana na tshati.
U topola maipfi a re na u na ñiti mafhungoni.
U rera nga vhuimo ha khoma na uri i shandula zwine fhungo ña amba nga ñila ifhio.

80 A tanganyeni 32

U shumisa mañanganyi kha u vhumba mafhungombumbano.
U topola maiti na madzina mafhungoni.

Kha ri vhale

Ni ɔo vhala tshitori itshi kha
mabambiri a u shumela
mavhili.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na tshohwana ni lingedze u humbulela uri marwalwa aya a nga vha a tshi amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo kha siatari ni wane uri ni ɔo vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala.
- Arali ni sa pfeesi tshipida tshigede tshi vhaleni hafhu nga u ongolowa. Tshi vhaleni nṱha.

Ndi musi zwikolo zwo vala. Vhangani, we a vha a tshi dzula Limpopo, o vha tshi khou ṱavha muroho ngadeni ya tshitshavha seli na muḓi wa hawe. Musi a tshi tou imisa ṱhoho, a vhona khonani yawe Dingani a tshi fhira a tshi khou gidima.

“Yaa, Dingani. Ni ɔo vha ni tshi khou ita mini zwino tshikolo tsho vala?” hu vhudzisa Vhangani.

“Ndi mukaputeni wa thimu ya bola ya tshikolo, zwino ri tea u ita ndowendowe ḡuvha liṅwe na liṅwe u itela thonamannde khulu,” Dingani u a fhindula. “Ndi vhona u nga nṱawaha ri ɔo i wina!”

“Yoo, zwi shapu luṅwe!” Vhangani u a fhindula.

Musi Dingani a tshi khou gidima a tshi fhira, Vhangani a thoma u amba e eṱhe, “Ndi tou tama arali ndo vha ndi kha thimu ya bola. Na nṅe ndi ɔo thoma u u phurakhithisa (ita ndowendowe).”

Nga vhege i tevhelaho, Vhangani a ṱuwa na Dingani phurakhithisini ya bola. A tamba na thimu, fhedzi zwithu zwi sa tshimbile zwavhuḓi.

A ḡipiringedza lunzhi nahone a ita na u korela iḷa iṅwe thimu bola.

Musi metshe wo no fhela, Vhangani a zwi vhona uri zwa bola a si zwawe. A ṱuwa a tshi kokodza milenzhe a tshi ya hayani. Hu si kale o vha o no vha ngadeni mirohoni.

Nga tshenetsho tshifhinga, ha fhira Jani. “Hee, Jani! u a vhidzelela. “Ni ɔo vha ni tshi khou ita mini zwino tshikolo tsho vala?” Jani a ri, “Ndi kha khwairi ya kereke, zwino ndi ɔo vha ndi tshi khou ya phurakhithisini ya khwairi ḡuvha liṅwe na liṅwe. Ri khou lugisela khontsati khulu.”

“Hee vhanna, ndi tou tama arali ndo vha ndi kona u imba,” ndi Vhangani a tshi amba nga mbilu”. Muṅwe na muṅwe u khou ita zwithu zwine zwa takadza, nṅeno nṅe ndi tshi khou fhedza tshilimo tshoṱhe ndi tshi khou lima ngade.”

Kha ri n'wale

Fhindulani mbudziso iyi nga u ita thiki tshibogisi tsho teaho.

Izwi zwi ni vhudza mini malugana na n'gila ye Vhangani a dipfa ngayo?

A	O vha a tshi tama u dantsa
B	O vha o t'ungufhala
C	O vha e na mazhuluzhulu
D	O vha a tshi tama u shuma ngadeni

N'walani mafhungo mavhili a no ri vhudza uri Vhangani o vha e na lutamo lwa u vha na mpho dzine khonani dzawe dza vha nadzo.

Kha ri n'wale

N'walani zwithu zwivhili zwi si na sia zwe Vhangani a ita musi a tshi khou lingedza u tamba bola.

Pulane dza Jani dzo vha dzi dzifhio dza musi tshikolo tsho vala?

Vhangani o dipfa hani malugana na ngade musi a tshi fhedza u amba na Jani?

Tshitoro tshi ri musi metshe u tshi fhela, Vhangani "o tuwa a tshi kokodza milenzhe".

Izwi zwi ni vhudza mini malugana na n'gila ye Vhangani a dipfa ngayo?

A	O vha a tshi tama u dantsa.
B	O vha o t'ungufhala.
C	O vha e na mazhuluzhulu.
D	O vha a tshi tama u shuma ngadeni.

Kha ri vhale

Nga murahu ha vhege dzi si gathi, Vhangani a vhona phamfulethe i no khou ita khuwelelo kha vhaswa uri vha dzhoine tshigwada tshiswa tsha u imba. Ni vhona u nga o ita mini Vhangani? O mbo di ya uri a vhone arali a tshi nga zwi kona. Fhedziha, musi a tshi khou imba, ipfi laawe la haka na u tzhipea. Muñwe wa madzhadzhi a sinyalala, Vhangani a mbo di zwi divha uri a nga si nangiwe.

Vhangani a kokodza milenzhe a tshi humela hayani a vhuyelela ngadeni. "Khonani dzanga dzotlhe vha na thalente dza tshipentshela," ndi ene a tshi humbula. "Ndi tou tama arali ndo vha ndi na tshiñwe tshithu tshine nda kona."

Holodei yotlhe, Vhangani o i fhedza a tshi khou tsa a tshi gonya a tshi zwimana na thalente yawe, tshifhinga tshothe o vha a tshi humela hayani o vha isala, a vhuyelela ngadeni.

Musi holodei i tsini na u fhela, Vhangani a vhona khonani dzawe Dingani na Jani hafhu. "Hei, ila thonamennde khulu ya bola yo tshimbila hani?" u vhudzisa Dingani.

"Ro wina!" ndi Dingani a tshi fhindula. "Khontsati yone?" Vhangani u vhudzisa Jani.

"Ndi ya matshelo. Khwairi yashu yo shuma nga maanda, nahone nne ndi khou ya u imba solo!"

"Ri a ni fhululedza, vhanna," ndi Vhangani a tshi vha vhudza. "Ndi tou tama arali ndo vha ndi na tshiñwe tshithuvho tshi no nga zwa vhoiwe tshine nda nga dihudza ngatsho."

"Hee muthannga, ngoho?" hu vhudzisa Jani. "Miroho i re ngadeni yanu i tou titima! I vhone a tshi nga difha nga maanda na u vha na pfushi nnzhi! Nne tshifhinga tshothe ndi tshi tavha zwithu, zwi a swa zwa fa. Ndi tou tama arali ndo vha ndi na mpho i no nga yanu ya u lima zwithu."

"Zwa vhukuma?" hu fhindula Vhangani. "Thamusini ndo vha ndi sa athu zwi vhona uri u lima ngade ndi tshithu tshihulwane." a setshelela. "Khezwi vhoiwe ni sa di ha hashu matshelo ri pembele ngauri thimu ya Dingani yo wina. Ni de ri le dina rotthe. Ri tshi la miroho minuminu i no bva ngadeni yanga, ra kona u ya khontsatini ya Jani!"

(Tshiko: Sambula ya mbudziso na tsumbandila dza maraga dza thangelaPIRLS)

Kha ri ñwale

Ni zwi divha nga mini uri thimu ya Dingani i a kona u tamba bola?

Fhindulani mbudziso idzi nga u ita thiki tsini na phindulo yo teaho.

Zwe Jani a gudisa Vhangani ndi mini magumoni a tshitori?

A	Uri hu na zwine a kona.
B	Uri u a kona bola.
C	Uri u lima ngade zwi a hvavha.
D	Uri khonani dzawe dzi na thalente u fhira ene.

Ndi nga mini Vhangani o ramba khonani dzawe uri dzi de ha hawe?

A	U pembelela u fhela ha holodei
B	U pembelela thalente yawe na dza vhañwe
C	U tamba metshe wa bola
D	U vha funza ngade

Kha ri n'wale

Lavhelesani tshiṭori tsha *Mutukana we a zwima thalente* (mpho) ni wane maipfi ane a amba zwi tevhelaho:

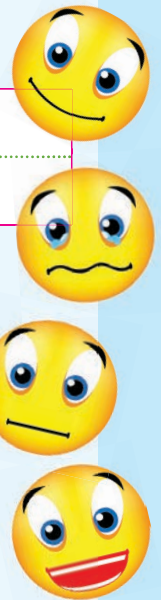

u kokodza milenzhe (kha bammbiri ḽa u a shumela ḽa 65)	
elekanya (kha bammbiri ḽa u a shumela ḽa 65)	
u imba u woṭhe (kha bammbiri ḽa u a shumela ḽa 66)	
vhahaṭuli (kha bammbiri ḽa u a shumela ḽa 66)	
zwi no fhaṭa muvhili (kha bammbiri ḽa u a shumela ḽa 66)	

Kha ri n'wale

Ndi zwifhio na zwifhio zwe Vhangani a lingedza u ita?

Kha ri ambe

Vhangani o ḽipfa hani musi a tshi kundwa u ita zwithu zwoṭhe zwe a lingedza? Ho no vhuya na ḽipfa ngauralo?

Vhangani o ḽi pfa hani musi a tshi wana uri u na mpho ya u lima ngade?

Kha ri n'wale

N'walani tshin'walwa tsha dayari ni tshi nweledza uri o ḽipfa hani musi a tshi fhedza u wana uri matsina u na mpho?

Dayari yanga	Deithi _____

Kha ri ite
nyito

Lavhelesani itshi tshitori tsha *Mutukana u zwima thalente* (mpho) hafhu ni ambe nga mbudziso idzi:

- ❖ Vhaanewa vhahulwane ndi vhafhio?
- ❖ Thaidzo ndi ifhio?
- ❖ Itshi tshitori tshi bvelela ngafhi? Talutshedzani fhetshuhupo.
- ❖ Hu bvelela zwiwo zwifhio?

● Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse musi ni tshi pulanela u n'wala ● N'walani mvetamveto ● Humbelani khonani yangu uri a ni dzudzanyele yone ● Vusuludzani mariwalwa agu ni shandukise he zwa tea ● Ni kone u tshi n'wala nga vhuronwane kha siatari la seli.

Kha ri n'wale

Zwino pulanelani u n'wala tshitori tshanu inwi muṅe.

Vhaanewa ndi vhoneyi?

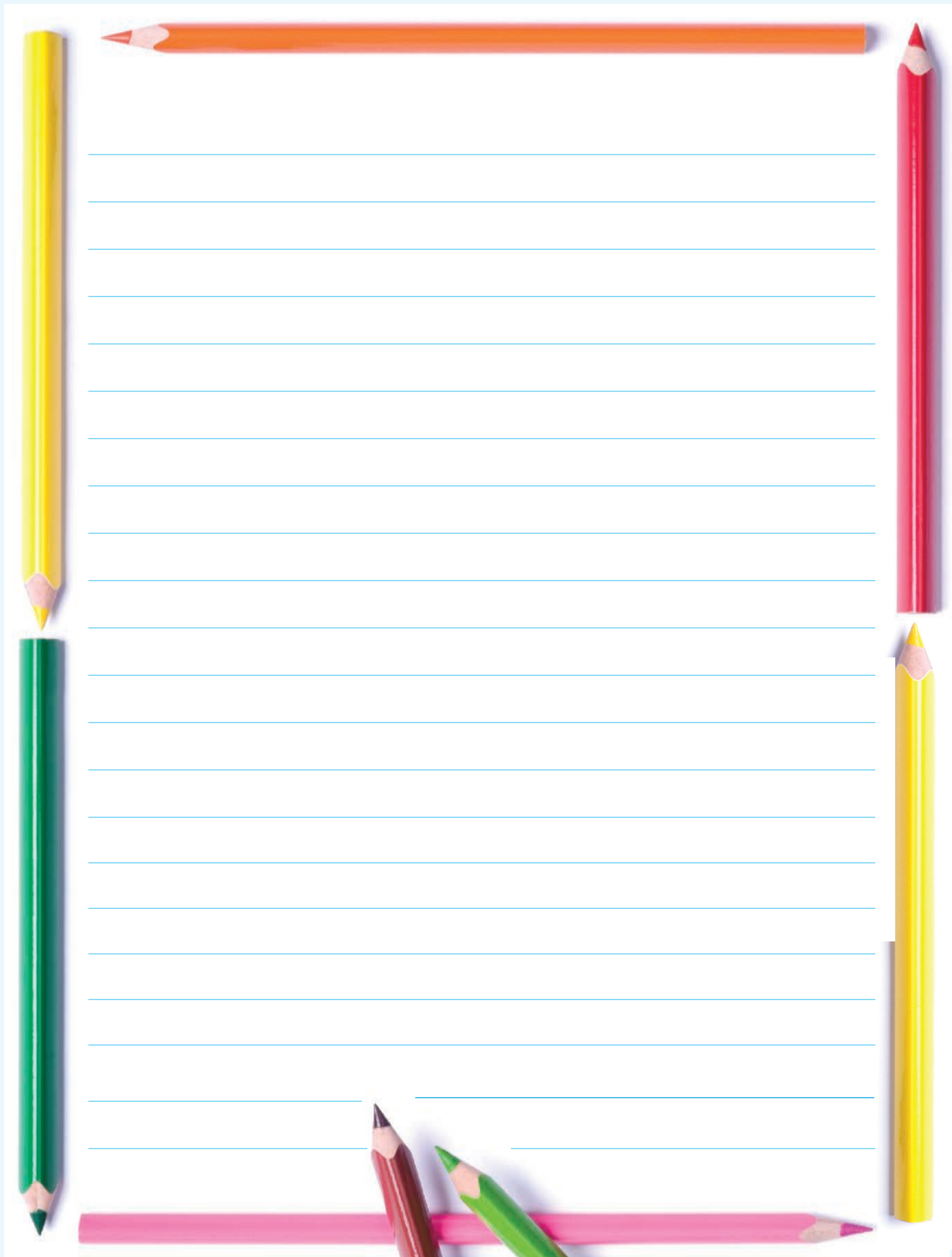
Tshitori tshi bvelela ngafhi?

Tshitori tshi amba nga mini? (Nzulele kana thaidzo ndi ifhio?)

Hu bvelela zwiitei zwifhio?

Tshi fhela nga ndilade? Ho vha na thasululo ya thaidzo?

Zwino nwalani tshiṭori tshaṅu. Shumisani mihumbulo iyi kha mepe wa mihumbulo.

Kha ri n̄wale

N̄walani masalamasumbi one.

Ri lavhelesa
masalamasumbi.

Ni do zwi elelwa uri **hetshi** na **hezwi** zwi amba zwithu zwi re tsini, ngeno **hetshila** na **hezwi** zwi tshi amba zwithu zwi re kule.

hedzila izwi hetshi iyi aya

Naledzi dza t̄huda ndi _____.

_____ ndi bugu yanga.

Zwidulo zwi t̄uku kha _____ zwo naka.

Maluta u t̄avha _____ maluvha museni uyu mahola.

_____ miḍi ya u naka ndi ya Makhado.

_____ ine nda khou i shumisa ndi ya kukaladzi kwanga.

Mavhudzisi

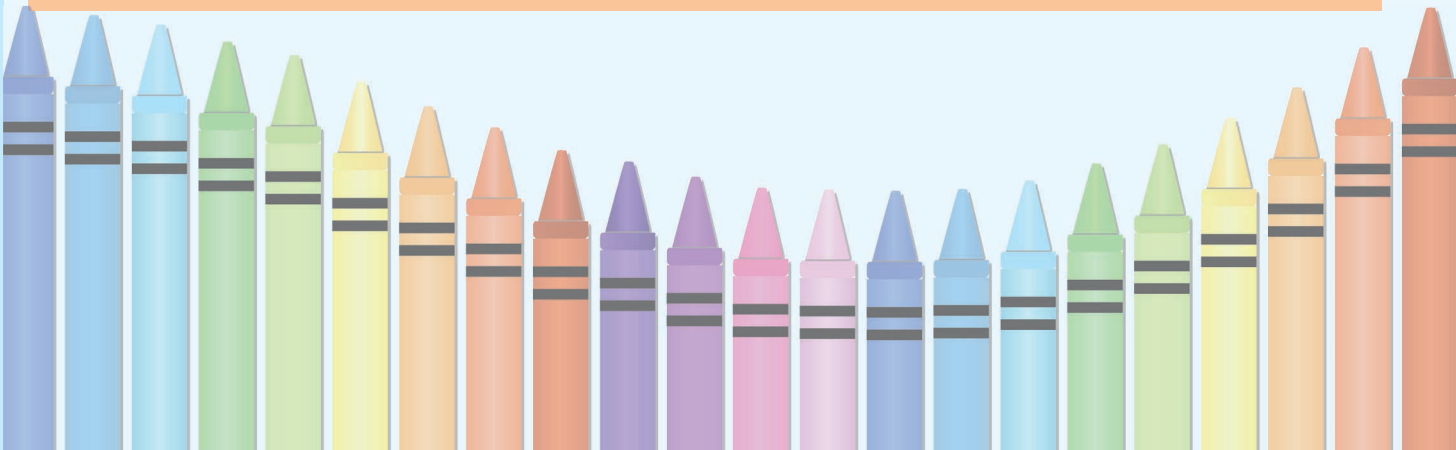
Ri lavhelesa mavhudzisi

Mavhudzisi a shumiswa kha u vhudzisa mbudziso. Dziḿwe tsumbo dza mavhudzisi ndi **nny**i, **mini**, **hani**, **lini**, **ngafhi** na **-fhio**.

Dzhenisani mavhudzisi one mafhungoni aya.

Bugu yanga yo dzhiwa nga	Vhangani o dipfa musi wa khontsati?
Ndi inwi	Malume vho vhuya mushumoni?
Ni do tshimbila nga tshikolo tshi tshi vala?	nahone vha shuma
Kha n̄ndu idzi mbili khulwane ndi	Mudededzi washu vha dzula

Masala a sa gumi

Ri lavhelesa masala a sa gumi

Ḳisala Ḳi sa gumi Ḳi sumbedza tshivhalo tsha vhatu kana tsha zwithu tshi songo bulwaho. Tsumbo dzo ḍowelwaho dza masala a sa gumi ndi muḱwe na muḱwe, huḱwe na huḱwe, ufḱio na ufḱio, nnyi na nnyi, vhanzhi. Hu shumiswa matsinde a no nga **-ḱwe**, **-ḱio** na **-nzhi**.

Talelani masala a sa gumi mafhungoni ni ambe uri a amba nga nnyi kana zwifḱio.

Muḱwe na muḱwe ḱilasini yashu o phasa mulingo.

Ndo ri u dzhena kamarani nda wana tshiḱwe na tshiḱwe tshi fhasi.

Vhatu vhanzhi vho rambiwa munyanyani.

Muthu ufḱio na ufḱio u na pfanelo dza u tshila o takala.

Muḱwe mukalaha o vha a tshi khou ni ḱoḱa huḱwe na huḱwe.

Hu nga swika nnyi na nnyi hu si kale.

Lushaka luḱwe na luḱwe lu na maitete alwo.

Ḳi amba nga

Vḱagudi

Kha ri ḱwale

Ḳalutshedzani hafḱu tshiḱori tsha Vhangani ni tshi shumisa maipfi, tsha u thoma, ha tevhela, nga murahu, fḱalaha na tsha u fḱedza.

Handwriting practice lines consisting of ten horizontal blue lines.

Dzina: Matilda

Muñwali: Roald Dahl

Yo anḡadzwa nga Khuvumedzi 2004.

Yo anḡadzwa nga Puffin

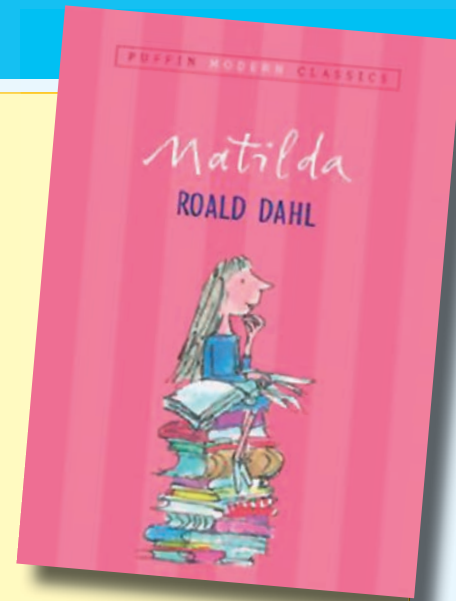
Ndi Gwatitepa, masiatari ndi 240

Vhaanewa: Matilda Wormwood, Miss Honey na Miss Trunchbull

Fhethuvhupo: Tshikoloni na mudini u re ngei England

Puloto

Matilda ndi nwana o ṭalifhaho lu si na muñwe nahone u na ḡora ḡa bugu ḡi sa dzimulei. Vhabebi vhawe, vha ha Wormwood, vha vhona u nga ndi mudzindeli. Matilda u vhona u nga vhabebi vhawe vha takalela fhedzi u ṭalela TV na u ita tshelede. A humbula u vha shandula. A vho wana uri u na manditi ane a nga si shume fhedzi hayani, a nga shuma na tshikoloni tshawe tsha Cruncheon Hall hune ha vha na ṭhohoyatshikolo i no ofhiwa nga maanda nga vhana vhoṭhe afho tshikoloni. Mufumakadzana Vho Trunchbull.

Vhalani tsenguluso ya bugu ni fhindle mbudziso dzi tevhelaho.

Ni vhona u nga yo nḡalelwa vhavhali vhafhio? Ni nga ita thiki kha zwigwada zwi no fhira tshithihi.

vhatukana	vhasidzana	vhaswa	vhahulwane	vhana vha miñwaha ya 9-13
-----------	------------	--------	------------	---------------------------

Ni tshi shumisa zwe na vhala kha tsenguluso ya bugu, nḡalani mafhungo mararu a no ṭalutshedza mvumbo ya Matilda.

Ni vhona u nga bugu iyi i ḡo vha i tshi amba nga mini?

Talani mutalo ni tshi livhanya maipfi na ṭhalutshedzo dzao dzone.

lu si na muñwe	lutamo lu sa fushei.
ḡi sa dzimulei	muthu a no dina vharwe
mudzindeli	zwiito zwa vhuṭolo
manditi	a zwi anzeli u wanala kha vhanzhi

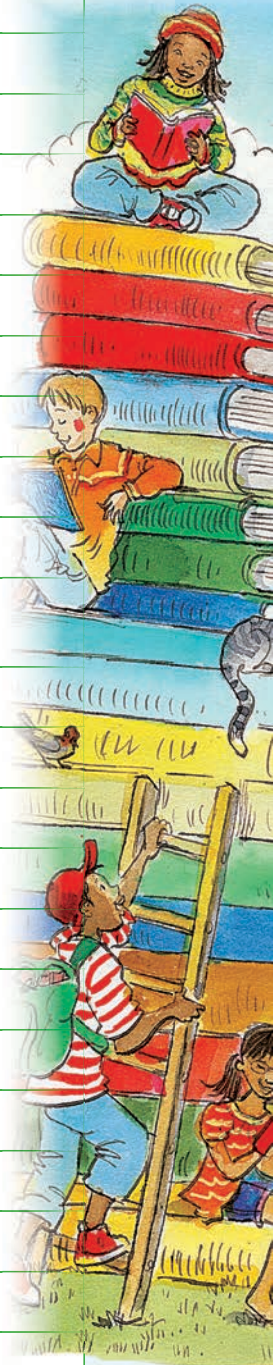

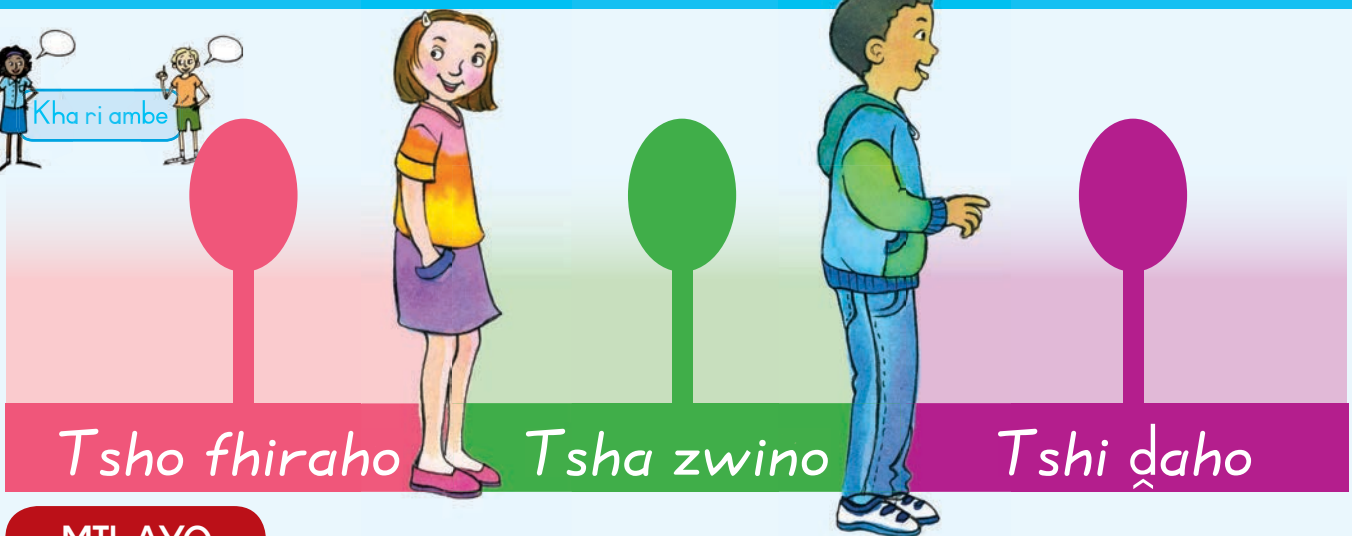
Kha ri n̄wale

N̄walani tsenguluso ya bugu kana tshiṭori tshe na vhala na tshi takalela. Musi no no fhedza tsenguluso, tuṭuwedzani khonani dzaṅu dzi i vhale.

Dzina la bugu	
Muṅwali	
Puloto Hu bvelela mini?	
Fhethuvhupo Tshiṭori tshibvelea ngafhi nahone lini?	
Vhaanewa Vhathu vha re tshiṭorini ndi vhoneyi?	
Bugu iyi ndi ya khumbulelwa?	
Thero Tshiṭori tshi amba nga mini? Mulaedza wa tshiṭori ndi ufhio?	
Zwe nda zwi takalela Ndi tshipiḁa tshifhio tsha tshiṭori tshi re tshonetshone?	
Themendelo Ndi nga mini ni tshi nga tshi themendela kha khonani yaṅu?	

MILAYO

Tambani mutambo wa tshifhinga tsha zwino. Posani daisi i wele tshibogisini. Tangedzelani phindulo yone. Arali na tangedzela phindulo i si yone, ni songo tamba kha raundu i daho. Arali na nga swika kha nomboro ya 35 ngeno ni sa athu tangedzela zwibuloko zwozhe ni tea u thoma mathomoni a mutambo u swika no no tangedzela phindulo dzozhe dzone. Muthu we a kona u tangedzela phindulo dzozhe dzone ndi ene we a wina.

UTHOMA

1

Nne ndi dzula/ndo dzula Kimberly.

2

Namusi ri khou shuma/ro shuma ra neta.

3

Masindi u lela/o lela vhana.

4

Vhone vha/vho nwa maḓi.

5

A ni tambi.

6

Ri/ro na ḓala.

7

Tshi/tsho lenga.

8

Musidzana u/o tshikoloni.

9

Mulalo u/o neta nga u tāvhanya.

10

Humelani murahu nga maga mavhili.

11

Gokoko li/lo wa la phulea.

12

32

Tshi na phepho a
tshi/tsho sumbedzwi
mulilo.

33

Vhathu **vha/**
vha do la
zwiliwa.

34

Ene **u/tshi** na
mulenzhe.

35

No wina?

31

Kutukana **ku a/kwo** imba.

30

A ni tambi.

29

Zwiliwa **zwi a/zwo** difha.

14

Vho/vha namela
bisi.

28

Lwendo lu **a/lu do** konḁa.

13

Vhangani **u/o**
na thotho.

15

Tambani hafhu.

16

Ndau **i fhulu**
fhedza/yo
fulufhedza Jabu.

27

Lufhanga **lu/lu do**
tshea mutukana.

Zwino u
khau/o
nwa tie.

17

Mme a Jabu **vha bika**
/vho bika tshilalelo
tsha mutani.

26

Zwimange **zwi/zwo**
swura mafhi.

18

U/o vha e na
ndala

23

Kholomo **i/yo**
nwa maḁi.

25

Tambani hafhu.

19

Mudededzi
vha /vho vha
vhe kilasini?

22

Vho/vha lima
tsini na bada.

24

Tshikoli **tshi/**
tsho difha na
nduhu.

20

A ni tambi.

21

Ndi/ndo shuma
nga maanda
zwino.

Kha ri vhale

Vhuṱwe vhusiku ndi na miṱwaha ya ṱahe, nda pfa ha hashu hu na bonyongo. Nda wana khotsi anga vho lala nḁuni ya mme anga, vho tou ganama, vha kati na zwingaho u hoṱola hu sa gumi. Vho vha vha tshi khou lwala vhuṱwe vhwadze vhu no nga ha mafhaf hu. Hu si kale nga murahu ha izwo vha lovha na vhutshilo hanga ha shanduka tshoṱhe. Nda tea u ṱuwa nda yo dzula na malume anga vhe vha vha vha tshi ḁo kona u nṱhogomela vha nnyisa na tshikoloni. Nda paka zwithu zwi si gathi zwe nda vha ndi nazwo nda ṱuwa na mme anga haya hanga huswa.

Zwo vha zwi tshi vhavha u ṱuwa Qunu. Nda rembuluwa nda sedza murahu hayani na dakalo line nda khou li sia. Nda sedza nḁu na vhathu vha tshi khou bvelaphanda na mishumo yavho. Nda sedza kudambo kwe khakwo nda vha ndi tshi bambela na u tamba na vhaṱwe vhatukana. Maṱo anga a sedza nḁu tharu dza hashu. Nda ṱuwa – fhedzi nda sa kone u vhona vhumatshelo hanga.

Nda ya nda dzula na Malumele Jongi ngei Mqhekezweni, kushangoni kwa tsini. Vho vha vhe khonani khulu ya khotsi anga. Nda ṱuvha Qunu na mashaka anga a hanengei, fhedzi vhutshilo hanga na Malume Jongi ho vha hu ha vhuḁi. Ndo tamba na riwana wavho, Justice, ra ḁifhelwa vhukuma. Malume vha mpfara sa riwana wavho. Nda dzhena tshikolo tsha lufhera luthihi tsha tsini nda guda Tshiisimane, Tshixhosa, Divhazwakale na Divhashango. Ndo vha ndi khou shuma zwavhuḁi tshikoloni nga uri ndo vha ndi tshi shumesa na makhulu wanga vha tshi ṱola mushumo wanga madekwana maṱwe na maṱwe.

Musi ndi na miṱwaha ya 16, Malume Jongi vha nnyisa Clarkebury School. Sa khotsi anga vho vha vha tshi funa na u tenda kha zwa uri pfunzo i na ndeme.

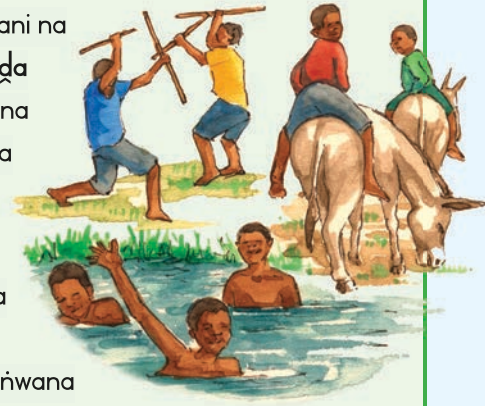
Clarkebury ho vha hu tshi fhira Mqhekezweni. Tshikolo tsha hone tsho vha tshi na tshikhuvhugu tsha dauzeni mbili kana u fhira dza zwifhaṱo zwa tshikoloni.

ḁuvha la u thoma la kilasi dzanga ndo vha ndo rwela nga mabutsu maswa. Musi ndi khou khwathamedza ndi tshi dzhena kilasini ine fhasi ha vha hu mabulannga, nda vhona vhasidzana vhavhili vhe vha vha vho dzula phanda vha tshi khou ṱalela misumbedzo yanga vho tou fa nga zwiseo. Nda fhedza ndo ḁowelana na muṱwe wavho lwe a fhedza o vha khonani yanga khulwanesa Clarkebury.

Hu si kale nda ḁowela vhutshilo ha Clarkebury. Nda tamba mitambo na zwipotso nga hune nda kona, fhedzi ndi sa tou vha makone lini. Vhunzhi ha vhane nda dzhena navho kilasini vho vha vha tshi mphira mudavhini mphira na kilasini. Ndo vha ndi tshee na zwinzhi zwine nda tea u zwi guda uri ndi vha fare.

Nganetshelo iyi yo ḁisendeka nga nganeavhutshilomune ya Vho Nelson Mandela. Nganeavhutshilomune ndi nganea ine muthu a riwala nga vhutshilo hawe. Afha fhasi ro nweledza nganeavhutshilomune iyi khatihi na u ita uri i leluwe ni tshi vhala.

Naho ndo thoma nga u ongolowa ndo vho thoma u vhona kubuli, ha vha na mvelaphanda nda fhedza tshanziela yanga ya fhasi (Ciireidi ya IO) nga miñwaha mivhili ntshani ha miraru. Nda divhea sa muthu wa maluvhi a no fara nga u tsvhanya, ngoho ndi ya uri ndo vha ndi mushumi a re na biko.

Zwino musu ndi na miñwaha ya 21 ndo ya nda dzhena Fort Hare University College. Fhedzi izwo ri do zwi amba linwe divha.

Mafurase o swif hadzwaho a amba mini? Talani maipfi a no konda dikishinarini yanu ni vhumbe mafhungo nga linwe na linwe la o ni tshi sumbedza zwine la amba. Nwalani mafhungo hafha.

- ❖ Talutshedzani vhutshilo ha Vho Nelson Mandela vha tshee mutuku musu khotsi avho vho no lovha.
- ❖ Vhutshilo havho ho shanduka hani nga murahu ha lufu lwa khotsi avho?
- ❖ Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga zwikolo zwiraru zwo fhambanaho zwo bulwaho afho tshitorini?

Fhedzisani thebulu i re afho fhasi ni tshi nweledza zwiwo zwi re na ndeme zwa vhutshilo ha Vho Nelson Mandela kha maga o fhambanaho a vhutshilo havho.

Liga kana vhukale havho	Tshiitei tshihulwane tsho bulwaho ndi tshifhio?

Kha ri n̄wale

Pulanelani u n̄wala tshītori tsha inwi muṅe. Ni te uri ni khou t̄oḁou n̄wala nga mini. Thomani nga u n̄wala mihumbulo yaṅu kha mepe uyu wa mihumbulo uri tshītori tshaṅu tshi vhe na mathomo, mutumbu na magumo.

● Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse musi ni tshi pulanela u n̄wala ● N̄walani mvetamveto ● Humbelani khonani yaṅu uri a ni dzudzanyeke yone ● Vusuludzani maṅwalwa aṅu ni shandukise he zwa tea ● Zwo no ralo, ni kone u i n̄wala nga vhuronwane buguni yaṅu.

Mathomo

Thomani nga u amba uri hu thoma nga u bvelela mini.

Mutumbu

Bulani uri hu bvelela mini kha mutumbu wa tshītori.

Tshītori tshanga n̄ne muṅe.

Tshi tevhelaho

Bulani uri hu tevhela mini.

Magumo

Tshītori tshi fhela hani?

Ḑadzani mepe wa mihumbulo u tevhelaho.

Vhaanewa ndi vhoneyi?

Fhethuvhupo ndi hufhio?
Tshītori tshi bvelela ngafhi?

Ni ḁo n̄wala nga mini?

Hu bvelela mini?

Tshi fhela hani?
Tsho vha tshi tshi takadza nga mini?

Shumisani mepe wa mihumbulo kha u n̄wala mvetamveto. Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetamveto yaṅu. Itani ndulamiso ni kone u n̄wala tshītori tshaṅu kha siat̄ari ḽi tevhelaho.

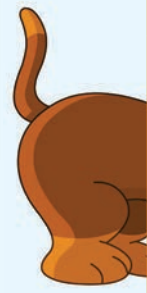
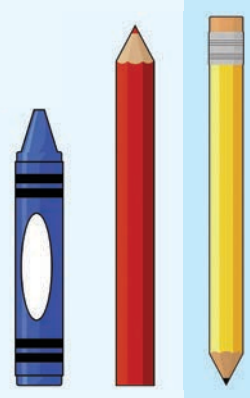
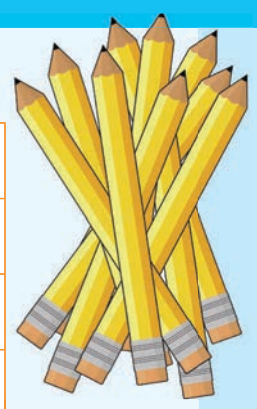

Shumisani mepe wa mihumbulo wanu kha u n'wala tshiṭori.

U THOMA

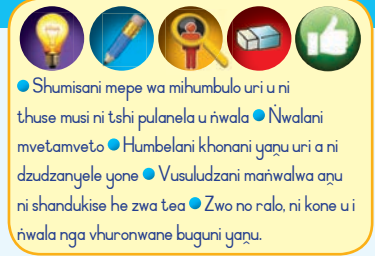
A large writing area consisting of 20 horizontal orange lines on a light blue background, intended for a student to write their response.

MAGUMO

Kha ri vhale

Ino vhege ni ḡo vhala nga lungano lwa Tshizulu. Ngano dzi pfukiswa nga mulomo, lu tshi bva kha murafho muṅwe lu tshi ya kha muṅwe. Vhathu vha anetshela ngano vhana vhavho na vhaduhulu vhavho – a vha tou dzi n̄wala. Ngano dzi anzela u funza vhathu vhudifari khatihihi na u mvumvusa. Dzi a dovha hafhu dza badekanya vhathu. Vhana vha mvelele ngedede vha thetshelesa ngano nthihi lune zwa ita uri vha pfe vhe vhatihihi.

Kha ngano nnzhi ri ṅangana na zwipuka zwine zwa kona u amba.

Jabu o vha e mutukana wa miṅwaha ya fumiṅa. O vha a tshi ḡihudza nga kulisele kwawe kwa sambi ḡihulu ḡa kholomo dza khotsi awe. Liṅwe duvha nga tshifhefho, musi Jabu o dzula n̄ha ha ndunduma o tielela thakha, a vhona khonani yawe Siphō a tshi ḡa khae a tshi khou gidima.

"No no zwi pfa naa, Jabu?" hu vhudzisa Siphō, a tshi tou femeleka. "Bhubesi, ndau, yo vhoṅwa henefha madekwe. Yo vhlaha kholomo. Vhahulwane vha khou rea zwilibana na mambule a u i fasha. Khadelani kholomo dzaṅu dangani ri ye u vhona vhahulwane vha tshi rea zwilibana!"

Jabu a pfa o tshuwa nga maṅḡa. "Ndi nga si vhuvedzedze kholomo dangani, Siphō," a ralo.

"Hu kha ḡi vha matshelonisa. Dzi tea u thoma dza fula dza pfelela, nda kona u dzi tsitsa mulamboni uri dzi nwe maḡi dzi sa athu orowa."

Siphō a pfa o kulea miraḡo, fhedzi o vha a tshi zwi ḡivha uri ha ngo tea u hanedza Jabu. "Ho lugaha," a ralo. "Ndi ḡo ni vhona nga vhuya, ṅhamusi ri tshi dzedza muliloni nga madekwana. Ndi khou ya u vhona zwine vhahulwane vha khou ita." Ha mbo ḡi vha u ṅuwa hawe a tshi gidima.

Jabu a thoma u khuruṅanya sambi ḡawe, a ḡi khadela mulamboni. Musi kholomo dzi tshi khou nwa, a dzula fhasi o dzhenisa ṅayo dzawe maḡini.

Khatihihi fhedzi Jabu a pfa muṅgo we wa ita uri a tetemele. "Huhhhhhh!" Kholomo dza ima dze dzii dzoṅhe. Ho vha hu Bhubesi, nahone yo vha i tsinitsini! Jabu a ṅingṅinga a tshi sedzesesa. Magona hu vthuhengehenge, a kuvhanganya kholomo uri dzi ite danga ḡa tshitendeledzi tsho khwaṅhaho. "U vhomba huḡa a hu ambi uri ndi khou ḡa u u ḡa," u ambela mbiluni. "Zwi nga Bhubesi u khakhathihi musi. Ndi vhona u nga ho vha hu u vhomba ha u ṅoda thuso." Jabu a tshimbila a tshi ya hune ndau ya vha hone.

Bhubesi o vha o fashwa nga tshiṅwe tsha zwilibana zwe zwa vha zwo reiwa nga vhahulwane. ṅhoho yawe yo vha yo haṅiwa nga ḡilibana ḡihulu, zwino musi i tshi lingedza u lwa naḡo, ḡi tou ṅaṅa u i haṅa. Jabu a sokou ima henefho a lavhelesa. Ha athu vhuya a

vhona na duvha na lithihi khosi ya zwipuka i tsinitsini nae ngaurali. Ndi ngoho uri yo vha i phukha ya tshirunzi na mutsindo. Zwenezwi Jabu a tshi khou vhona Bhubesi i tshi khou lila u lamukisa vhutshilo hayo, a thoma u pfa a tshi i pfela vhuṭungu. Ndau i tshi vhona uyu mutukana ya thoma u amba nae.

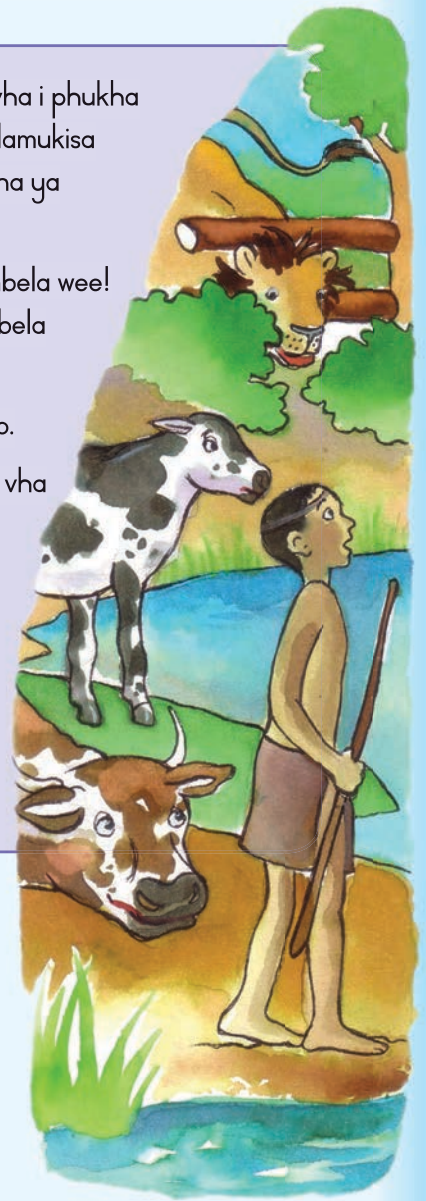
Ndau: Hawu! Mfana (mutukana)! Nthusei. A thi koni u dilamukisa. Ndi khou tou humbela wee! A u di wa takusa dzimbi ili line la khou ntzhipeledza t̄hoho? Ndi khou tou humbela wee!

Jabu a sedza maṭoni a Bhubesi. Na u hanganea ha iyi ndau a kona u hu pfa ipfina layo.

Ndau: Philiṣi, mfana! Ndi khou tou humbela! Tavhanyai vhadzimba vha sa athu swika vha mphedzisa. Idai u mmbof holole!

Jabu: Ndo vha ndi tshi nga tama u u vhof holola, Bhubesi. Fhedzi ndi khou shavha uri ndi tshi tou fhedza u u vhof holola u do mbo di nzhota.

Ndau: Hai, mfana. Na luthihi, ndi nga si zhoṭe muthu we a mphulusa. Ndi khou u fulufhedzisa, ndi nga si vhuṭe nda u kwama Ndi khou fulufhedzisa!

Kha ri ambe Rerani nga mbudziso idzi ni na muṭwe nga inwi (phathinara).

- ❖ Vhaanewa vhaḥulwane tshiṭorini itshi ndi vhoneṅyi?
- ❖ Ndi nga mini Siphō o vha o nyanyulea ngaurali musi a tshi ḍa ha Jabu nga u gidima?
- ❖ Jabu o vha e ngafhi musi Siphō a tshi mu wana?
- ❖ Lavhelesani zwifanyiso ni ṭalutshedze fhethuvhupo (fhethu) hune tshiṭori tsha khou bvelela hone.
- ❖ Afha fhethu ho fhambana na hune na dzula hone? Ngani?
- ❖ Ni vhona u nga Jabu o vha e muthu a re na vhuḍifhinduleli? Ngani?

Ndi vhona u nga tshiṭori itshi tshi ḍo fhela nga ndilade?
Ni vhona u nga Jabu u ḍo fashulula ndau?

- ❖ Musi ni kha tshigwada tshanu, elekanyani nga kufhelele kwa tshiṭori itshi. Itani litambwa latsho ni li t̄anele kilasi yanu. Hu ḍo ṭodea vhathu vha no ḍo tamba sa Jabu, Siphō na ndau Bhubesi. Na kholomo dzi si nnzhi dzi ḍo ṭodea.
- ❖ Pfanani uri ndi tshigwada tshifhio tshi re na magumo avhuḍisa.

Jabu u pfa u vhomba ha ndau

Kha ri riwale

Lavhelesani tshiori hafhu ni fhindule mbudziso.

1 Jabu ha ngo ya u vhona zwilibana ngaauri

A	Ho vha hu kulesa kha u ya nga milenzhe.
B	O vha o neta nga maanda.
C	O vha a tshi fanela u isa kholomo u nwa magi.
D	O vha a tshi zwi divha uri zwilibana zwo tou itisa hani.

2 Muanetsheli wa tshiori u amba mini a tshi ri "Kholomo dze dzii dzotlhe"?

A	Dzo vha dzi tshi khou pfa phepho.
B	Dzo vha dzo tshuwa dzi sa tsukunye.
C	Dzo vha dzi sa todi u tsa mulambomi.
D	Dzo toka khwanda fhasi.

3 Ndi nga mini magona a Jabu o vha a tshi khou tetemela?

A	O vha a tshi khou pfa phepho.
B	O vha o tshuwa ndau.
C	O vha a tshi khou balelwa u kuvhanganya kholomo.
D	O vha o divhaisa magona.

4 Ri a zwi divha uri Jabu o vha e muthu a re na vhuifhinduleli Ngaauri

A	O vha a tshi lisa kholomo.
B	O vha a si nga sii kholomo dzi dzotlhe.
C	O vha o dzula kha nduluma.
D	O amba na ndau.

Kha ri ite
nyito

Nomborani zwifanyiso nga ngona zwi tshi tevhele tshiori.

Ni mpfarele Siphon. Ndi nga si kone u tuwa na inwi.

Kha ni n̄wale

Zwino n̄walani fhungo li no t̄alutshedza zwine zwa khou bvelela kha tshin̄we na tshin̄we tsha zwifanyiso zwi re kha siat̄ari lo fhiraho.

1	
2	
3	
4	

Vhalani phara hafhu ni talele maiti (maipfi a nyito) manzhi ane na nga a wana. Nangani mat̄anu ni a shumise kha u vhumba mafhungo.

Livhanyani maipfi na pfanywa dzao dzi re afho fhasi.

luvhelela

dzangalelo

amba

bvisa

tumbula

enda

rembedisa

londa

N̄walani pfanywa dza maiti afho zwikhalani zwe na n̄ewa.

vhofholola	fhembeledza	tshimbila	lutamo
haseledza	dzhia	wana	tevhela
amba			

Zwino tangedzelani liitti li re lone mafhungoni aya.

Jabu o/u delwa nga pulane ya u lat̄isa na ndau

A ri/ro ngo t̄alukanya mvumbo ya vhukuma ya ndau.

Uyo musu ndau yo/i vho/ha mulanga fhedzi yo/i fhedza yo u lat̄a.

Ilo luvha mme a Jabu vho/vha bika tshilalelo vhat̄hu vha/vha do la vhothe.

Nga madekwana vhanna vho/vha dzula muliloni vha tshi khou/vho amba nga zwe zwa bvelela.

Kha ri vhale

Kha ri vhone uri Jabu o hambula u ita mini nga ndau.

Bhubesi ya luvhelela zwi na vhusiwana lwe Jabu a fhedza o hambula uri a i fulufhele a kone u i fashulula. A imisa dzimbi li re kha tshilibana le la vha lo hana thoho ya ndau. Nda u ya ponyoka kha tshilibana ya dzungudza gula layo.

Nda u: Yoo, ndo livhuha, mfana! Ndi do u hambula linwe duvha. Mutsinga wanga wo vha u tshi vho oma hafhala tshilibanani, nahone ndo vha ndi tshi vho ofha uri vhadzimba vha do mmbulaha. Zwino, mfana, ndi na dora – u nga ntsumbedza hune mulambo wa vha hone?

Jabu: U hafhala fhasi, Kha vha ntevhale.

Nda u: Hai ndi khou litsha nama yavhudi mani!

Jabu: Vhanna vha hashu! Ndo vha lamukisa kha vhadzimba, nahone vho mpfulufhedzisa uri a vha nga nzhoti.

Nda u: Ee, ndi zwone hezwo. Ndo u fulufhedzisa. Fhedziha, nga uri zwino ndo ponyoka, uri ndo u fulufhedzisa mini zwi nga a zwi tshee na mushumo. Ndi khou fa nga ndala nne!

Jabu: Vha khou khakha nga maanda vhone. Muthu ho ngo tea u laa mulanga.

Nda u: Shikitili! Ndi maloto fhedzi hezwo! Ndi khou ya u u zhota, kutukana. U twa u tshi vhalavhala zwi khou nanisa ndala.

Jabu: Fhedzi vhone vho mpfulufhedzisa, zwino arali vha laa mulanga, zwi do vha wela linwe duvha.

Phunguhwe ya vhuṭali ye ya vha i tshi khou thetshesha ya mbo sendela uri i pfesese nga ha u fulufhedzisana ho itiwaho.

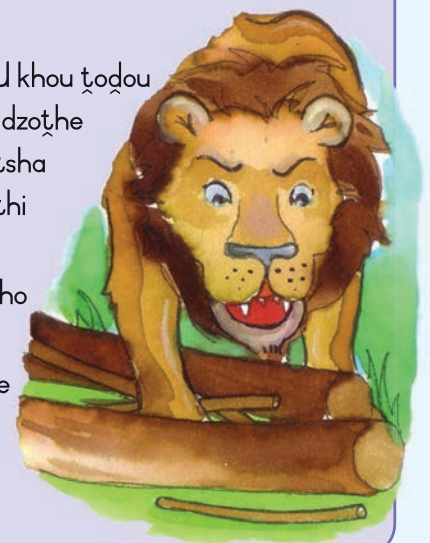
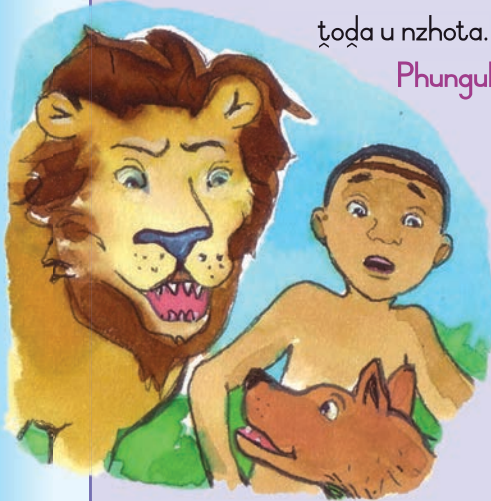
Phunguhwe: Ndi u fulufhedzisana ha mini honohu? Khezwi vho mu fulufhedzisa uyu muthu, Muhali?

Jabu: Ndo vha lamukisa kha tshilibana vha mpfulufhedzisa uri a vha nga nzhoti zwino vha vho toda u nzhoti.

Phunguhwe: Yoo, yoo, ndi mafhungo manwevho haya. U khou toda mmbudza uri Muhali, khosikhulu ya phuka dzotthe vho vha vho manywa nga tshilibana tsha tsha rewa nga muthu wa nama? A zwi itei! A thi zwi kholwi nne.

Nda u: Ndi zwone, tsho vha tshi tshilibana tsho khwatsho nga maanda, libana he!o!

Phunguhwe: Yoo, a thi tendi uri hu na tshinwe tshithu tshi re na maanda u fhira vhafuwi vhangana. Ndi tea uri ndi tou divhonela nga anga

maṭo heḷo ḷilibana ḷa hone. Ndo vha ndi tshi khou ri vha sa athu ponda muhali vha ye vha ntsumbedze heḷo ḷilibana ḷine vha khou amba ngaḷo. Ndi hone vha tshi ḍo kona u zhotaha kutukana kwavho.

Ndau, phunguhwe na Jabu vha humela ngei tshilibanani.

Phunguhwe: Vha khou ṭoḍou mmbudza uri kulibana uku kuṭukuṭuku ngaurali ndi kwone kwe kwa vha fasha kwa tzimbeledza ṭhoho yavho! A zwi itei! A thi zwi tendi na luthihi. Muhali, vha nga kona u dzhenisa ṭhoho yavho aḷha u itela uri ndi vhe na vhuṭanzi uri uyu mutukana nangoho o vha wana vho tou ralo?

Ndau: Hawu. Ndo no neta nga mbudziso dzau iwe. Ndi ḍo u sumbedzaha, fhedzi ndi tshi fhedza u mbo ḍi ṭuwa u ntsie na ṇama yanga ndi ḷe. Ndi na ṇdala.

Ndi fhaḷaha Bhubesi a tshi vhuwedzedza ṭhoho fhaḷa vhukati ha madzimbi u fana na zwiḷa Jabu a tshi mu wana. Nga luvhilo lu sa athu vhonwa, phunguhwe ya mbo ḍi ḷiḷa dzimbi ḷa nga nṭha haṇaa! Bhubesi a vha o fashwa hafhu nga u bonya ha iṭo!

Phunguhwe: Ahaa, zwino ndi a kona u zwi vhona uri vho fashwa nga ṇḷilade. Zwi ṭungufhadza hani uri vho dovha vha vhuyelela tshilibanani. Hoyu mutukana o amba zwone, Muhali. Wa laṭa mulanga zwi a dovha zwa u wela ḷiṇwe ḍuvha!

Bhubesi a vhomba o vhomba o sinyuwa, fhedzi tshilibana tsha u khwaṭha tsha mu tzimbeledzela fhasi. Jabu a livhuha phunguhwe kha zwe ya mu itela. A gidimela kholomo dzawe a dzi khadela hayani. Zwe a ṭangana nazwo ṇamusi!

Sipho a tshi mu vhona a vhidzelela, "Jabu, Jabu! Iḷa ndau yo fashwa tsini na mulambo! No ṭahela muṭhannga!"

Jabu a sokou setshelela a ḍivhudza a ri, "Zwe nda ṭangana nazwo a si u ṭahela, zwo nndingana."

Sipho a humela kha vhadzimba uri a pfe nganetshelo ya ndau ya vuhali na maanda ye ya fashwa nga tshilibana, Jabu a ḍiela hayani. A swika a resha mme awe, a dzula fhasi a homolowa. Madekwana eneo muliloni, Jabu a thetshesela vhahulwane vha tshi khou anetshela mafhungo a uri vho fashisa hani ndau, uri zwo konḍa hani na uri vho shumisa hani vhuṭali uri vha kone u i fasha.

Zwino ni vho ḍivha uri tshiṭori tsho fhela nga ṇḷilade. Elekanyani nga mbudziso hedzi:

- ❖ Tshiṭori tsho fhela sa zwe na vha no lavhelela?
- ❖ No ḍipfa hani malugana na ndau ye ya laṭa mulanga?
- ❖ Pfunzo ya tshiṭori itshi ndi ifhio?
- ❖ Ni vhona u nga phunguhwe yo ṭalifha? Ndi nga mini ni tshi ralo?
- ❖ Sipho o vhudza Jabu uri o ṭahela zwithu. Ni a tendelana na Sipho? Ngani?

U elekanya nga tshitori

Kha ri n'wale

Elekanyani nga tshitori tshothe ni kone u tlatshedza zwiitei. Tlatshedzani uri puloto yo bveledzwa nga ndilade. Ni do tea u elelwa zwiitei zwa liga linwe na linwe.

Nwalani uri tshitori tsho thoma nga ndilade.	
Ho bvelela mini kha mutumbu wa tshitori?	
Tlatshedzani uri tshitori tsho fhela nga ndilade.	

Kha ri ambe

Ambani nga muñwe na muñwe wa vhaanewa. Tsheani uri ndi maipfi afhio kha a re afho fhasi a no tlatshedza muanewa muñwe na muñwe nga ndila yone. A dzheniseni zwikhalani zwo teaho.

vhumbulu

vhugifhinduleli

muthumuthu

u sa fulufhedzea

u fulufhedzea

nungo

tseda

mbilu mmbi

vhutuku

muhali

vhutali

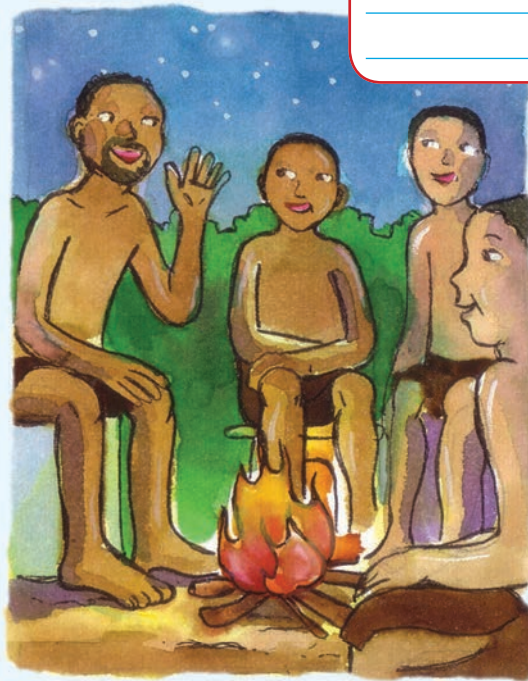
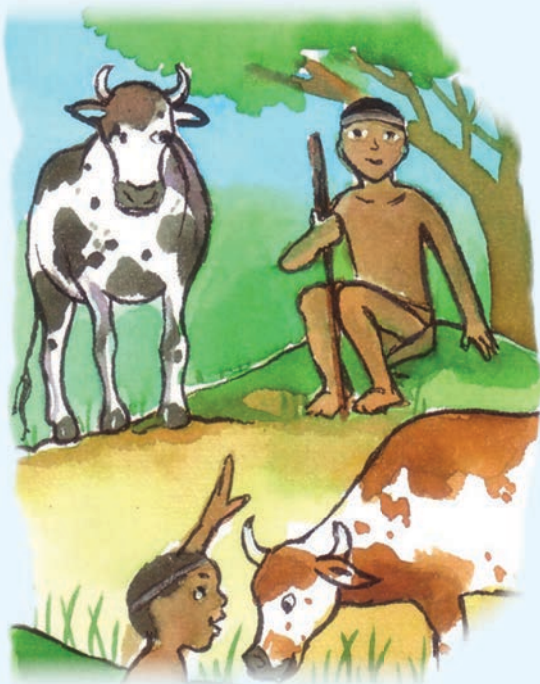
vhuhwavho

Jabu	Ndau	Phunguhwe

Kha ri n'wale

Lavhelesani zwifanyiso izwi nga vhuronwane.

Zwino n'walani fhungo nga fhethuvhupo he ha sumbedzwa tshifanyisoni tshiin'we na tshiin'we.

1

2

Kha ri n'wale

Lavhelesani mafhungo a re afho fhasi ni thuthe ane a si yelane na tshixori. Nomborani mafhungo a tshi tevhekana nga thevhekano yone ya zwiitie.

Jabu o vha e muthu a re na vhudifhinduleli nga maanda.

O vha a tshi khou lisa kholomo dza khotsi awe musi Siphona tshi mu vhudza nga ndau ye ya tshasela thakha.

Miri yo vha i na matavhi malapfu.

Jabu ha ngo tuwa na Siphona ngauri o vha a tshi khou fanela u isa kholomo u nwa magi.

Kholomo dzo vha dzo neta.

Jabu o zwi divha uri u tea uri a tshogomele kholomo dzawe tshothe.

U elekanya nga vhaanewa

Kha ri n̄wale

Ŋwalani maṭaluli a rathi ane a ṭalutshedza ndau.

Ri ṭalukanya mvumbo dza vhaanewa vha tshitoro nga zwine vha amba kana vha ita kana nga zwine vhaṅwe vha ri vhudza nga avha vhathu.

Shumisani maṭaluli kha u n̄wala phara i no ṭalutshedza ndau. Ŋwalani ṭhalutshedzo sa mvetamveto. Humbelani khonani yaṅu a ni dzudzanyele yone ni kone u n̄wala iyi ṭhalutshedzo yo lulamiswa tshikhalani tshe na n̄ewa.

Kha ri n̄wale

Elekanyani nga mvumbo ya Jabu. Elekanyani nga maipfi ane a ṭalutshedza mbonalo yawe na zwiito zwawe. Ŋekanani mihumbulo na khonani dzaṅu uri ni wane maipfi manzhi a u ṭalutshedza u ya nga hune na nga kona. Ŋwalani maipfi aya ane a ṭalutshedza muanewa zwikhalani zwi re afho fhasi.

● Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse musi ni tshi pulanela u n̄wala ● Ŋwalani mvetamveto ● Humbelani khonani yaṅu uri a ni dzudzanyele yone ● Vusuludzani maṅwalwa aṅu ni shandukise he zwa tea ● Zwo no ralo, ni kone u i n̄wala nga vhuronwane buguni yaṅu.

Shumisani maṭaluli kha u n̄wala ngaganyamvumbo ya muanewa. Ŋwalani mvetamveto yaṅu kha kubambiri. Humbelani khonani yaṅu a dzudzanyele mvetamveto yaṅu. Zwino n̄walani ngaganyamvumbo ya muanewa zwikhalani zwe na n̄ewa.

Dzina:

Miṅwaha:

Mbonalo:

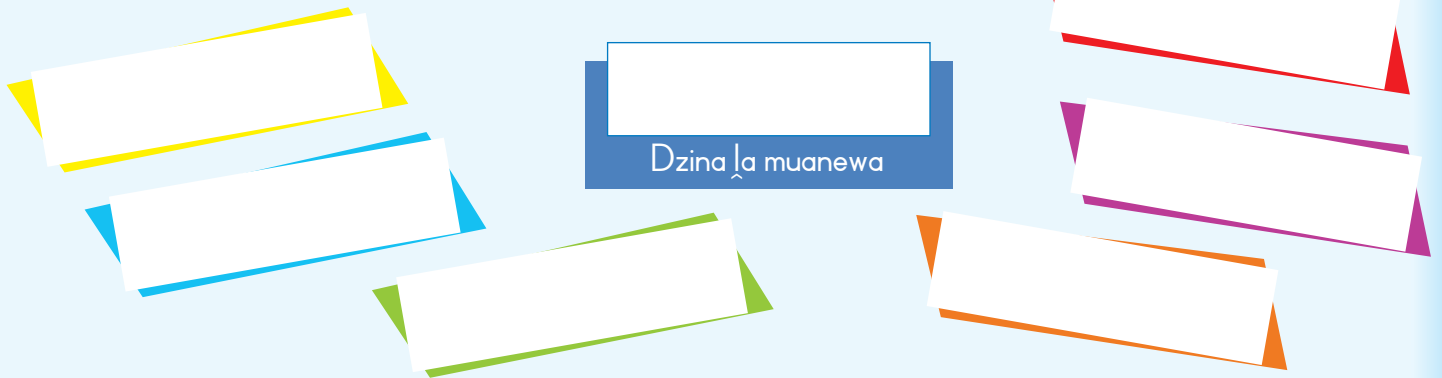

Kha ri n'wale

Zwino t_lalutshedzani mvumbo ya muthu wa vhukuma. Nangani muthu ane na tama u amba ngae. Muthu wa hone a nga vha muhali, a no khou tshila kana o no lovhaho.

Madzina a uyo muthu	
Mbeu/ mirwaha/ mushumo	
Mbonalo yawe	
Mpho kana zwikili	
Ndi ngani no mu nanga	

Zwino n'walani ma_taluli a no t_lalutshedza muanewa wa_nu.

Shumisani ma_taluli kha u n'wala ngaganyamvumbo. Ni kone u n'wala ngaganyamvumbo kha bammbiri. Humbelani khonani ya_nu a ni dzudzanyele mvetomveyo iyi. Ni nga kha _gi dzudzanya yawevho. N'walululani ngaganyamvumbo ya_nu nga vhudele af'ho f'hasi.

Ri lavhelesa luambo

Tshifhinga tsha zwino tsha **khou**
 Tshifhinga tsha zwino tsha **khou**
 tshi sumiswa kha u sumbedza
 zwithu zwi no khou bvelela zwino
 musi ri tshi khou amba ngazwo.

Themo ya 3 – Vhege dza 3-4

Lavhelesani zwifanyiso. Tlalutshedzani phathinara yanu uri hu khou bvelela mini kha tshiwe na tshiwe.

Shumisani thebulu i re afho fhasi kha u amba uri hu khou bvelela mini tshifanyisoni tshiwe na tshiwe.

Ene	u/tshi/vha khou	tshina	bwa	Liiti	baka
Inwi		tamba	fhufha	bambela	vhala tshimbila
Tshone		tshova	imba	amba	bika la
Vhone		hona	lora	thusa	tamba

Zwino n'walani fhungo nga zwine zwa khou bvelela kha zwiraru zwa zwifanyiso zwi re afho n'ha.

Zwino shumisani thebulu kha u n'walulula mafhungo e na n'wala zwi tshi nga nyito i khou itea tshifhingani tshi d'aho.

Ene	u/tshi/vha do	tshina	bwa	Liiti	baka
Inwi		tamba	fhufha	bambela	vhala tshimbila
Tshone		tshova	imba	amba	bika la
Vhone		hona	lora	thusa	tamba

U shuma na maiti

Kha ri n'wale

Nwalani zwivhumbeo zwone zwa maiti one. Tangedzelani a no thoma nga thangi di-.

runga	1.	Mme a nga vho runga rokho ya u naka.
runga	2.	Mme a nga vho rungela Masindi rokho ya u naka.
vhala	3.	Vho ri vhudza uri ri _____ bugu nnzhi.
bika	4.	Makhulu vho _____ nama ngauri yo vha i songo vhibva.
fhaṭa	5.	Vhala mufhaṭi vho no _____ vhaṭu vhanzhi nndu.
imba	6.	Mudededzi washu ndi vhone vha no _____ khairi.
shuma	7.	Ni _____ mini kha u baka khekhe?
ṭhavha	8.	Maluta o _____ nga nelete a tshi khou runga hemmbe.
shela	9.	Ni _____ makhulu tie, vha do nwa vha tshi vuwa.
nwala	10.	Vho ri vhudza vha ri: "Ni _____ nga muñwalo wa vhudele."
tamba	11.	Ri khou _____ tsini na hayani uri ri pfe vha tshi ri vhidzelela.
bambela	12.	_____ madini a si na muṭambuṭambu na tshika.
ruma	13.	Makhadzi vho _____ mpho yanga nga poswo ya tshihadu.
funa	14.	U _____ ndi tshithu tshavhuḍi shangoni.
baka	15.	Vho ri _____ khekhe ya u difha.
dzula	16.	Hoyu n'wana ndi ndenwa, u _____ u lila.
londa	17.	Ni tea u _____ u itela uri ni si dzhene khomboni.
ṭamba	18.	Ni tshi fhedza u shumisa thoileṭhe ni _____ zwanda nga tshisibe.
kuvha	19.	Vhasidzana vha khou _____ zwiambaro ngauri zwo andesa.
dala	20.	Matshelo ri do ya ra _____ vhazwala vhashu Thononda.

Lavhelesani tshati iyi nga vhuronwane. Vhudzani phathinara yaṅu zwine riwana muṅwe na muṅwe a takalela u ita kana zwine a si zwi takalele.

	u imba	u ola nga pennde	u gidima	u talela zwiṅoni	u sefa nga khaithi	u bika	u vhala
Ann	✓	✓	X	X	X	✓	✓
Jabu	X	X	✓	X	✓	✓	X
Peter	X	✓	X	✓	X	X	✓
Nomsa	X	✓	✓	✓	X	X	✓
Enver	X	X	✓	X	✓	X	✓

Ann	U takalela u imba, u ola nga pennde, u bika na u vhala. Ha takaleli u gidima, u talela zwiṅoni na u sefa nga khaithi.
Jabu
Peter
Nomsa
Enver

Shumisani khoma vhukati ha zwithu (zwiṅoni) zwi re kha mutevhe. Ri shumisa na vhukati ha zwithu zwivhili zwa u fhedzisela kha mutevhe.

Vhalani mafhungo aya nga vhuronwane. Ni kone u talela maipfi a re na kuvhumbi u. Bulani uri ndi nga mini maipfi ayo e madzina e si maiiti.

1.	A thi pfani na u zwimiwa ha phukha.
2.	Zwa u vhulahwa ha tshugulu fhano Afrika Tshipembe a zwi ri takadzi.
3.	U vhulahwa ha tshugulu nga ṅila ya vhuṅungu zwo tshusa vhathu.
4.	U setshelela ha vhasidzana kilasini ho sinyusa mudededzi.
5.	U lila ha mmbwa ho pfala vhusiku hoṅhe.
6.	U reila huvhi kha MI ho vhangha khombo khulu.

Madzinamaiti
ndi madzina a no
vhumbiwa nga u
tuma kuvhumbi "u"
kha liiti

7.	Ndi tshi fhedza u gidima ndi a shawara.
8.	Ndi sa athu u edela ndi thoma nda nwa tie.
9.	U sia maḍi a tshi khou shuluwa bommbini zwi fhedza maḍi.
10.	U kotama hu vhaisa muḵana wa makhulu.

U shumisa khoma

U lavhelesa khoma

Hune ha vha na mutevhe wa maipfi kha fhungo, ipfi liḱwe na liḱwe li fhandekanywa na maḱwe nga khoma Vhuimo ha khoma vhu nga shandula zwine fhungo ḱa amba arali khoma i songo shumiswa zwavhuḱi.

Lavhelesani mafhungo aya ni ambe nga uri vhuimo ha khoma vhu shandula zwine a amba nga nḱilagaḱe. Olani tshifanyiso tsha u sumbedza uri fhungo liḱwe na liḱwe li amba uri vho ḱa mini.

Ro ḱa tshokoleithi, dzheḱi na khekhe.

Ro ḱa tshokoleithi dzheḱi na khekhe.

Zwino dzhenisani khoma mafhungoni aya.

Ri ḱoda hamula zwiḱigiri na saha.

Ro renga maapula maswiri miomva na mapiere.

O ima a lavhelesa a shavha.

Liḱvhandana ḱo vha li liḱhulu ḱo nona ḱo mela mipfa.

Ri shumisa maṭanganyi kana maipfi a u ṭuma kha u ṭanganya mafhungo. Maṭanganyi a na mushumo muhulwane kha u ṭanganya maipfi. Arali ri sa a shumisi, maambiwa na maṅwalwa zwi nga pfala zwi sa kwakwani.

Lavhelesani tsumbo idzi.

Vhatambi vho ya tshikoloni nga Mugivhela.

Tshikoloni ho vha hu na metshe wa bola.

Vhatambi vho ya tshikoloni nga Mugivhela nga uri ho vha hu na metshe wa bola.

Vhatambi ndi nefhungo wa mafhungo vhuvhili hao lune ipfi: tshikoloni ḽa vhuvhili ḽa tea u sala nḽa musi hu tshi ṭumiwa mafhungo aya mavhili.

Ni nga kha ḽi shumisa "fhedziha" kha u ṭuma mafhungo.

Fhedziha ḽi amba zwi no fana na **fhedzi**. Vhuvhili hao a sumbedza mbambedzo ya zwipiḽa zwivhili zwa mafhungo.

Elelwani: Fhungozwalo ḽi na nefhungo muthihi fhedzi na ḽiiti ḽithihi. Fhungotserekani ḽi na maiti a no fhira ḽithihi na vhonefhungo vha no fhira muthihi.

Kha ri nḽwale

Tanganyani mafhungozwao mavhili ni tshi shumisa ḽithihi ḽa maṭanganyi aya kana maṭumi.

Ni kone u talela maiiti a mafhungo e a ṭumiwa.

naho

fhedziha

fhedzi

ngauri

zwino

Ro ya u tamba bola ya milenzhe. Mvula ya ri pfuvhisela.

Ann o nkumbela uri ndi mu thuse kha tshuṅwahaya yawe. Nda mu thusa.

Ndo lenga u swika tshikoloni. Ndo vha ndo siwa nga bisi.

Vho ri buroho yo lugiswa. Yo vha i tshee yo ḽi raḽa.

U kona nga maanda mbalo. U kona nga maanda ḽivhashango.

Ndi pfana na mitshelo. Ndi pfana na miroho.

Ro shumisa zwisambureni zwashu. Yo vha i tshi khou na.

T̄hohoyatshikolo vho vha vha sa lemi. T̄hohoyatshikolo vho vha vhe na vhulenda.

O vha a tshi khou lwala. Dokotela vha mu fha mishonga.

Sam u pfana na kofi. Ann u pfana na tie.

O ya mavhengeleni. O renga baphathi la tshokoleithi.

O vha o sinyuwa. Ndo vha ndo lenga.

Vhatukana vha tamba bola ya milenzhe. Vha tamba khirikhethe.

Ndi pfana na malegere. A thi takaleli khekhe.

Ndi khou vhalesa. Ndi khou t̄oḡou phasa mulingo.

Ndi pfana na mvula. A thi pfani na tshifhango.

Ha Malume ho vha hu tshi ntakadza. Ndo pfa ndo t̄uvha mme anga.

Tshikolo tshiswa tsho ntakadza. Nda tea u shumesa uri ndi fare vhaṅwe.

Fhungoni liṅwe na liṅwe talelani madzina (thinwa) ni tangedzele maiti (maipfi a nyito)

John u takalela mmbwa khulwane dza Alsatian.

Mary u ya tshikoloni tsha Good Hill Primary School nga milenzhe.

Sipho u tamba bola kha thimu ya Little Chiefs.

Jabu o tshimbila nga baisigiri yawe ya dzithavhani

Ann o vha a tshi khou ita phosho kilasini.

Ndi kona		
u vhala mañwalwa a nganetsshelo		
u fhindula mbudziso dzo ñisendekaho nga mañwalwa		
u vhala mañwalwa a nganetsshelo		
u fhindula mbudziso dzo ñisendekaho nga mañwalwa		
u wana maipfi mañwalwani ane a amba zwithihi na mafurase e a ñewa		
u bula vhudipfi he Vhangani a vha naho		
u ñwala tshinwalwa tsha dayari		
u rera nga vhaanewa, fhetshuhupo na zwiitei zwa tshiti		
u ñadza mepe wa mihumbulo a tshi pulanela tshiti		
u ñwala tshiti tshi no bva kha mepe wa mihumbulo		
u shumisa masala masumbi		
u shumisa na masala mavhudzisi		
u topola masala a sa gumi a sumbedza uri a shuma na nnyi kana na mini		
u anetshela hafhu tshiti nga thevhekano yone		
u vhala tsenguluso ya bugu		
u fhindula mbudziso dzo ñisendekaho nga tsenguluso ya bugu		
u ñwala tsenguluso ya bugu		
u shumisa tshifhinga tsha zwino		
u vhala nganeavhutshilomune		
u tala maipfi a no konda kha dikishinari		
u vhala lungano		
u ita litambwa		
u ñwala magumo a tshiti		
u fhindula mbudzisothopholwa dzo ñisendekaho nga tshiti		
u dubekanya tshiti nga thevhekano yone		
u topola maiti nda a shumisa kha u vhumba mafhungo		
u topola ppanywa dza maiti		
u topola zwivhumbeco zwone zwa maiti mafhungoni		
u bula mihumbulo na vhudipfi malugana na tshiti		
u ñwala manweledzo a tshiti		
u tlatshedza fhetshuhupo hu re tshiti		
u ñwala phara i no tlatshedza muanewa		
u ñwalangaganyamvumbo		
u ñwalulula mafhungo ndi tshi shumisa tshifhinga tshi ñaho		
u saukanya tshati		
u topola maipfi a re na kuvhumi u		
u shumisa dzikhoma kha ndongazwiga mafhungoni		
u shumisa matanganyi kha u tanganya mafhungo		
u topola maiti na madzina mafhungoni		

Vhege dza 5 - 6: Zwiṭori na mañwalwa

81 Muvhuda u sevha phukha zwa muḏzinginyo 36

U vhala mañwalwa a nganetshelo.

82 U elekanya nga tshiṭori 38

U shumisa maṭaluli kha u ṭalutshedza vhaanewa vha tshiṭorini.

83 U nṱwala tshiṭori 40

U fhedzisa mepe wa mihumbulo a tshi itela u anetshela hafhu tshiṭori tsha muvhuda. U nṱwala tshiṭori tsha muvhuda nga vhudede.

84 Luñwalo lwa holodei 42

U vhala luñwalo.
U wanulusa thevhokano ya zwiito zwa John a tshi shumisa luñwalo.
U fhindula mbudziro dzo ḡisendekaho nga mañwalwa.
U ṭala maipfi kha dikishinari (ṭhalusamaipfi) a rekhoda zwine a amba.
U fhindula mbudzirothopholwa dze dza ḡisendeka nga mañwalwa.

85 U nṱwala luñwalo 44

U shumisa mepe wa mihumbulo kha u pulanela u nṱwala luñwalo.
U nṱwala khonani luñwalo a tshi mu vhudza mafhungo a tshikoloni na a hayani.

86 Imeili i no bva kha khonani 46

U vhala imeili.
U fhindula mbudziro dzo ḡisendekaho nga imeili.
U shumisa mafhungomatsivhudzi a no bva kha luñwalo a tshi ḡadza garaṭa i no amba nga nzulele ya muanewa.
U nṱwala imeili a tshi shumisa tsumbundila dze a nṱwala.

87 Zwiñwe hafhu nga luambo 48

U topola madzina na maṭaluli mafhungoni.
U nṱwala mafhungo nga u nṱwala maṭaluli a tshi rangela kana u tevhela madzina.
U livhanya maipfi na pfanywa dzao na mafhambanyi ao.
U shumisa maṭanganyi kha u vhumba mafhungotserokano.

88 Tshifhinga tsho fhiraho na tshi daho 50

U shumisa tshifhinga tsho fhiraho.
U fhedzisa mafhungo nga u shumisa maiti a tshifhinga tsho fhiraho.
U nṱwala mafhungo e kha tshifhinga tshi fhiraho tsha vha na no.

Vhege dza 7 - 8: Khathuni dzi a takadza

89 Supa Strikas 52

U vhala khomiki.
U rera nga ṭalutshedzo ya mabono na luambo lu no shumisa nga vhabvumbudzwa vha re kha tshiṭori tsha khomiki.

90 U elekanya nga khomiki 54

U rera nga fureme inṱwe na inṱwe ya khathuni.
U nṱwala fhungo li no ṭalutshedza tshiṭori sa zwe zwa sumbedzwa kha fureme inṱwe na inṱwe.
U nṱwalulula mafhungo e kha maipfi maambiwa.
U rera nga khungedzelo dza thelevishini khathuni na u mbula muhumbulo.

91 U nṱwala khungedzelo 56

U pulanela khungedzelo ya thelevishini nga u ita nyolo dzayo na u nṱwala tshikiriputi tshayo.
U ṭalutshedza fhethuvhupo, vhabvumbudzwa na thero ya khunguwedzo.
U shumisa tsha u pulanela khatsho a tshi vhekanya mañwalwa.
U ṭana khungedzelo sa litambwa.

92 Zwi ṭumeni 58

U rera nga u ṭuma thangi na mitshila kha midzi ya maipfi.
U topola thangi, mitshila na midzi ya maipfi.
U fhedzisa mafhungo nga u shumisa maipfi maambiwa na maipfi maambelwa.

Vhege dza 9 - 10: Tshifhinga tsha mitambo

93 Mulondo mutambimakone wa bola ya milenzhe! 60

U ita litambwa li no amba nga Mulondo a tshi shumisa vhatambi na muanetsheli.
U fhindula mbudziro dzo ḡisendekaho nga litambwa.

94 Phositaṛa ya litambwa 62

U vhala phositaṛa u no khou kungedzela litambwa.
U fhindula mbudziro dzo ḡisendekaho nga phositaṛa.
U ita phositaṛa ya litambwa.

95 Nṱwalani litambwa lanu 64

U shumisa tshipulaneli kha u nṱwala litambwa.
U nṱwala mvetamveto ya litambwa, a lulamisa mvetomveto iyi a kona u nṱwala litambwa la u khunyeledza.

96 Zwiñwe hafhu nga maḡadzisi na maṭaluli 66

U topola maḡadzisi na maṭaluli.
U sumbedza tshaka dza maḡadzisi: a maitele, tshifhinga, fhethu, nyanzelo, digirii kana vhuṭanzi.
U topola na u vhekanya maṭaluli.
U topola madzina na masala ane a khou ṭalutshedzwa nga maṭaluli e vha nṱwala.
U topola lushaka lwa maṭaluli a no kwama: vhuṅe, vhuñzhi/tshivhalo, masumbi kana maṭalutshedzi.

Kha ri vhale

Ho vhuya ha vha na muvhuda we wa vha u tshi dzula nga u vhilahela. "Nga vhanna," u tshi dzulela u amba zwenezwo duvha lothe, "Eish, hee vhanna vha hashu."

Mbilahelo yawo khulwanesa yo vha i ya uri hu nga vha na mudzinginyo liñwe duvha. "Arali hanga vha na mudzinginyo?", u tshi divhudza, "ndi do fhelela ngafhi?"

Wo vha u na mbilahelo yeneji liñwe duvha nga matsheloni, he, khathihi fhedzi ha wa mutshelo muhuluhulu u tshi bva murini we wa vha u henefho tsini – we GUUU – shango lothe la dzinginyea.

"Mudzinginyo!", wa vhidzelela.

U bva afho wa gidima nga luvhilo u ya midavhini u yo sevha vhazwala vhawo.

"Mudzinginyo! Kha ri shavhe!"

Mivhuda yothe ya shavha midavhini ya fuda daka i tshi gonya dzithavha tshi enda i tshi sevha vhanwe vhazwala henefha ndilani.

Ndi khwiñe ri mbo di shavha hafha!

Nga tshenetsho tshifhinga, ha fhira ndou. "Mudzinginyo! Shavhani!" hu vhidzelela muvhuda.

Ndou ya tevhela mivhuda, i tshi dzinginya shango nga maga ayo a re na mutsindo.

Vha gidima vha tshi fhira tshikhuvhugu tsha thuda. "Mudzinginyo! Shavhani!", hu vhidzelela muvhuda.

Thuda dza tevhela ndou ye ya vha i tshi khou tevhela mivhuda.

Musi phukha idzi dzi tshi sala dzi tshi swika thavhani, ndi musu mivhuda ya zwigidi zwa fumi na ndou nthihi, na thuda dzi re na tshivhalo, zwi tshi khou ita bonyongo le mubvumo walo wa vho nga

dumbu lihulu li no khou unga li tshi gonya na mabama. Muvhuda wa u thoma wa lavhelesa murahu u itela u vhona arali mudzinginyo u tshi khou sendela, zwe wa kona u vhona ho vha gwilisha la zwipuka zwi no khou shavha nga luvhilo lu no shavhisa.

Musi vho no ima zwino vha tshi khou femeleka na u dakaila nga u neta, ha mbo bvelela ndau.

"Hu khou bvelela mini", hu vhudzisa ndau.

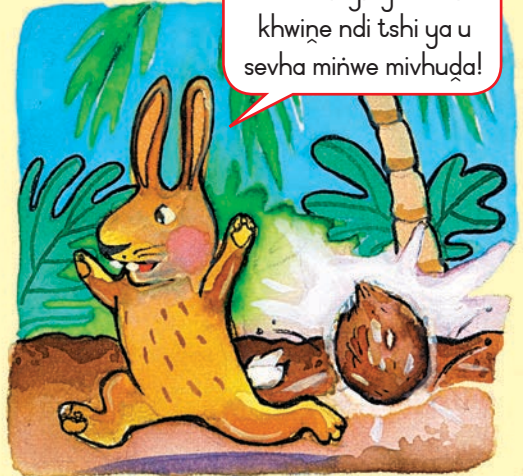
"Ndi mudzinginyo, mudzinginyo wee!", ndi muvhuda u tshi kakamela.

"Mudzinginyo?", hu vhudzisa ndau. "Ndi nnyi we a u vhona? Ndi nnyi we a u pfa?"

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse musu ni tshi pulanela u riwala
- Nwalani mvetamveto
- Humbelani khonani yagu uri a ni dzudzanyele yone
- Vusuludzani mariwala agu ni shandukise he zwa tea
- Zwo no ralo, ni kone u i riwala nga vhuronwane buguni yagu.

Mudzinginyo! Ndi khwiñe ndi tshi ya u sevha miñwe mivhuda!

Hu khou itea mini?

"Nne a si nne," hu amba ndou.

"A si riṅe," hu amba tḥuḍa.

"Kha vha vhudzise hoyu, kha vha mu vhudzise!" hu fḥindula mivhuḍa yoṭḥe i tshi khou sumba uḷa wa u thoma.

Nda u ya sedza muvhuḍa.

"Ndi amba muṅe wanga," hu amba muvhuḍa wo niwa nga tḥoni, "Nṅe ndo vha ndo ḍi dzuelela muḍini wanga ndo takala musi ndi tshi pfa u wa ha tshithu tshe tsha dzinginya shango loṭḥe nda zwi ḍivha uri ndi mudzinginyo. Zwino nda mbo ḍi thoma u shavha nga u tḥavhanya uri ndi sevhe vhatḥu vhoṭḥe uri vha diphuluse."

"Ndi amba khotsimunene, ni nga vha na nungo dza u ya na ntsumbedza he tshiwo itsho tsha bvelela hone?", hu vhudzisa ndau.

"Hai, ndi nga si tsha vhuyelela hangei nṅe!", hu amba muvhuḍa.

"Idani ndi ni bebe, ndi ḍo ni tsireledza," hu amba ndau.

Ndi honeha fḥala, u tshi khou tou vḥunaila, muvhuḍa u tshi bebiwa nga ndau, asizwiḷa, vha tuwa. Vha tshimbila vha rauwa matavha, vha gonya zwiḱwara, vha wela milambo, vha sera maṭaka, vha pfuka midavhi, u swika vha tshi dzhena hayani ha muvhuḍa.

"Ndi henefha he nda pfa mudzinginyo hone, muṅe wanga. Ndo u pfa zwavhuḍivhuḍi. Na fhasi ho dzinginyea."

Nda u ya lavhelesalavhelesa henefho – hu si kale ya vḥona khokhonati khulukhulu ye ye i tshi wa ya ita phosho khulu. Ya ita na u vḥona kuṭohwana kwo dzula tḥodzini ya muri. Nda u doba khokhonati, ya gonya nṅha ha mvumi ya posa iḷa khokhonati fhasi. GUUU!

Muvhuḍa wa thamuwa vḥunṅha hu no lingana mithara yoṭḥe. "Mudzinginyo! Tḥavhanyani – shavhani – wo dovha hafhu!"

Ndi hone u tshi kona u zwi vḥona uri ndau i khou u sea, wa vḥona na khokhonati yo fḥanduwaḥo i milezheni yawo.

"Yoo," u tshi hevhedza "Matsina ho vha hu si mudzinginyo wa vḥukuma. Wo vha u wone?"

"Hai," hu amba ndau, "a si wone, nahone zwo vha zwi songo tea uri u tshuwe, iwe muthu."

"Hee vḥanna. Ndo ḍiita muvhuḍaḍe wa kuḍabaḍaba!"

Nda u ya riweḽa nga vḥulenda. "Ni songo vḥilahela khotsimunene roṭḥe – na nṅe ndo rali – ndi a ita ndi tshi ofha zwithu zwine ndi si zwi pfesese."

Nga aneo maipfi ya huma i tshi vḥuyelela ngei hu re na mivhuḍa ya zwigidi na zwigidi, ndou na tḥuḍa, vḥe vha vha vha tshee vḥo lindela nṅha ha thavha, ya ya vha vḥudza uri kha vha vḥuye hayani a hu na tshi no dina.

Tshiko: Lungano lo pambiwa kha *Rabbit heralds the earth quake by Rosalind Kerven in PIRLS Reader. The Natural World. Main Survey 2001. IEA.*

Hoo! Ho vha hu si mudzinginyo mathina.

Ni songo vḥilaela murathu. Ri ḍi anzela u ofha zwithu zwine ra sa zwi pfesese.

U elekanya nga tshitori

Kha ri riwale

Fhindulani mbudziso idzi dza muvhuda na mudzinginyo. Arali ni si na vhuṭanzi na phindulo, humelani murahu ni vhale lungano ulu hafhu.

Mbilahelo khulwane ya muvhuda ho vha hu mini?

A	Ndau
B	Phosho
C	Mudzinginyo
D	Muri une wa khou wa

Ndi mini tshe tsha ita uri fhasi hu dzinginyee?

A	Mudzinginyo
B	Likokonathi lihulu
C	Muvhuda une wa khou shavha
D	Muri une wa khou wa

Ndau yo vha i tshi khou ṭoda muvhuda u tshi i isa ngafhi?

Ndi nga mini ndau yo posa khokhonati fhasi?

A	Uri muvhuda u shavhe
B	U itela u thusa muvhuda uri u wane mutshelo
C	U itela u sumbedza muvhuda zwe zwa bvelela.
D	U itela u seisa muvhuda

Muvhuda wo dipfa nga ndilade musi ndau yo posa khokhonati fhasi?

A	Wo sinyuwa
B	Wo shona
C	Sa tsilu
D	Wo vhlahela

Mulaedza muhulwane wa lungano ulu ndi ufhi?

A	Muthu kha shavhe khombo.
B	Ivhani na vhuṭanzi ni sa athu shavha zwithu.
C	Mivhuda i na luvhilo.

Zwithu zwo bvelela nga u ṭavhanya musi muvhuda wo vhidzela uri "Mudzinginyo!" Nwalululani maipfi mavhili a no bva kha lungano ane a ri sumbedza izwi.

Ndau yo lingedza hani u ita uri muvhuda u si pfe wo vha isala musi lungano ulu lu tshi fhela. Nwalani zwithu zwi vhili zwe ya ita.

1

2

Vhudipfi ha muvhuda ho shanduka nga ndilade musi lungano ulu lu tshi khou di ya phanda?

Mathomoni a lungano muvhuda wo pfa

ngauri

Magumoni a lungano muvhuda wo pfa

ngauri

Zwenezwoha, magumoni a lungano, zwo vha zwi khagala uri ndau i a takalela muvhuda ngauri

Kha lungano ulu ni a kona u vhona uri ndau na muvhuda zwo fhambana nga maanḁa. Kha mepe wa lubuvhi u re afha fhasi, nwalani maḁaluli a no ḁalutshedza tshinwe na tshinwe tsha izwi zwipuka.

A matching exercise diagram. It features a lion on the left and a rabbit on the right. The lion is connected to seven empty rounded rectangular boxes by lines. The rabbit is connected to seven empty rounded rectangular boxes by lines. The background includes a sun, a blue bird, and a butterfly.

U n̄wala tshitoro

Shumisani mepe wa mihumbulo kha u anetshela hafhu lungano lwa muvhuda u tshi sevha phukha malugana na mudzinginyo hu na thevhekano. Humbudzanani na khonani dzaṅu uri hu bvelela mini kha lungano ni kone u n̄wala mihumbulo yaṅu tsini na tshifanyiso tshi re tshone.

1

2

3

4

Muvhuda u sevha phukha malugana na mudzinginyo

5

6

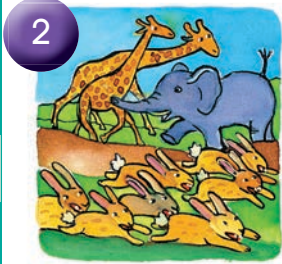

● Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni
thuse musi ni tshi pulanela u riwala ● Nwalani
mvetamveto ● Humbelani khonani yaru uri a ni
dzudzanyele yone ● Vusuludzani mañwalwa aju
ni shandukise he zwa tea ● Zwo no ralo, ni kone u i
riwala nga vhuronwane buguni yaru.

Kha ri ñwale

Zwino ñwalani tshitori nga vhudele afho tshikhalani tshe na ñewa.

Kha ri vhale

27 Apple Road
New Town
0301
20 Khubvumedzi 2015

Khonani yanga Dan

Hei! Ndo vha wa mashudu vhukuma nge nda kona u tuwa na vhazwala vhangana Cape Town nga holodei dza Fulwana. Ro tuwa nga la 12 Fulwana ra swika nga duvha li tevhelaho. U namela tshidimela zwo vha zwi tshi khou takadza vhukuma. Ro edela torokisini nahone nne nda vha wa mashudu nda wana mmbete wa nga ntsha!

Musi ri tshi swika Cape Town, tshe nda tou thoma u tshi vhona ho vha Table Mountain yo alamelwa nga gole li ngaho bulo litshena. Thavha iyo yo vha i yavhudzi u fhira zwe nda vha ndo lavhelela.

Lavhelesani zwifanyiso zwine nda khou ni rumela.

Nga duvha la vuvhili ro ya Robben Island. Ro ya tshitangadzimeni nga mukhumbi (tshikepe tshituku). Ro swika ra vhona sele ye Vho Nelson Mandela vha vha vho valelwa khayoy – mirwaha ya 18 yotthe! Ro vhona phingwini nanzhi dzi kha matombo henegei tshitangadzimeni.

Nga duvha la vuvhili ro vhona phingwini hafhu. Ro dzi vhona bitshini i no vhidzwa upfi ndi Boulder's Beach. Ri henefho ro ita na u vhona ndaulwanzhe dza vhukuse dza Kapa. Hu na thandela Cape Town ya u tsireledza ndaulwanzhe ngauri dzi tsini na u thothela. Thandela iji i ita na u vavhalela na phingwini.

Nga duvha la vuvhili, ro ya ra ima thodzini ya Afrika, ngei Cape Point, hune madanzhe mavhili a tangana hone. Ndi hafha hune maqi a no rothola a Danzhe la Atlantiki a tangana na maqi a tsinga dzi no dudela a Danzhe la India.

Nga duvha la vuvhili, la u fhedza, ro ya ra vhona zwipuka zwa lwanzhe ngei Two Oceans Aquarium. Yoo, zwo vha zwi zwavhudisa! Ndo vha ndi sa athu vhuya nda sendela tsini na shaka ngauralo! Ho vha hu tshi tou vha na ngilasi fhedzi vhukati hashu na shaka, nahone dzo vha dzi sa shoni u ri sumbedza mago adzo manzhimanzhi. Ro ita na u vhona tshaka nanzhinnzhi dza khovhenedzi – dziwe dzo vha dzi na zwanga zwi no swika futhanu! Arali tshanga tsha thukhuwa, hu mela tshinwe henefhalo.

Ri khou humela hayani matshelo. Ndo ni tuvha hani ngoho, ndi tou ri tshikolo tshi vula lini ra vhonana.

Khonani yanu

John

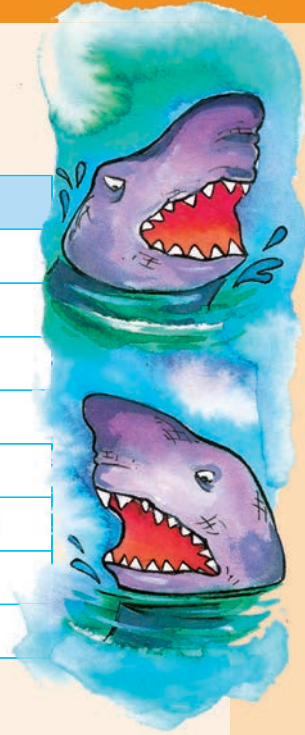

Kha ri ite
nyito

Luñwalo lwa John lu amba nga lwendo lwa maḍuvha a sumbe. Rekanyani deithi dza lwendo lwawe ni ñwale zwe a ita maḍuvhani eneo.

Deithi	Zwe a zwi ita
12 Fulwana	<i>U takuwa a tshi bva Cape Town</i>
13 Fulwana	
14 Fulwana	
15 Fulwana	
16 Fulwana	
17 Fulwana	
18 Fulwana	
19 Fulwana	

Kha ri ñwale

Zwino ñwalani phindulo dza mbudziso idzi.

Ñwalululani fhungo lithihi li no bva kha luñwalo line la sumedza uri John na Dan ndi khonani vhukuma.

Ñeani tsumbo ya fhungo line la sumbedza uri John u khou ñwalela muthu ane a vha murole muthihi.

Ñeani tsumbo nthihi ya fhungo line la sumbedza uri John o vha a sa athu u vhuya a ya Cape Town.

Talani maipfi aya kha dikishinari (thalusamaipfi) ni kone u a shumisa mafhungoni u itela u sumbedza zwine a amba.

mapulo

tshotshela

Kha ri ñwale

Ndi ngani John a tshi khou ñwalela Dan luñwalo ulu?

A	U itela u mu vhudza nga ha dzishaka.
B	U itela u mu vhudza nga ha holodei i takadzaho.
C	U itela u mu vhudza uri u khou do vhuya tshikoloni hu si kale.
D	U itela u mu vhudza nga ha tshidimela.

John u khou amba mini musi a tshi ri dzishaka dzo vha dzi sa shoni na u sumbedza maño adzo manzhimanzhi.

A	Dzishaka dzo vha dzi na vhukonani.
B	Dzishaka dzo vha dzi tshi khou vha mvumvusa.
C	Dzishaka dzo didzulela u atama milomo yadzo.
D	Dzishaka dzo vha dzi tshi khou la dziñwe khovhe.

U űwala luűwalo

Kha ri űwale

űwalelani khonani yaűu luűwalo. Anetshelani khonani yaűu mafhungo a uri no vha ni tshi khou ita mini hayani na tshikoloni, kana ni mu vhudze zwiűwe zwithuvho zwe na ita zwi no takadza.

Hu na zwe ra ni tsivhudza kha phara inwe na inwe. űwalani luűwalo lwaűu sa u tou vetaveta u thoma. Ifhani muűwe nga inwi a lavhelese. Ni kone u lu űwala nga muűwalo wo kunaho kha siatari lo livhanaho na ili.

Livhuwani luűwalo lwe khonani yaűu a ni
űwalela.

Neani tshipida tsha u thoma tsha
mafhungo a no khou anetshelwa.

Luűwalo lu
ya kha

Tshipida tsha vhuvhili tsha mafhungo.

Fhedzisani nga u amba nga dziűwe
nyito dza tshifhingani tshi daho.

Nwalani diresi yaṅu

Four horizontal blue lines for handwriting practice.

Deithi

Two horizontal blue lines for handwriting practice.

Ha _____

Thomani nga theshano.

Two horizontal blue lines for handwriting practice.

Nwalani nga tshipiḡa tsha u thoma tsha mafhungo.

Multiple horizontal blue lines for handwriting practice.

Nwalani nga tshipiḡa tsha vhuvhili.

Multiple horizontal blue lines for handwriting practice.

Pendelani luṅwalo lwaṅu.

Multiple horizontal blue lines for handwriting practice.

Khonani yaṅu

Two horizontal blue lines for handwriting practice.

Nwalani dzina laṅu.

Two horizontal blue lines for handwriting practice.

Kha ri vhale

Imeili ndi ndila ya u davhidzana na dzikhonani nga u shumisa netiweke dza dzikhomphiyutha. Ri anzela u shumisa imeili sa mañwalo a u kovhekana mafhungo na dzikhonani. Arali ni khou tama u rumela khonani yañu luñwalo lwa imeili, vhuvhili hañu, inwi na khonani yañu ni tea u vha na diresi ya imeili na u u vha na khomphiyutha.

Ha: ann@school.co; dan@school.com

I bva kha: kin@library.com

13 Thafamuhwe 2011

11:56

Ann na Dan

Ndi a fulufhela no no vhala nga mafhungo a mudzinginyofulu wa ngei Japani. Ndo g̃a u vha ndi tshi khou dzula na vhañwala vhanga ngeno Japani Tshipembe nahone ndi g̃o dzula heneñha u swika zwithu zwi tshi sumbedza vhukhwine ngei hayani Tokyo. Naho ndo takala uri ndo kona u shavhela ngeno kule na tshivhilela, ndo ñvha vha hayani na khonani dzanga dza International Primary School tshine nda dzhena khatsho.

Fhedziha, ndi khou dhiphiña na muzwala wanga. Ri murole muthihi. U na miñwaha ya 13 na ene nahone ri kha gireidi 6 vhuvhili hashu. Ri na mashudu ngauri muzwala wanga u dzula tsini na phakha i re vhukati, hune ra tamba kha tshinzienzie na kha madembetiti.

Arali ndi si khou tamba ndi vha ndi tshi khou dhiphiña nga hobi dzanga – u vhala na u tamba mitambo kha khomphiyutha. Ndi khou vhala *Jungle book* nahone ndi tou tama arali ndo vha ndi tshi dzula Afrika. Ndi tsini na u swika vhukati ha iyi bugu.

Khonani yañu

Kin Hosh

Rumelani

Kha ri ñwale

Kin o dalela nnyi?

Ndi nga mini o ya henengei?

Ulu luñwalo o lu ñwala nga deithi ifhio?

Kha ri ñwale

Sikenani luñwalo lu no amba nga nzulele ya Kin ni mu ðadzele garaña iji.

Dzina

Miñwaha

Gireidi

Tshikolo

Dzihobi

Kha ri n̄wale

Zwino fhindulani Kin. Hu na zwe ra ni tsivhudza kha phara in̄we na in̄we. N̄walani lūnwalo lwanu sa mvetamveto u thoma. Ifhani mūnwe nga inwi a lavhelese. Ni kone u lu n̄wala nga mūnwalo wo kunaho kha siatari ili.

N̄walani dresi yanu

Deithi

Ha Kin

Thomani nga tsheshano.

Ambani uri mbilu yanu i khou vhavha zwo itiswa nga mafhungo a mudzinginyo.

Ambani uri ndi mafhungo avhugi uri u khou kona u isa phanga na hobi dzawe.

Vhudzani khonani yanu mafhungo a tshikolo, mitambo na hobi dzanu.

Khonani yanu

N̄walani dzina lanu.

Zwiṅwe hafhu nga luambo

Lavhelesani phere dza mafhungo dzi tevhelaho nga vhuroṅwane. Talelani dzina ni tingeledze liṭaluli line la li ṭalutshedza.

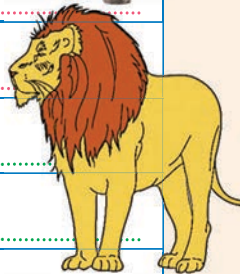
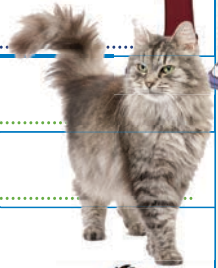
Mmbwa ṭhukhu.	Mmbwa ndi ṭhukhu.
Goloi ya luvhilo.	Goloi i na luvhilo.
Bugu ndenya.	Bugu ndi ndenya.
Khirayoni ya lutombo.	Khirayoni ndi ya lutombo.
Maluvha a u naka.	Maluvha o naka.
Phikhokho ya mivhalavhala.	Phikhokho i na mivhalavhala.

Zwino ṅwalani mafhungo ni tshi shumisa madzina na maṭaluli aya. Thomani nga u ṅwala fhungo li na liṭaluli li rangelaho dzina. Ni kone u ṅwala fhungo li na liṭaluli li no khou tevhela dzina.

lapfu mutukana	Mulapfu mutukana. Mutukana ndi mulapfu.
tshi no silinga tshimange
i re na ṅdala ndau
wa vhuṭali musidzana
a kondisaho mudededzi
tsho nakaho tshifanyiso

Zwizhi nga maṭaluli

Ri a zwi divha uri maṭaluli a ri vhudza nga ha madzina (muthu, fhethu kana zwithu). Kanzhi liṭaluli li rangela dzina. Tshiṅwe tshifhinga maṭaluli a tevhela dzina. Huṅwe na huṅwe hune na nga a vhea hone, a di ṭalula dzina.

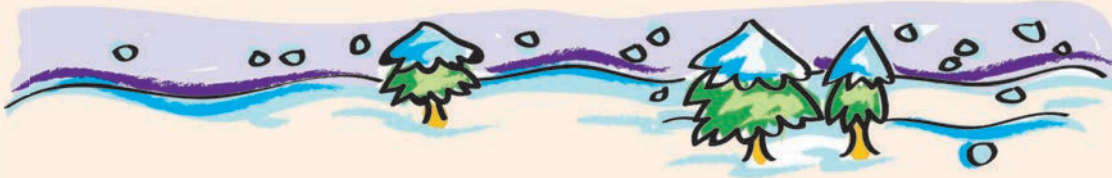

Kha ri n'wale

Livhanyani maipfi na pfanywa dzao.

ṭhoṭhela	lavhelelwa	vhuhulu	takuwa	zwivhumbwa
lindelwa	ngalangala	ṭuwa	zwisikwa	ndeme

Zwino livhanyani maipfi aya na mafhambanyi ao.

naka	vhugala	wanwa	ndenya	khulwane
vhuvhi	xedzwa	ṭhukhu	vhifha	tsekene

Kha ri n'wale

Ṭumani mafhungo aya nga u shumisa maṭanganyi (maipfi a u ṭuma) a re zwitangeni.

Ndi ḡo dzula hanefha. Zwithu zwi tshi vha khwiṇe hayani. (u swika)
Ndo takala ndi fhano. Ndo ṭuvha tshikolo tshanga. (naho)
Ndo mu vhudza uri a dzule henengei. Maḡi o gonya a tshi ya. (ngauri)
Ndo thoma nda sedza matungo oṭhe. Ndi kone u pfuka bada. (uri)
Ni tshi pfa phepho. Ni ambare dzhesi. (arali)
Ndo mu vhudza uri a songo lenga. O vha o lenga hafhu. (fhedziha)

Tshifhinga tsho fhiraho tsha vha na no.

U lavhelesa tshifhinga tsho fhiraho

Tshifhinga tsho fhiraho tsha vha na no tshi amba nga nyito yo fhiraho musu hu sa athu da inwe nyito zwenezwo kale. Ndi nyito yo fhiraho kale.

Lavhelesani tsumbo idzi: Musi ri tshi swika, tshidimela tsho vha tsho no tuwa.

Musi ndi tshi swika mulovha, khotsi anga vho vha vho no bika tshilalelo.

Nne	ndo vha	ndo no	la
Inwi	no vha	no no	vhuya
Ene	o vha	o no	edela
Vhone	vho vha	vho no	ambara

Tshone	tsho vha	tsho no	huvha
Kwone	kwo vha	kwo no	tuwa
Lone	lo vha	lo no	kovhela

Kha ri n'wale

Zwino fhedzisani mafhungo aya nga u shumisa vha na no + liiti (kha tshifhinga tsho fhiraho).

Khonani yanga o mpha apula. Ndo vha ndi si na ngala ngauri ndo

Ndo lenga u swika. Khonani dzanga dzothe dzo

Ndo vha ndo neta ngauri

O mmbudza uri o

Musi ndi tshi swika tshikoloni ndo wana uri ndo

Musi tsimbi i tshi lila ndo humbula uri ndo

Musi ndi tshi vhona mudededzi wanga ndo humbula uri ndo

Ndo vha ndo takala ngauri ndo

Musi ndi tshi swika hayani ndo wana uri mme anga vho

Musi ndi tshi swika sitediamu ndo vhona uri thimu yanga yo

Tshifhinga tshi daho tsha vha na no

Ri lavhelesa tshifhinga tshi daho tsha **vha** na **no**. Tshifhinga tshi daho tsha **vha** na **no** tshi sumbedza uri nyito i dho vha yo no khunyelela kana u fhela, huwe, tshifhingani tshi daho. Tshifhinga itshi tshi vhumbiwa nga "dho" + "vha" na lipfanisi li no thaphuwa nga - o na livhumbi **no**.

Ndi **dho vha ndo no shumisa** tshelede yanga yothe nga hetshi tshifhinga n'wakani.

Ndi **dho vha ndo no tamba** mimetshe ya rathi ya bola ya milenzhe musi khalarwaha ya bola i tshi fhela.

Kha ri n'wale

Elekanyani nga zwine na dho vha no no ita u swikela ni tshi phasa pfunzo ya phuraimari. Nwalani mafhungo matanu ni tshi shumisa Ndi **dho vha ndo no** + **liiti**.

U swikela ndi tshi phasa pfunzo ya phuraimari

Ndi **dho vha ndo no vhalala** bugu dza 50.

Kha ri n'wale

Zwino fhedzisani mafhungo aya ni tshi shumisa **dho vha** ___ **no** + **liiti** li re kha tshifhinga tsho fhiraho.

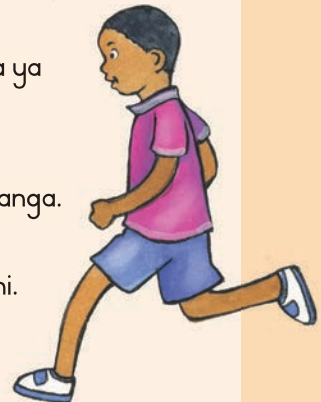
Nga hetshi tshifhinga vhege i daho u (shuma) mushumo uyu lwa maduvha a fumbili.

Nga hetshi tshifhinga n'wakani ni (dzhen) tshikoloni itshi miwaha ya rathi yothe.

Nga hetshi tshifhinga matshelo ndi (fhedza) tshunwahaya yanga.

Nga hetshi tshifhinga n'wedzi u daho (gidima) kha marathyoni.

Musi Khiresimusi i tshi swika, ndi (endela) Vhugalaphukha ha Kruger.

Kha ri n'wale

Vhalani masiatari mavhili a tevhelaho e a n'ulwa kha khomiki ya Supa Strika ya Nomboro 100. Sedzesani zwine zwa khou bvelela kha fureme irwe na irwe. Thangelani tshaka dzo fhambanaho dza mapulo a maipfi e a shumiswa kha khathuni iyi. Sedzani mapulo ane a sumbedza zwine vhaanetsheli vha khou amba kha fureme dza 4, 5, 6, 7 na 8. Ni dzhiele nzhele maedza mibvumo na uri o n'walwa nga ndilade.

Khathuni ndi lushaka lwa mañwalwa

Uno n'waha no no vhalo tshaka dzo fhambanaho dza zwibvedzwa: folukuloo/mañwalwa a sialala, vhurendi khungedzelo, mivhigo, nyambedzano, zwibvedzwa zwa mafhungo na zwibvedzwa zwa ndaela. Khomiki kana khathuni ndi luñwe lushaka lwa tshibvedzwa. Khomiki na dzone dzi na maipfi a si gathi na zwifanyiso zwinzhi uri ni kone u vhona vhabvumbwedzwa/vhaanewa. Tshitori tshi anetshelwa kha fureme dzo vhalaho - dziñwe dzi na maipfi ngeno dziñwe dzi si na maipfi.

1 LUJA LWA VHUVHILI

VHA SUPA STRIKAS... PHAPHAMANI!

VHA STRIKAS VHA KHOU LIFHE'DZA TSHIKORO TSHA UNITED VHO HALIFHA

2

VHA STRIKAS NDI VHONE VHANE VHA KHOU KONESA. VHO VUWA MANZHANZHA!

3

ZWO NAKA JOE A MBO GOVHA BOLA. NDI SHAKES VS 'DINGAANI!

4

EISH. ZWI DO NU'UNELA!

PRRRRT

5

NDI THAHOTHWII SI HO KULE NA VHUNO!

RO WANA TSHIKHALA TSHA U LINGANYISA.

6

SKARRA!

7

THOMANI U VALA TSHO'HE

MINI?

NGA VHANNA. VHA UNITED VHA KHOU DILUGISELA U...

ITANI MBONDO MBILI!

NDI TSHIPENGO HETSHI!

10

ZWI TOU NGA MUGUDISI VHA KHOU TODA HU TSHI VHA INWI MUHALI NAMUSI, SHAKES!

MINI? OK...

RM...MUSI WE SHAKES A PFI A RAHE MUSI WA METSHE NA UNITED WA MAKHAULAKHANI (FAINALA)... YO MU BALELA!

12

A HUNA BOLA I NO DO FHIRA KHA MBONDO DZASHU MBILI!

13

NANGWE, THAMA!

ZWE NA PULANA ZWI DO BALA LWAVHUVHILI NAMUSI!

14

NGAURI U PHULA KHA MBONDO MBILI...

NI TEA U SHUMISA BOLA I NO KHEVA KAVHILI!

DWOOOSH

U elekanya nga khomiki

Kha ri ambe

Rerani na khonani yaṅu nga khomiki ya Supa Strika. Zwino ṅwalani f'hungo li no ṭalutshedza zwine zwa khou bvelela kha fureme inwe na inwe.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

Kha ri ṅwale

Vhalani khomiki iyi hafhu ni f'hindule mbudziso dzi tevhelaho:

1. Ndi zwifhio zwiṅwe zwine vhatambamurahu vha Super Striker vha zwi takalela nga nṅda ha u tamba bola ya milenzhe?
2. Super Striker i khou tamba na thimu ifhio?
3. Tshitiṅiriri tsha malogwane (refuri) tshi ita muungo ufhio? Ndi nga mini a tshi khou lidza tshitiṅiriri kha fureme ya 4?
4. Tshikoro ndi vhugai? (Tshivhudzo: lavhelesani fureme 4 na 8 vhuvhili hadzo)
5. Itani mutevhe wa maedza mibvumo oṭhe a re kha khomiki.
6. Ndi khungedzelo dzifhio dzine dza vhoneka kha khomiki iyi?
7. Khungedzelo idzi dzo livhanywa na vhonny?

Khathuni ya khungedzelo

- ❖ Khungedzelo ya TV kana ya radio ine na i funesa ndi ifhio?
- ❖ Ndi nga mini ni tshi i funesa?
- ❖ Ni nga renga zwine ya khou kungedzela?

- ❖ Ndi vhafhio vhane vha lavhelelwa u renga itsho tshibveledzwa?
- ❖ Khungedzelo i shumisa tshilogeni malugana na itsho tshibveledzwa?

Rengani Tshibandangafhasi Tshipalamabuse. Ndi goloji ya reisisi. Ni songo tahela. Tshi gidima mavuni: vruum, vruum! Ni nga si tshi thivhe.

1

Tshigidima maḡini: splooosh – whrrrrr!

2

Nga Tshibandangafhasi Tshipalamabuse ni nga vha riwana a divheswaho lifhasini!

Wow!

Tsho naka

Wow!

3

Tshi ḡo ni seḡa! Na dzula no seḡwa!

Hala! Ndi na Tshibandangafhasi Tshipalamabuse!

4

Kha ri riwale

Lavhelesani khungedzelo ni kone u fhindula mbudziso idzi.

Khungedzelo inwe na inwe i khou lingedza u ni tuḡuwedza uri ni ite mini?

Khungedzelo i a ḡanisa zwithu kana u ni fulufhedzisa tshirwe tshithu? Talutshedzani uri ndi nga mini ni tshi ralo.

Ho shumiswa milvumo ifhio ya maipfi kha khungedzelo iyi?

Khungedzelo iyi yo livhiswa kha vhoneji? Yo livhiswa kha vhaswa kana vhaaluwa, vhatukana kana vhasidzana?

U riwala khungedzelo

Kha ri riwale

Zwino ni khou ya u shumisa phositaro yaṅu kha u riwala tshikiriputi tsha khungedzelo yaṅu ya TV!

- Thomani nga u pfana uri ni khou ya u dzhenisa hani zwiitei kha khungedzelo yaṅu.
- Ni ḡo shumisa muthu muthihi kana vhanzhi?
- Zwino fhandekanyani khungedzelo yaṅu i bve mabono maṅa.
- Olani tshifanyiso kana gerani zwifanyiso zwa u sumbedza bono liṅwe na liṅwe.
- Nwalani tshikiriputi tshi no sumbedza uri muthu muṅwe na muṅwe a ḡo amba zwifhio kokotolo.

● Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse musi ni tshi pulanela u riwala ● Nwalani mvetamveto ● Humbelani khonani yaṅu uri a ni dzudzanyele yone ● Vusuludzani maṅwalwa aṅu ni shandukise he zwa tea ● Zwo no ralo, ni kone u i riwala nga vhuronwane buguni yaṅu.

1

2

3

4

Fhethu vhupo ndi hufhio?

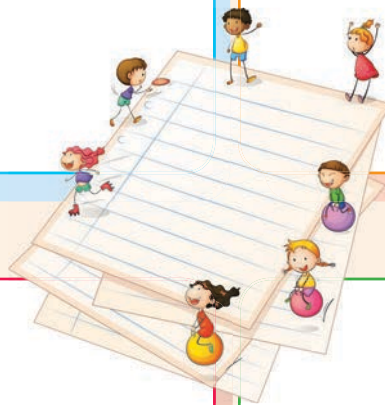
Vhaanewa ndi vho nnyi?

Puloto na thero ndi ifhio?

Zwino shumisani tsha u pulanela khatsho tshanu kha u nwala khathuni yanu. Vhalani khathuni. Vhañwe nga inwi kilasini. Nangani khathuni ine na nga i tambela kilasi.

1

2

3

4

Kha ri ite
nyito

Musi no no nwala tshikiriputhi tsho fhelelaho tsha khungedzelo yanu ya TV, nangani mirado ya tshigwada tshanu uri vha i edzisele vha sumbedze uri i do vhonala nga ndilade kha TV.

Thangi ndi mini?

Thangi a si ipfi lo fhelelaho. Ndi tshipida tsha ipfi tshi no dzheniswa mathomoni a ipfi lo fhelelaho (tshine tsha pfi mudzi wa ipfi). Thangi inwe na inwe i na tshalutshedzo yayo. Musi thangi i tshi shumiswa sa mudzi wa ipfi, i shandukisa zwine mudzi wa ipfi wa amba.

Tangeledzani thangi kha linwe na linwe la maipfi aya.

Ni kone u talela mudzi wa fhungo.

nyamukamadi

nyamurovheni

negota

direma

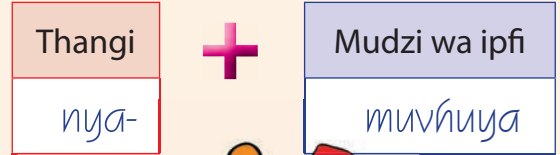
randima

nyambeni

tshambenga

Lavhelesani tsumbo. Hu itea mini Musi ni tshi tanganya thangi na mudzi wa ipfi? Ipfi li amba uri mini?

Thangi iyi i amba mini?

Thangi	Zwine ya amba	Thangi	Zwine ya amba
Nya-	mudzia u		
Ra-	mun̄e wa	Tsha-	mudzia u
di-	- u ita nyito kha iwe mun̄e	Ne-	mun̄e wa

Maambaitwa

Kha ni n̄wale

Nwalani mafhungo aya e kha maambaitwa. Ro ni thomela lithihi.

Fasit̄ere lo kwashiwa nga musidzana.

Fhungo li kha liambaita arali nefhungo fhungoni ilo e ene a no khou ita nyito. Sa tsumbo: Mmbwa i shenga shambo. Fhungo li kha liambaitwa arali nefhungo fhungoni ilo a tshi tou itelwa nyito. Sa tsumbo: Shambo lo shengiwa nga mmbwa.

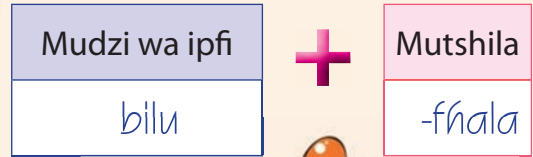
Tshivhingwi tsho _____

Mutshila ndi mini?

Mitshila i fana na thangi, nga nnda ha uri yone i tumiwa mugumoni wa mudzi wa ipfi u itela u shandukisa zwine wa amba. Tsumbo: mutshila -isa- une wa amba "nyito ine ya tou kombetshedza kana u thusiwa u ita nyito" Tsumbo: bikisa: zwi amba u kombetshedza u bika kana u thusa u bika.

Lavhelesani tsumbo iyi. Hu itea mini musii ni tshi tanganya mutshila na mudzi wa ipfi? Ipfi liswa li amba mini?

Mitshila iyi i amba mini? Tingeledzani mitshila kha linwe na linwe la maipfi aya. Ni kone u talela mudzi wa ipfi.

- mmane
- hanedzwa
- semesa
- tshilume
- bvukulula
- bilufhala
- futelela
- tsekisa
- seriwa
- mufumakadzi
- vhofholola

Mitshila iyi i amba mini?

Mutshila	Zwine wa amba	Mutshila	Zwine wa amba
-lume	tshiduna	-munene	mutuku
-kadzi	tshisadzi	-lume	tshiduna
-olola-	nyito i dovhololwaho	-kanya	nyito a i londwi
-ulula-	nyito i humelaho murahu	-ulula	u itulula nyito

Musidzana o _____ madini.

Bola yo _____ nga mutukana.

Mutukana o _____ nga mmbwa.

Mutshimbidzaposwo o _____ nga mmbwa.

Kha ri vhale

Edziselani litambwa ili. Ni tea u vha na mme, khotsi, riwana wa mutukana na muanetsheli ane a vhala zwiḽiḽa zwa vhukati ha mufhindulano wa vhabvumbedza.

Bono: Lufherani lwa u awela lwa ha Mulondo. Mulondo o ganama kha sofa u khou ṽalela metshe wa bola ya milenzhe kha TV. Mme awe na khotsi awe vha vhone vhe na mbilaelo ngauri Mulondo ha khou ita tshuṽwahaya yawe.

Ndaela dza bono na dza tshiteidzhi dzo riwala ngomu ha burakete dza zwiḽwea.

MME: Mulondo, no no ita tshuṽwahaya yaṅu?

MULONDO: ... ahh ... hei, hu tou nga. Um ... A thi tou vha na tshuṽwahaya nanzhi Mmawe. Zwine nda khou tea u ita ndi u riwala tshitori tsha maipfi a 300 malugana na zwiṽwe zwithu. Fhedzi ndi khou ṽoda u thoma nda vhona metshe nga u ṽavhanya kha TV.

MME: Mulondo Shabalala ndi khwiṽe ni tshi ita tshuṽwahaya yaṅu zwino!

[A doba mukhwama wawe fhasi a u vhea nṽha ha ṽafula.]

MULONDO: Mme angavho, uyu mudededzi ndi ngani a tshi ri ri riwale tshitori tsha maipfi a 300? Hafhu nṽe a thi William Shakespeare! Madana mararu! Zwi ḽo dzhia riwaha woṽhe musi! Ndi ḽo riwala nga ha mini? A si khwiṽe ndo thoma nga u ṽalela Pirates na Chiefs? Metshe u tshi tou fhela ndi ḽo mbo ḽi thoma. Khetshi!

KHOTSI: [Vha bvisa bugu mukhwamani vha i vula.]

Khamusi ni ḽo wana thuso hafha. Lavhelesani mepe wa mihumbulo kha bugu yaṅu ya mushumo. Hu pfi riwalani ṽhoho yaṅu vhukati na mihumbulo miṅa mihulwane zwiḽogisini. Zwo leluwa nga maanḽa! Dzhenai fhasi, dukaduka ḽanga.

MULONDO: Fhedzi Baba, ndi ḽo riwala nga ha mini? Ndi ḽo thoma nga dzina ḽanga na tshifani. Ndi ḽo vha ndo no vha na maipfi mavhili ha vha ho sala a 298 fhedzi. Ndi nga mbo ḽi ṽalela metshe u swika u tshi fhela. Zwo luga, ndi ḽo humbula uri ndi riwale nga ha mini? Mmm.

[Mulondo a mbo ḽi farwa nga khofhe o vhea ṽhoho nṽha ha bugu.]

MUANETSHELI: Musi Mulondo a tshi lingedza u humbula u tou ṽaṽa u kumedza. A alamula hu si kale a dovha a lala kha bugu dzawe, dza mbo ḽi ya tshoṽhe. U khou lora nga ha metshe une a khou ṽoda u u ṽalela. O no tou dzula tshitediamu tsha FNB kha ḽaini ya phanḽa murahu ha mapala a Chiefs. U khou ṽalela o tshuwa. Thimu yawe i khou ḽiwa nahone ho tou sala minetse miṽanu fhedzi uri metshe u fhele. Mutambaphanḽa tshi khou ṽudza nahone hu khou tou bva u bviswa mutambavhukati o huvhalaho mudavhini.

Nga ngado, Mulondo a mbo ḽi fhufhela mudavhini. A ḽirivhula a tshinisa bola a tshi mona na mudavhi. U kha luvhilo na mafulufulu a fhiraho a vhoṽhe vhaṽaṽisani nae. Nga u futelela

Ri riwala madzina a vhabvumbedzwa nga maḽederedanzi. Ri shumisa kholoni (:): i tshi tevhele madzina avho. A ri shumisi zwiḽevhe zwi ri tshi tingedzela zwine vha amba.

Muanetsheli u anetshela tshipida tsha tshitori tshine tsha sa khou tambwiwa nga vhatambi.

huhulu a tshi khou shumisa misipha yawe yothe, Mulondo a kora tshikoro tsha u wina musi tshitiiriri tsha u fhedzisa tshi tshi tou lila. Tshifhatuwo tsha Mulondo tshi no khou nweñwela tsha sumbedzwa shango lothe kha TV. Muhashi a huwela a ri "Mulondo Shabalala! La lila! O i tanganya na mambule zwa sia vha vhone dzingwenā kha la namusi. "Ngwenā ntswa, Mulondo Shalalala! Afrika Tshipembe ri na ngwenā ntswa ya bola ya milenzhe!"

[Mme vha vusa Mulondo]

MME: Mulondo, vuwani... vuwani! Ni kha di tea u n̄wala tshuñwahaya!

MULONDO: Mmmm! Hh? Vha ri mini?

KHOTSI: Mulondo! Ndi hone ni khou ita mini mathina? Ni khou tea u fhedzisa tshuñwahaya!

MME: Khamusi vhukofhe hovhu he na zhambula vhu do ni nea mafufufulu a u fhedzisa tshitori. Ni khou toda ndi tshi ni thusa u humbula nga ha t̄hoho ya tshitori tshanu?

MULONDO: [U a n̄weñwela] Zwo luga mma. Ndi vho zwi divha uri ndi khou ya u n̄wala nga ha mini!

Ni vhona u nga Mulondo u do ya u n̄wala nga ha mini?

Musi Mulondo a tshi ri "A thi William Shakespeare" o vha a khou amba mini?

Fhethuvhupo ha litambwa ili ndi ngafhi (li khou bvelela ngafhi)?

Ndi nyito dzifhio tharu dzo bulwaho kha litambwa?

1

2

3

O swika Afrika Tshipembe...

Seani ni bwise na madungambwa

O vhuya muliwahotthe!

National Children's Theatre i a ditudza nga u vha disela khalarwaha ya **Pippi Longstocking/Pippimudziamitokela**, nganetshelotseiso ya vhana. Nganetshelo iyi i do vha hone nga holodei ya Mvuwo, u bva 7 Thafamuhwe.

Pippi ndi musidzana wa dakalo a didzulelaho e ethe kha **ndu yawe ya daganana**, na bere na tshoho ye a i fuwa. Mathaitshai a Pippi ha seisi zwone, fhedzi a dovha a mu dzhenisa dziedzini! Vhana vha a difhelwa nga u talela **zwitwana zwawe**.

Ndi mubvumbedzwa a funeaho, nahone vhana vhotthe vhane vha mu vhona vha a tada u vha Pippi.

Nga murahu ha litambwa vha na vha do gidimela laiburari u wana khophi ya bugu *Pippi Longstocking*.

Ngoho ndi ya uri, Pippi vha nga si tende a tshi vha pfuka.

Pippi Longstocking/Pippimudziamitokela, i do tambwiwa

National Children's Theatre. U bva nga la 7 Thafamuhwe u swika

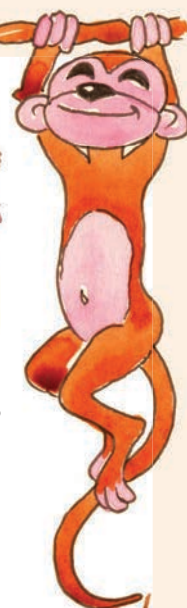
16 Lambamai. 3 Junction Avenue, Parktown, Johannesburg.

Musi zwikolo zwi kati, matambwa a itwa vhukati ha vhege nga

09:00 na 10:30. Musi zwikolo zwo vala, matambwa a itwa Musumbuluwo u

swika Mugivhela nga 10:30 na 14:30.

U buka sa zwigwada na luafhulelo zwi a wanala kha zwikolo.

Kha ni nwale

Vhalani mbudziso ni kone u nwala fhasi phindulo dzanu.

Dzina la litambwa ndi lifhio?

Ri zwi divha hani arali litambwa li tshi takadza?

Vhatambi ndi vho nnyi? Talelani mutambidendele.

Vhathetshelesi vha litambwa ili ndi vhone? Ndi zwifhio zwi ni vhudzaho mafhungo aya?

Ni vhona u nga ndi ngani hu tshi shumiswa mivhalanzhenge kha phositara iyi?

Dizainani phositara yâ litambwa

Dizainani phositara ya u kungedzela litambwa. Ni nga kha di kungedzela "Jabu na ndau" kana "Dan mutambimakone wa bola ya milenzhe!" Elekanyani nga vhuronwane nga litambwa line na do kungedzela ngauri ni do tea u nwala tshikiriputi tshalo kha bammbiri la u shumela. Ni tea u katela:

- Dzina la litambwa li vhe nga maledere mahulwane o swifhadzaho, a mivhalanzhenge (ni tea u nea litambwa dzina)
- Ndi nnyi ane a khou tamba
- Li do farelwa ngafhi
- Deithi na zwifhinga zwine ha do tambwa ngazwo
- Thalutshedzo pfufhi ya zwine litambwa la khou amba nga hazwo.
- Mafhungo a no kwama u buka

Ngeletshedzo dza kuolele kwa phositara

- Shumisani luambo lu re khagala
- Ni fhambanyise maledere na muelo wa maipfi na mafurase, na mafhungo.
- Shumisani mivhalanzhenge u itela u wana tshenzhemo ya vhatu.
- Olani kana ni nambatedze zwifanyiso zwine zwa thalutshedza vhatu zwinzhi nga ha litambwa.

Lavhelesani phositara dzo itwaho nga khonani dza nu ni nange ine na i funesa. Kha bammbiri la u shumela li tevhelaho nwalani tshikiriputi tsha litambwa.

Nwalani litambwa lanu

Kha ri n'wale

Shumani na vhañwe nga inwi kilasini u bveledza litambwa. Dadzani tshati ine ya ni thusa u pulana.

Vhatambi Dzhenisani madzina a vhañwe nga inwi kilasini vhane vha do tamba tshipida tshinwe na tshinwe.	Talutshedzani vhatambi.	Mutambi uyo u do ambara mini?	Mutambi muñwe na muñwe u do amba zwifhio?

Vhatambi ndi vho nnyi?

Sa tshigwada rerani nga mihumbulo mihulwane ya tshibveledzwa. Shumisani mepe wa mihumbulo kha u dzudzanya mihumbulo yanu.

T'hoho

Fhethuvhupo ndi ngafhi? Talutshedzani bono.

Puloto ndi ifhio?

Ho thoma

Ha tevhela

Ha kona u tevhela

Zwa fhela nga

Kha ri n'wale

Nwalani litambwa lanu sa mvetamveto. Dzudzanyani (edithani) ni kone u n'wala zwavhudi tshipida tsha u fhedzisela kha tshikhala tsho newaho. Arali tshikhala tshe na newa tshi tshituku, shumisani siatari ni no bva buguni yanu ya ndowedzo.

Thoho

Fhethuvhupo

Vhatambi

Zwiinwe hafhu nga madadzisi na mataluli

Madadzisi kanzhi a gadzisa tshalutshedzo ya liiti kana nyito. A fhindula mbudziso dza uri nyito iyo yo itea: Hani? Lini? Ngafhi? Kana Ngani? A tshalutshedza:

- **Maitele** kana zwo itea hani: nga vhulenda, nga u ongolowa, nga u t'avhanya
- **Fhethu** kana zwithu zwi itwa ngafhi: afha, fhalā, kule, tsini, murahu, phanda.
- **Tshifhinga** kana zwo itea lini: mulovha, nga murahu, u thoma, matshelo.
- **Nyanzelo** kana zwo itea lungana: misi yot'he, na kathihi, nga huñwe, kanzhi, luthihi.
- **Digirii** kana vhudzivha ha nyito: zwiṭuku, kaṭukuṭuku, na zwiṭukuṭuku, nani.
- **Vhuṭanzi** kana nyito i nga itea u swika ngafhi: tshot'he, nyana, lu sa vhudzisiwi.

Kha ri n'wale

Talelani madadzisi mafhungoni aya ni kone u tangeledza liiti. Ni sumbedzise uri ndi liḡadzisi la lushakade?

Tshaka dza madadzisi

Khonsathi yo thoma u lenga.	Tshifhinga
Mutukana o la nga u t'avhanya	
O vha e tsini na u wina mugidimo	
Mukegulu u khou ya phanda	
Vho vhuya mbamulovha.	
O tuwa nga u gidima.	
U anzela u da nga mathabama.	
U khou ya kule vhukuma.	
Malume vho vhuya mulovha.	
Ntakadzeni u ita ndowendowe tshifhinga tshot'he.	
Ann o vhuya haynani (_____) nga u t'avhanya (_____) mulovha (_____) u itela u talela mutambo.	

Zwizhi nga maṭaluli

Kha ri ṅwale

No ḍi vha vha u shumisa maṭaluli kha u ṭalutshedza vhatambi vha tshitori tshanu. maṭaluli a fhindula mbudziro ya "Zwi fana na mini/zwo tou itisa hani?"

Vhalani mafhungo aya ni kone u topola maipfi ane a khou shumiswa u ṭalutshedza zwithu.

Fobvu lo vha lo ambara dzhasi lihulu, muṅadzi wa wulu na masiki mutswu khofheni.

Mutambi wa bola o vha o ambara tshikhipha tshitswuku, masogisi matswuku na khokho dza ṭada.

dzhasi	muṅadzi	masiki	dzhesi	masogisi	khokho

Tshaka dzo fhambanaho dza maṭaluli

Maṭaluli a vhuṅe a sumbedzaho vhuṅe ha tshithu:

zwashu	tshanga	zwavho	zwawe	yanu
--------	---------	--------	-------	------

Maṭaluli a vhunzhi:

zwizhi	zwiṭuku	zwi si gathi	zwinwe	zwivhili	zwiraru
--------	---------	--------------	--------	----------	---------

Maṭaluli masumbi:

zwiḷa	izwi	uḷa	vhaḷa
-------	------	-----	-------

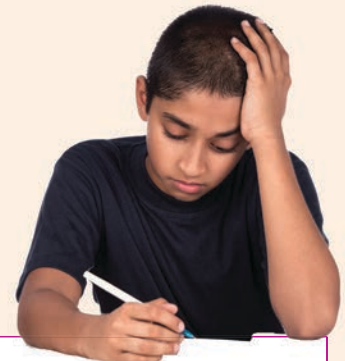
Maṭaluli a u vhudzisa:

mini?	tshifhio?	lini?	ngafhi?
-------	-----------	-------	---------

Kha ri ṅwale

Lavhelesani maṭaluli o talelalwaho nga fhasi mafhungoni aya ni kone u tingeledza madzina kana masala ane a ṭalula one kha kholomu ya u fhedzisela ni sumbedze uri ndi lushakade lwa maṭaluli, a u vhudzisa, a vhuṅe, a vhunzhi, masumbi.

Tshaka dza maṭaluli

Muofhe musekene o vhuya.

Ndi bugu ifhio ine na i funa?

O ramba khonani mbili uri dzi de phathini.

Musidzana uḷa o wina mugidimo.

O gama mavhudzi awe.

Ro dzhia mihwalo yashu ra ṭuwa.

Mmbwa ntswu ndi ya hashu.

Ndi a kona

u vhala mañwalwa a nganetshelo		
u fhindula mbudziso dzo disendekaho nga tshiṭori		
u shumisa maṭaluli kha u ṭalutshedza vhaanewa vha tshiṭorini		
u fhedzisa mepe wa mihumbulo ndi tshi anetshela tshiṭori nga huswa		
u ṅwala tshiṭori ndi tshi shumisa mepe wa mihumbulo		
u vhala luñwalo lwa vhukonani		
u wanulusa thevhekano ya zwiito kha luñwalo		
u ṭala maipfi kha dikishinari nda rekhoda zwine a amba		
u fhindula mbudzisothopolwa dzi no kwama mañwalwa		
u ṅwala luñwalo lwa vhukonani		
u shumisa mepe wa mihumbulo kha u pulanela u ṅwala luñwalo		
u vhala imeji		
u fhindula mbudziso dzi no kwama imeji		
u topola madzina na maṭaluli mafhungoni		
u shumisa maṭaluli a tshi rangela na u tevhela madzina		
u livhanya maipfi na ppanywa dzao		
u livhanya maipfi na mafhambanyi ao		
i shumisa maṭanganyi		
u shumisa maiiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho		
u shumisa tshifhinga tsho fhiraho tsha vha na no na tshifhinga tshi ḡaho tsha vha na no		
u vhala tshiṭori tsha khomiki		
u rera nga fureme dza khathuni		
u ṭalutshedza fureme inwe na inwe ya khathuni		
u ṅwalulula mafhungo e kha maambiwa		
u bula mihumbulo malugana na khungedzelo		
u pulanela tshikiriputi tsha khungedzelo na u tshi ṅwala		
u ṭalutshedza fhethuvhupo, vhabvumbudzwa na thero ya khungedzelo		
u ṅwala tshiṭori tsha khathuni		
u ṭuma thangi na mitshila kha midzi ya maipfi		
u shumisa maipfi maambiwa na maipfi maambelwa		
u vhala litambwa		
u tamba litambwa		
u fhindula mbudziso dzi no kwama litambwa		
u vhala phositarara i no khou kungedzela litambwa		
u fhindula mbudziso dzi no kwama phositarara		
u ita phositarara ya litambwa		
u ṅwala litambwa		
u topola magadzisi a maitete, tshifhinga, fhethu, nyanzelo, digirii kana vhuṭanzi		
u topola madzina na masala ane a khou ṭalulwa nga maṭaluli		
u topola madzina na maṭaluli a no kwama: vhuṅe, vhunzhi, masumbi kana maṭalutshedzi		

Vhege dza 1 - 2: Tevhedzani milayo

97 Kutambele kwa mutambo wa Spud 70

U vhala mariwalwa a ndaela a no amba nga kutambelwe kwa mutambo u no pfi Spud.
U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga mariwalwa.

98 Kuitele kwa French Toast 72

U vhala risipi ya u ita French Toast.
U tevhela thevhekano ya zwifanyiso na nomboro nga ngila yone.
U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga risipi.

U vhambedza ndaela dza risipi na dza mutambo wa Spud.

U rera na khonani yawe nga mafurase a no shumiswa kha selefounu.

U nwala jinwalwa la ndaela.

99 U nwala ndaela na milayo 74

U nwala ndaela kana milayo ya kushumiselwe kwa tshishumiswa kana a pfesa milayo ya mutambo.

U topola maiiti mafhungoni.

U khethekanya mafhungotserokano a bva zwipida.

100 Madadzisi a tshifhinga, maitete na fhethu 76

U topola madadzisi a sumbedza tshaka dzao.

U topola madadzisi na maiti ane a khou a tlatshedza.

U nwala phara ya u tlatshedza.

101 Ni kona u elelwa zwifhio? 77

102 U tshimbila tshikhalani 78

Therisano na u bvumba (u humbulela) o disendeka nga zwifanyiso.

U vhala mariwalwa a ndaela.

103 Kha ri pfesese 80

U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga mariwalwa a ndaela.

U nwala phara i no amba nga muendatshikhalani.

U nwala posikarata a tshi anetshela lwendo lwa tshikhalani.

104 U shumisa khweshenee ya inthaviwu 82

U ita thodiso a tshi shumisa khweshenee.

U tabuleitha mawanwa a thodiso.

U nwala muvhigo wa mawanwa.

Vhege dza 3 - 4: U vhalela tsivhudzo

105 Ri dzula kha pulanete lifhasi 84

U vhala mariwalwa a tsivhudzo.

U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga mariwalwa.

U nula mafhungomatsivhudzi kha mariwalwa.

106 Madzhangano a sumbe 86

U dzhenisani madzina a madzhangano a sumbe na madanzhe mahulwane.

U leibula mepe a tshi shumisa mafhungomatsivhudzi e a newa.

107 Khwizi ya mepe wa lifhasi 88

U tamba mutambo wa khwizi ya mepe wa lifhasi.

108 Mvelele nzhinzhi 90

U ita intaviwu a rekhoda phindulo.

U guda nga mawe mashango na u wana phindulo dza mbudziso.

U fhedzisa digirii dza mbambedzo mafhungoni.

109 U waniwa ha Sediba 92

U vhala atikili ya gurandza.

U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga atikili ya gurandza.

U nwala tshinwalwa tsha dayari tshi no amba nga atikili ya gurandza.

110 Mrs Ples na Nyakudenzhe 94

U vhala sia la inthanete li no amba nga fhethu ha vhufa.

111 Vhufa hashu 96

U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga mafhungomatsivhudzi a re kha webusaiti.

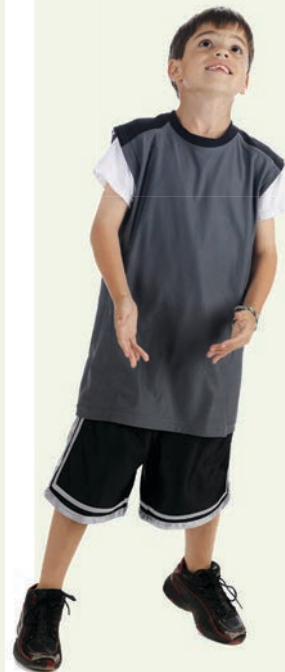
U dizaina phositaro ya u kungedzela *Cradle of Humankind World Heritage Site*.

U vhumba mafhungo a tshi shumisa madadziso a nyanzelo.

U ola tshi fanyiso a tshi sumbedza thalutshedzo mafhungo dzi re na ambigwithi.

112 U pulaneta phamfulethe 98

U dizaina burosha ya u kungedzela *Cradle of Humankind*.

Mañwalwa a ndaela ndi mini?

Kha vhege mbili dzi tevhelaho ni do sedzesa mañwalwa a ndaela. Ndivho ya mañwalwa a lushaka ulwu ndi u vhudza muvhali uri zwithu zwi itiswa hani. Mafhungo a tshukhukanywa a bva maga a tevhekanaho maṭuku. Tsumbo yo dlowelwaho ya mañwalwa a ndaela ndi risipi kana kubikele. Dziñwe tsumbo dzo dlowelwaho dzi katela tsumbavhuyo kana kushumisele kwa selefounu na khomphiyutha na milayo ya mitambo

Kha ri vhale

Liñwalwa ili la ndaela li kwama mutambo wa Spud. Ndaela dza kutambele kwa mutambo uyu a si idzi.

Zwine na tea u vha
nazwo

Bola ya raba thete.

Vhatambi vhatanu
kana vhanzhi

Luvhande nnda.

Hune ha tambelwa
hone

Nnda ha fulethe
hu si na mafasiṭere
tsini nahone kule na
bada

Ndivho ya mutambo

U vha mutambi
wa u fhedzisela
kha mutambo,
vhatambi vha newaho
maledere vho kaṭa
kha mutambo mus
maledere a tshi
vhalea sa S-P-U-D.

Milayo ya mutambo

- 1 Mutambi u dzhia nomboro ya tshiphiri i tshi bva tshibogisini. Kana ha vha na ane a amba uri ndi nnyi a no do phakhela nomboro, sa tsumbo: "Mudededzi u do phakhela mutambi muñwe na muñwe nomboro ya tshiphiri".
- 2 Nangani mutambi a no do thoma mutambo. Onoyo u dzhia bola. Mutambi a re na bola u pfi **It**.
- 3 **It** u posa bola muyani a vhidzelela nomboro. Mutambi a re na nomboro iyo u vha **It** a kona u gavha bola. Vhañwe vhatambi vhoṭhe vha tea u shavhela kule.
- 4 **It** u vhidzelela ari SPUD. Vhatambi vhoṭhe vha tea u ima.
- 5 **It** u dzhia maga mararu a magoza a tshi khou ya kha mutambi a posa bola mulenzheni wa mutambi. Uyo muñwe mutambi ha tei u tsukunyea.
- 6 Arali **It** a rwa mutambi kana mutambi uyo a tsukunyea u mbo di vha ene **It** a wana leḏere la S (lo imela SPUD). Tshifhingani tshi daho mutambi a tshi rwiwa, u wana leḏere P, a dovha a rwiwa u wana U a kona u wana D.
- 7 Musi mutambi a tshi wana maḏere maṅa a ndaṭiso (S P U D) u mbo di bva mutambo wa bvelaphaḏa a si tsha vha ngomu.

Lingedzani u tamba mutambo na u tevhedza milayo.

Kha ri nwale Zwino fhindulani mbudziso idzi dzi no kwama milayo ya Spud.

Hu ṭoḏea vhatambi vha siho fhasi ha vhangana vha u tamba mutambo uyu?

Mutambi u tea u ita mini musi It a tshi ri "SPUD"?

Ndi ngafhi hune na sa tee u tamba mutambo uyu?

Ndi tshifanyiso tshifhio tsho tou fanelesaho milayo ya mutambo?

Kha ri vhale

Lavhelesani zwifanyiso ni vhale ndaela. Ni kone u tevhedza thevhekano ya zwifanyiso na u nombora ndaela nga mutevhe wone.

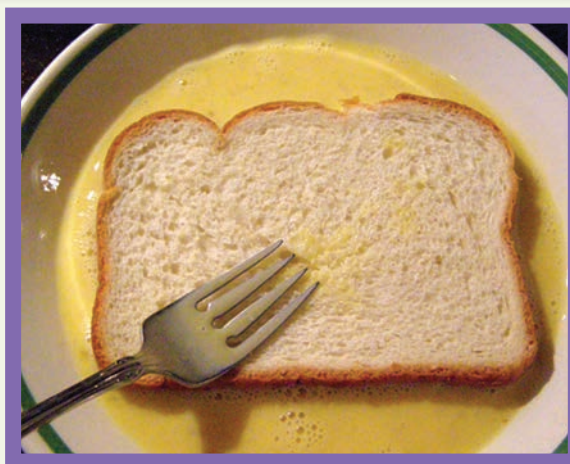
Risipi ya French Toast

Thimbwanywa

- Makumba a 2
- Mufhi a $\frac{1}{4}$ ya khaphu
- Muno mutuku
- Zwiłai zwa 4 zwa vhurotho
- Zwilebula zwiłuku zwi vhili zwa dzhamu

Kuitele

- Bikani zwiłai zwa vhurotho ni tshi zwi rembulusa musi zwo no vha burauini.
- Iłani na dzhamu.
- Dodzani mapfura a si manzhi nga fhasi ha pani i sa fhasi zwithu.
- Tanganyisani makumba na mafhi.
- Lovheani matungo othe a tshiłai tsha vhurotho mafhini o țanganaho na makumba.

Kha ri n'wale

Sedzani uri ni toga zwishumiswa zwifhio u ita French toast. Zwi n'waleni.

Zwino vhambedzani ndaela ya risipi na ndaela (kana milayo) ya u tamba SPUD.

Sethe idzi mbili dza ndaela dzi fana nga ndilade?

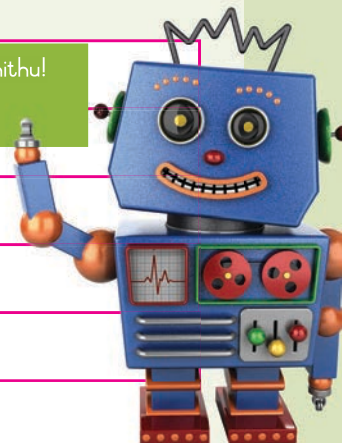
Sethe idzi mbili dza ndaela dzi fhambana ngafhi?

Musi ri tshi nea ndaela kanzhi ri tea u shumisa mathemo a thekinikala, lavhelesani mafurase aya a no kwama selefounu ni kone u t'olutshedza khonani yanu zwine a amba.

alamu dza tshifhinga		menyu	
bitiri i khou fhela		kholo a yo ngo fhindulwa	
khalenda		vhakwamiwa	
tshikhala tsha kholo		SMS	
dzhenisani PIN code		khiululani	
voisimeili		n'walani mulaedza	

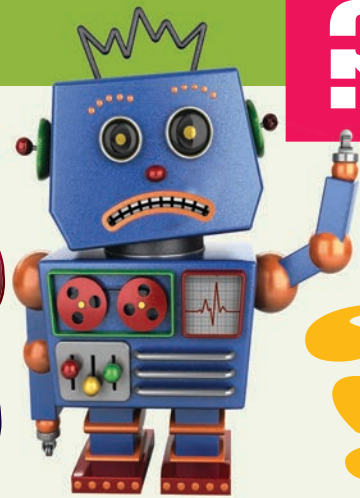
N'walani ndaela ni tshi t'olutshedza Robbie Robot uri SMS i rumelwa hani kana mulaedza u thetsheleswa nga ndila ifhio?

	Ndi Robbie Robot nahone a thi divhi tshithu! Nthuseni ndi khou tou humbela.

U n̄wala ndaela na milayo

Themo ya 4 – Vhege dza 1-2

Ni a tamba mitambo?

Ni a shumisa selefounu?

Ni a shumisa aini ya mudagasi kana gedela?

Hu na mutambo une na tamba?

Kha ri n̄wale

N̄walani ndaela kana milayo ya u thusa Robbie Robot u shumisa gazhethe (tshishumiswa) kana u pfesesa milayo ya mutambo une na u tamba.

Milayo na ndaela

Dza: _____

Handwriting practice area with 15 horizontal lines.

Mafhungotserekano

Fhungotserekano li na maiti a no fhira lithihi.

Talelani maiti mafhungoni aya. A fhandekanyeni a vhe mafhungo mavhili.

Mutukana o tudza ngauri o vha o huvhala mulenzhe

Mutukana o tudza.

Mutukana o vha o huvhala mulenzhe.

Rose o la khhekhe tshanu ngauri ndi musidzana wa mlo.

Mudededzi o thusa nwana we a vha a sa tavhanyji u fara.

Mmbwa yo huvha ngauri yo pfa phosho.

Ndi thusa mme anga u bika nda kona u deka tafula.

Ndi thoma nga u ita tshunwahaya yanga nda kona u vhona TV.

Tshaka dzo fhambanaho dza madadzisi ndi dzifhio?

Saizwi no zwi vhona kha mabambiri a u shumela o fhiraho, madadzisi a ri vhudza uri hani, nga ndilade, lini na uri zwithu zwi khou itwa ngafhi. Nga mañwe maipfi a tšalutshedza kuitele, fhethu kana tshifhinga tsha nyito.

U lavhelesa madadzisi

Madadzisi a kuitele kanzhi a ri vhudza uri zwithu zwi khou itwa nda ndilade.

nga + dzinaliti/
nga + dzina

Dzinaliti	Lidadzisi
nga + u tšavhanya	nga u tšavhanya
nga + u ongolowa	nga u ongolowa

Dzina	Lidadzisi
nga + nungo	nga nungo
nga + luvhilo	nga luvhilo

Thevhekano ya madadzisi

Madadzisi a fhindula mbudziso hani, ngafhi, lini na ndi ngani hu tshi khou itwa nyito.

Liti	Maitele	Fhethu	Digirii	Tshifhinga	Ndivho
Mulalo u shuma	nga maanda	e hayani	musi na musi	nga matsheloni	a tshi thusa mme awe.
Sundani u tshimbila	nga maga	ndilani	misi yothe	nga masiari	u ri a tšavhanye u swika holoni.
U la	nga u tšavhanya	e tshikoloni	duvha na duvha	nga bureiki	uri a si lenge.

Kha ri nwale

Talelani lidadzisi kha mutaladzi muñwe na muñwe ni dovhe ni ambe uri ndi lidadzisi la maitele, fhethu kana la tshifhinga naa.

Lushaka lwa lidadzisi

U amba nga ndila ya vhulenda.

Ri dzula fhano.

Ri do takuwa Durban matshelo.

U dzulela u ita tshuriwahaya yawe.

U tshimbila nga u ongolowa ngauri o vha isala mulenzhe.

Khwairi i imba zwavhudi.

Vha do ita domboro matshelo nga matsheloni.

A thi li nama na kathihi.

Vhana vho tamba nga dakalo phakhani.

Vho vhuya hayani nga bisi.

Ndi khou la zwino.

Mulovha ndo ya dorobini.

O vha o tshuwa a mba nga u tšavhanya.

Kha ri n'wale

Talelani maḡadzisi oṭhe o shumiswaho nga John kha tshipitshi tshawe. Ni kone u tingeledza zwine maiti a ṭalutshedza.

Ndo tamba metshe wa bola u no takadza nga maanda madekwe. Ndo vha ndi na luvhilo luhulu, nda ṭhasela ndi sa ofhi nda fhedza ndo nwiswa zwikoro zwiraru sa madze. Ndo tamba zwavhuḡi nga maanda lwe mugudisi washu vha ri arali nda nga ita ndowendowe ndo khwaṭhisa ndi ḡo fhedza ndi tshi tambela Bafana Bafana. Vhaṭaleli vho khuza nga khuwa khulu musi ndi tshi kora luraru lwoṭhe.

Liṛwe ḡuvha ndi ḡo vha mutambi wa phurofeshinala, ndi nga kha ḡi fhedza ndi mukapṭeni wa Bafaba Bafana!

Kha ri n'wale

Zwino talelani maṭaluli oṭhe ane Ann a a shumisa tshipitshini tshawe.

Ni a ḡivha uri ndi tshifuwo tshifhio tshine nda vha natsho? Ndi na kubuvhi kuṭuku kwa u naka. Ndi tshifuwo tshavhuḡi nga maanda. Mukomana wanga o vha a khou ṭoḡa kumangana kutswu. Zwimangana zwo naka nga maanda fhedzi ndi vhona u nga zwibuvhi zwi a takadzesa. U zwi ṭundela a zwi ḡuri nahone zwo ṭukufhalela lune nda kona u tshimbila nazwi masiari oṭhe! Dziṛwe khonani dzanga dzi a zwi ofha fhedzi a zwi lumi. Kubuvhi kwanga ku a takadza u fhira zwifuwo zwa vhatu vhoṭhe zwi boraho! Musi ndi tshi hula ndi khou ṭoḡa u gudela *Zoology*. Ndi vhona u nga zwikhokhonono zwa milenzhe ya rathi zwi a takadza.

Kha ri n'wale

Zwino ṛwalani ṭhalutshedzo ya mutambo we na tamba kana tshifuwo tshine na vha natsho. Ni shumise maiti na maḡadzisi a tshaka dzo fhambanaho.

U tshimbila tshikhalani

Kha ri tshimbile

Lavhelesani zwifanyiso zwi re kha siatari ili ni kone u amba nga zwine na vhona mariwala aya a tshi khou amba ngazwo. Rerani na khonani yanu nga mbudziso idzi.

- ❖ Vhatu vha swika hani tshikhalani?
- ❖ Vhaendatshikhalani vha ambara mini musu vha tshi ya tshikhalani?
- ❖ Vhatu avha vha vhidzwa u pfi mini?
- ❖ Ni a zwi divha uri ndi ngani vha tshi tea u ambara zwiambaro zwa tshipentshela?

Kha ri vhale

Zwino vhalani ndaela idzi dza kuambarele kwa suthu ya tshikhalani.

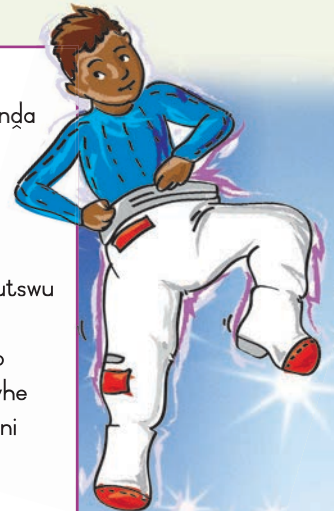

1

Tsha u thoma vhaendatshikhalani vha ambara tshiambaro tshi no nga vhurukhu ha nga tsini (andawea). Yo itwa nga lasitiki i re na vhutshubu ha raba he ha rungelelwa khayo. Maḡi a ḡo elela kha vhutshubu honohu u itela uri vhaendatshikhalani vha rotholelwe ngauri mufhiso wa muvhili a u koni u bvela nḡa ha zwiambaro zwa suthu dza tshikhalani.

2

Tshi no tevhela ndi tsha uri mutshimbilanḡa tshikahalani u ambara tshipiḡa tsha nga fhasi tsha suthu yawe, tshine tsha vha tshipiḡa tshithihi tsho tḡanganelanaho – mabutswu mahulu o omaho a tḡumiwa kha vhurukhu ho vuleaho ho shatelwaho. Arali vho vha vhe shangoni, vhaendatshikhalani vho vha vha tshi ḡo thoma vha ganama fhasi uri vha ḡisungusedze vha tshi dzhena nga ngomu marukhuni ayo. Musi vhe tshikhalani, vha a kona u a ambara hu si na u kongelwa musu vha tshi khou papamala muyani.

3

Vhatshimbilanḡa tshikhalani vha tou papamala vha dzhena kha tshipiḡa tsha nga nḡha tsha suthu yavho. tshipiḡa tsha nga nḡha ndi gwangwa lo omaho li re na zwanḡa zwi no monisea. Thoho ya muendatshikhalani i tḡaha kha rinngi ya tsimbi kha mutsinga, ndi heneḡha hune helimethe ya ḡo hakedzwa hone, na zwanḡa zwi tḡaha zwi tshi nga ringi dzazwo dza tsimbi hune ha pereḡedzwa magilafu. Tshipiḡa itshi tsha suthu ya tshikhalani tshi lemela nga maanḡa ngeno shangoni. Tshi na nḡisedzo ya okhisidzheni maḡi, fene na biḡiri.

4

Musi Vhatshimbilanḡa tshikhalani vha re vhavhili vho no dzhena suthuni dzavho, muḡwe wa vhaendatshikhalani (ane a ḡo sala ngomu ha tshientatshikhalani) u a vha thusa kha u pereḡedza zwiḡiḡa zwa suthu. Musi vha sa athu ambara dzihelimethe (magondolo), vhaendatshikhalani vha ambara gebisi dzine dza vha na zwiḡikara zwa radio kha magapagapa a no vala nḡevhe na makhirofounu dzine dza tḡomiwa phanḡa ha milomo yavho uri vha kone u amba nga tshavho khatihi na vha vhaḡwevho vha khuruu.

5

Hezwi zwoṭhe zwi dzhia awara dzi re na tshivhalo. Fhedziha, zwino ho swika tshifhinga tsha uri vha ambare helimethe dzavho na magilavu mahuluhulu a ne a nga a a lemela. Vha nga si kone u ita hezwi zwithu hafhu u swikela vho no phetha u tshimbila nṅa tshikhalani.

6

Muendatshikhalani we a vha a tshi khou thusa u a bva afha hu re na eḷoko a vala vothi. Zwenezwi vho ambara suthu dzavho khulukhulu, vhatshimbanṅa tshikhalani vhavhili vha a nga vha sa ḍadza fhethu afha hu ṭukuṭuku vha tshi patana. Vha lindela vhe vhoṭhe ngomu ha eḷoko lwa miminete i no vhonala musi muya u tshi khou bommbelwa nṅa nga zwiṭuku nga zwiṭuku. Vha a kona u zwi pfa nḍevhe dzavho dzi tshi khou thivha zwenezwi vho lindela geidzhi ya mutsiko i tshi vha sumbedza uri muya wo bva woṭhe.

7

Zwino vha nga konaha u vula kuvothi vha bvela nṅa tshikhalani. Musi vha sa athu thoma u papamala vha tshi bva afha kha eḷoko, vha tea u haka vhuḍaraṭa vhusenekene kha suthu dzavho na shatili. Vhuḍaraṭa uvhu vhu ita uri vhaendatshikhalani vha si papamalele kule na shatili yavho ya tshikhalani.

8

Musi vha tshi khou papamala vha tshi ya tshikhalani, vhatshimbanṅa tshikhalani vha vha sathelaiti dza vhathu. Vha vha vha tshi khou mona lifhasi! A vha na mushumo na shatili hezwi vhe hafha, lwa tshifhinga nyana fhedzi, nga uri suthu dzavho dza tshikhalani dzi na muya na bitiri zwo linganelaho u vha tshidza awara dza sumbe dzoṭhe. Na zwiṭiki (zwitanda) zwa zwiḷiwa zwi hone khathihi na bege ya maḍi nga ngomu ha dzihelimethe dzavho. Vha dzhena nga afha hu no dzula thundu. Ndi henefha hune ha dzula thulusi dzine vha dzi shumisa tshikhalani bogisini lihulu. Vha dzhia thulusi dzine vha dzi ṭoḍa vha dzi hakedza kha zwinungo kana khunduni. U shuma nṅa tshikhalani a zwi leluwi. Nḷala dzavho, zwangḍa na zwishasha zwi a neta nga uri u tsukunyea huṅwe na huṅwe hune vha ita hu amba u sukumedza suthu iyi ya tshikhalani muthu e nga ngomu hayo. Musi tshifhinga tshu vhuyelela kha vhaḷa vhaṅwe tsho swika, nga muurahu ha awara dzi re na tshi vhalo vhe nṅa, vha tshimbilaho nṅa tshikhalani vha a dovha vha papamala vha tshi vhuyelela kha eḷoko. Fhedziha, naho vho neta, vha a thoma vha ima uri vha sedze lifhasi na liṭaḍulu lwa u fhedzisela vha sa athu vhuyelela ngomu.

(Tshiko: PIRLS 2006 Assessment framework and Specifications – atikili i no bva kha Risem, S & Okie, S. 1991.)

1. Atikili iyi i khou ambesa nga ha mini?

A	Ndi ngani vhaendatshikhalani vha tshi shuma nga vhavhili?
B	Shatili ya tshikhalani yo tou itisa hani?
C	Ndi ngani vhatshimbatshikhalani vha tshi bva fulo?
D	U shuma kha tshikhala tsha nga nḡa zwi hani?

3. Ndi ngani vhaendatshikhalani vha tshi dzulela u bvela nḡa nga vhavhili vhavhili?

A	Uri vha kone u thusana.
B	Uri vha kone u dzula nḡa lwa tshifhinga tshilapfu.
C	Uri vha sa papamale vha tuwa.
D	Uri vha kone u diphinesa.

5. Ndi mini zwi itaho uri vhaendatshikhalani vha sa fhufhele kule musi vhe nḡa ha shatili?

A	Zwiputo zwa beḡiri
B	Mabutswu a tshikhalani
C	Vhudiraḡa vhusekene
D	U farina zwanda

2. Tshithu tshithihi tshine tsha itisa uri vhagadaneledzi vha bvele nḡa ha shatili ya tshikhala ndi mini?

A	Uri vha kone u lugisa.
B	Uri vha kone u vhona Lḡifhasi zwavhudi.
C	Uri vha pfe murotho.
D	Uri vha fare lwendo.

4. Tshupu dza raba dzi re nga fhasi ha suthu dzavho dza tshikhala dzi vha thusa hani?

A	Dzi vha thusa u amba na miḡwe miraḡo ya khiriu.
B	Dzi vha nekedza okisidzheni.
C	Dzi ita uri vha dzule vha vhof helelwa kha shatili.
D	Dzi ita uri vha dzule vha tshi rotholelwa.

6. Nomborani zwipida zwa suthu ya tshikhalani nga thevhokano ine vhaendatshikhalani vha zwi ambarisa zwone. Ni zwi nombore u bva kha 1 u swika kha 4.

A	Hafu ya nḡha ya suthu
B	Helimethe
C	Tshipida tsha fhasi
D	Tshiambaro tsha tsini tsho tatamuwaho

U ya nga ha atikili, phambano khulwane vhukati ha u vha kha shatili ya tshikhalani na u vha shangoni ndi ifhio?

Ndi ngani vhatshimbatshikhalani vha tshi ambara suthu dza tshikhalani musi vhe nḡa ha shatili? Neani zwiitisi zwi vhili zwi bvaho kha atikili.

Ndi nga mini zwi tshi dzhiela vhaendatshikhalani awara dzi re na tshivhalo u dilugisela u bvela nḡa ha satili ya tshikhalani?

Ndi nga mini tshipida tsha nga ntsha tsha suthu ya tshikhalani tshi tshone tshi re na ndeme?

Ndi ngani muwali a tshi bula vhagadaneledzi "vha tshu khou kweta ningo dzavho lwa u fhedzisela" vha sa athu sunguvhela tshikhalani?

Didzhieni ni tshi khou todou vha muendatshikhalani. Bulani tshithu tshithihi tshine na nga tshi takalela na tshirwe tshithihi tshine na sa do tshi takalela kha u vha muendatshikhalani. Talutshedzani uri nga mini.

Zwine nda nga zwi takalela nahone ngani:

Zwine nda sa do zwi takalela nahone ngani:

Kha ri n'wale

Rumelani mashaka kana dzikhonani dzaṅu posikarata i no bva tshikhalani ni tshi vha vhudza uri tshikhalani ho tou itisa hani.

Ri zwi vhona hani uri vhathu vha a takalela kana vha a vhenga muthu, kana tshithu? Inwe ndila ndi ya u tou ita inthaviwu navho vha vhudzisiwa ndila ine vha vhona uyu muthu kana itsho tshithu ngayo. Inthaviwu i yo raloho i tea u lugiselwa, zwa sa ralo ri nga swika hune ra vhudzisa mbudziso dzine ra tea u vhudzisa, kana ra vhudzisa mbudziso dzi si dzoneni Zwinori ita khweshenee, ine ra i shumisamusu wa inthaviwu. Shumisani khweshenee i reafho fhasi kha u wanulusa uri khonani dzaṅu dzi humbula zwifhio nga sisiṅeme ya tshikolo na uri ndi zwifhio zwine vha nga tama u shandula. Mbudziso ya u fhedza i ri "Zwiṅwe". Hafha ndi hune na nga dzhenisa mbudziso inwe na inwe ine na funa, tenda ya vha i tshi amba nga mafhungo eneo mathihi. Humbelani khonanani dzaṅu dzi fhindule ee kana hai kha mudziso idzi.

Dzhenisani ṱhanganyelo ya nomboro ya thiki

ṱhanganyelo ya ee ṱhanganyelo ya hai

Ṱhodiso ya u shandula sisiṅeme ya tshikolo	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	ee	hai
1. Ri fanela u ambara zwine ra funa ri tshi ya tshikoloni, hu si yunifomo fhedzi.												
2. Ri fanela u tamba mitambo tshikolo tshi sa athu dzhena, hu tshi kha ḡi rotholela, nṱhani ha nga masiari.												
3. Tshikolo tshi fanela u lenga u bva u itela uri tshuṅwahaya i si tsha vha hone.												
4. Zwikolo zwa vhana vha mbeu nthihi zwi khwiṅe kha zwi no ṱanganya vhatukana na vhasidzana.												
5. Vhana vha tea u kwamiwa malugana na milayo ya tshikolo.												
6. Zwiṅwe												

Kha thebulu iyi, dzhenisani mawanwa a inthaviwu:

Thebulu I: Mawanwa a ṱhodiso ya u shandula sisiṅeme ya tshikolo

Dzhenisani uri ndi khonani nngana dzine dza tendelana na tshitatamennde						
	Yunifomo kha i fheliswe	Mitambo nga matsheloni	Tshikolo tshi lenge u bva	Zwikolo zwa mbeu nthihi	U kwamana kha milayo	Zwiṅwe

Kha ri n'wale

Zwino n'walani muvhigo nga mawanwa. Ni tea u n'wala mafhungo a no swika mavhili nga mbudziso in'we na in'we ya idzi.

Mbudziso 1: Khonani dzaṅu dzo tenda uri dzi fanela u ambara zwine dza funa dzi tshi ḡa tshikoloni?

Mbudziso 2: Khonani dzaṅu dzo humbula zwifhio siani ḡa uri mitambo i tambuwe tshikolo tshi sa athu dzhena?

Mbudziso 3: Khonani dzaṅu dzo tenda uri tshikolo tshi fanela u lenga u bva itela uri tshuṅwahaya i si tsha vha hone?

Mbudziso 4: Khonani dzaṅu dzi tama zwickolo zwi tshi vangana nga mbeu (pfunzoṭhanganeli) kana zwi tshi vha zwa mbeu nthihi?

Mbudziso 5: Khonani dzaṅu dzo tenda uri vhana vha tea u kwamiwa malugana na milayo ya tshikolo?

Mbudziso 6: Ndi ifhio mbudziso ya "zwiṅwe" ye na vhudzisa?

Khonani dzaṅu dzo humbula zwifhio nga mbudziso iyi?

Zwino vhunga no wana zwine vhathu vha khou humbula siani ḡa izwi zwithu, ni vhona u nga hu tea u itwa tshanduko dzifhio kha sisiṭeme ya tshikolo?

Kha ri vhale

Rothe ri vhatu vha lifhasi lino. Ri dzula huṅwe na huṅwe, doroboni dzo tsitsikanaho na zwiḍoroboni zwiṭukuṭuku. Ri dzula midavhini yo xwatudzwoho na maṭakani madaladala a no fhisa. Ri dzula masogani, mabamani a dzithavha, na zwiṭangadzimeni lwanzheni.

Ri na mavala manzhimanzhi. Vhaṅwe vhashu ri na khanda thethe dzo vhibvaho dza nga tshedza muṭavhani. Vhaṅwe vhashu khanda ndi buraweni sa tshokoleithi yo dziaho. Vhaṅwe vhashu vha na khanda dza vhutshena ha lirosi la pinki sa makole nga maṭambandou. Vhaṅwe vhashu vha na kanda dzo hashwaho nga vhutswuku ha muridili. Mavhudzi ashu na maṭo a na mivhala yo fhambananaho na one. Ri na maṭo a lutombo, maṭo a buraweni, maṭo masetha kana maṭo madala. Mavhudzi ashu ndi a bulondi kana buraweni kana matswuku kana matswu. A nga vha vhulidzhi kana a vha a musongano.

Ri ḍa nga zwivhumbeo zwothe na saizi dzothe. Vhaṅwe ndi vhalapfu nahone vhaṅwe ndi vhapfufhi. Vhaṅwe ndi vhasekene ngeno vhaṅwe vhe vhadenya. Ri na ngila nnzhi dzo fhambanaho dza kutshilele na lutendo lwo fhambananaho na sialala dzo fhambananaho. Ri pfana na zwiliwa zwa mifudafuda. Ri fhaṭa miḍi yashu i sa fani. Ri vha miṭa yo fhambananaho, zwigwada, mirafho, na tshaka.

Fhedzi ri a fana rothe kha masia a re mahulwane. Rothe ri lila zwiliwa zwa u la. Rothe ri lila u tsireledzea, u ḍigeda na dakalo. Rothe ri lila lufuno na vhukonani. Rothe ri lila zwithu zwo nakaho. Rothe ri vha muṭa muthihi muhulwane – muṭa wa vthuthu, wa vhatu vha no hovhelela bilioni dza sumbe.

Rothe ri na vhomakhulukuku vhatihhi. Ndi zwone, rothe ri vhatu vha puḷanete Lifhasi, rothe murango washu u fhano, Afrika Tshipembe.

(Tshiko: World book: childcraft, vol 8:7)

Kha ri ṅwale

Muṅwale u bula fhethu ha sumbe ho fhambananaho hune vhatu vha dzula hone. Hu buleni.

Bulani ngila nḡa dzine muṅwale a ri vhatu vha fhambana ngadzo.

Rothe ri fana kha zwifhio?

Kha ri vhale

Vhathu vhoṭhe vha lila zwiliwa, zwiambaro na vhukhudo ha u dzula ngomu. Fhedzih, a ri li zwiliwa zwi no fana. A ri ambari zwiambaro zwi no fana. A ri dzuli miḍini i no fana. Na miṭa yashu na yone yo fhambana.

Chloe ndi MuEskimo. U na miṭwaha ya malo. U dzula devhula ha Canada. Ene na vha muṭa wa hawe vha dzula fhethu hu no rotholesa lifhasini loṭhe nahone vha ambara zwiambaro zwo itwaho nga mikumba ya zwipuka uri vha dudelwe. Vha la mapfura a khovhe dza vhimbi u itela uri mivhili yavho i dzule i tshi dudelwa. Kale VhaEskimo vho vha vha tshi dzula kha dziigilo kana madenndeni e a itwa nga mikumba ya zwipuka.

Namusi vha dzula miḍini i no dudela.

John u dzula England. Na ene u na miṭwaha ya malo. O thoma u dzhena tshikolo a tsee na miṭwaha ya 3. U pfana na u la khovhe na matshipisi. U ambara yunifomo ya tshikolo nahone u ya tshikoloni nga baisigiri tshilimo. Bola i mu ṭanganya ṭhoho.

Ruth u dzula Isiraele, kha kibbutz, ine ya vha lushaka lwa bulasi. Ruth u na miṭwaha ya sumbe. Kha kibbutz, vhabebi na vhana a vha dzuli fhethu huthihi. Vhabebi vha dzula ṅuni ya vhaulwane ngeno vhana vha tshi dzula ṅuni ya vhana. Ruth u dzhena tshikolo tsha bulasini nahone u la lantshi tshikoloni.

Adil wa miṭwaha ya fumiraru u dzula muḍanani wa Malaysia. Muḍana uyu u na ṅdu nthihi fhedzi. I vhidzwa u pfi ndi ṅdu ya mutapatila nahone i vha haya ha miṭa i no swika fuṭhanu. Miṭa i khetha ṭhoho ya ṅdu iyi ya mutapatila.

Kwi u na miṭwaha ya sumbe. U dzula sogani Botswana. Ndi muṭwe na Vharwa. Khotsi awe vha zwima zwipuka zwa ḡaka u itela tshisevho. Kwi u khou ya u dzhena tshikoloni tsha hositele hune mukomana wawe a dzhena hone. U ḡo guda nga ḡivhazwakale a tshi shumisa nyimbo na nganetshelo dzine vha muṭa wa hawe vha mu anetshela.

Kofi u na miṭwaha ya fumithihi, u bva muḍanani u re Ghana. U dzula ṅuni ya Ashanti na makhulu wawe na makhulukuku wawe. Afha muḍini Kofi u vhidza vhafumakadzi vhoṭhe "vhomme", nahone vhana vhoṭhe ndi dzikhaladzi na vha komana na vharathu vhawe

Kha ri ṅwale

Ḍadzani thebuḷu iyi ni tshi shumisa mafhungomatsivhudzi a no bva kha mbuletshedzo dze na vhalo fho ṅṭha.

Dzina na miṭwaha	Shango	Zwa mvelele yawe

Madzhangho a sumbe

Themo ya 4 – Vhege dza 3-4

Kha ri ite nyito

Lavhelesani mepe u re nga murahu ha bugu ya u shumela iyi ni kone u dzhenisa madzina a madzhangho a sumbe na madanzhe mahulwane.

Kha ri vhale

Mitalabuḁo na mitalambavhi ye ya sumbedzwa kha mepe ndi mitalo ya u tou humbulela i no shumiswa kha u wana fhethu lifhasini. Mitalabuḁo i bva vhubvaḁuvha i tshi ya vkhukvhela (kana i bva kha tsha monde i tshi ya kha tsha u la), ngeno mitalambavhi i tshi bva kha phoulu (khangamutsho) ya devhula i tshi ya kha phoulu ya tshipembe (u bva ntsha u ya fhasi). Zwi amba uri i a fhirana.

Leibulani mepe ni tshi shumisa mafhungomatsivhudzi a tevhelaho:

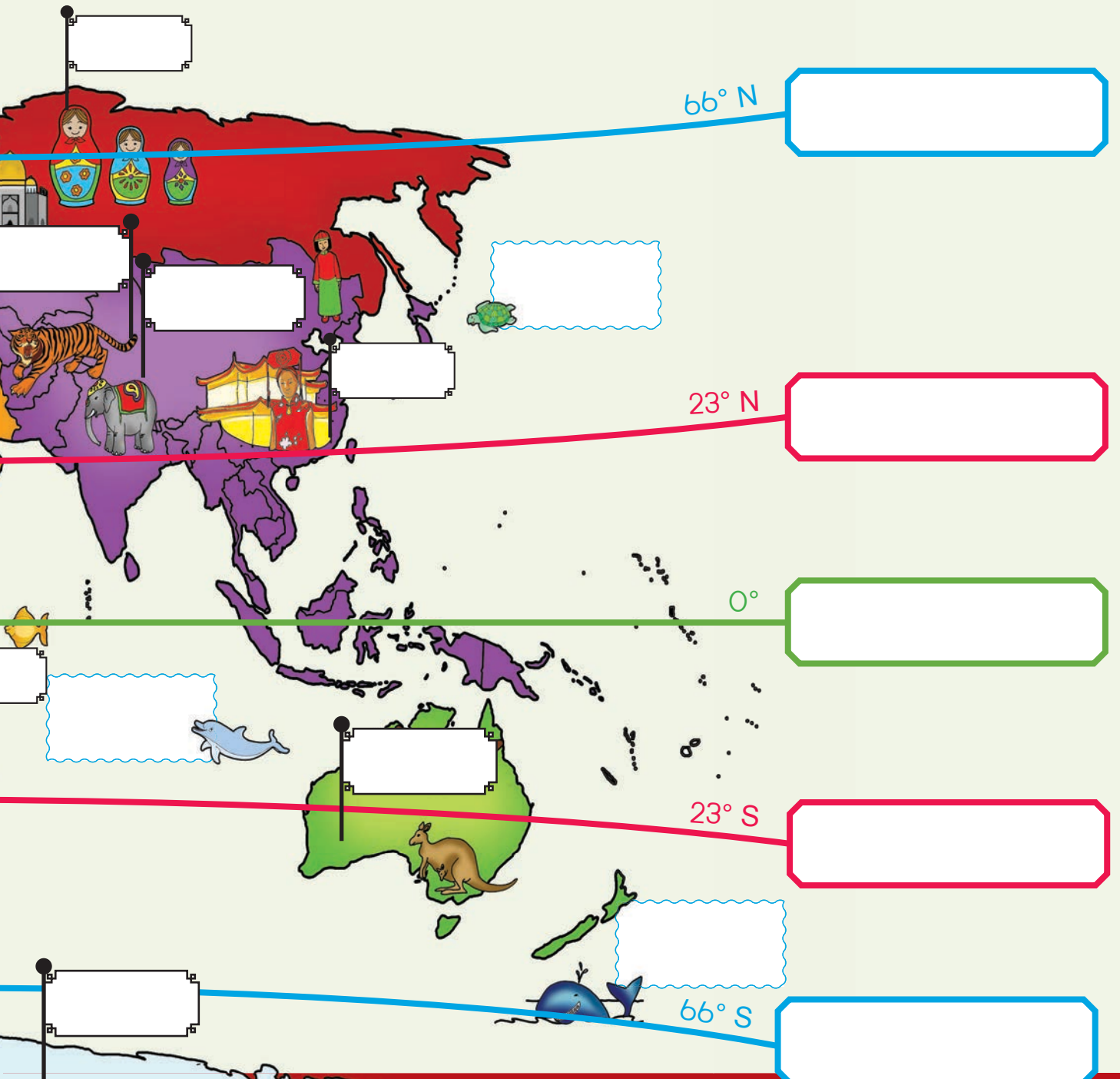
Malinganye ndi mutalo wa u tou humbulela u no mona lifhasi nga vhukati halo.

T̩hiropiki ya Dambatshekwa i 23° devhula ha malinganye.

T̩hiropiki ya Ngululu i 23° tshipembe ha malinganye.

Khangamutsho ya Devhula i anganganyelwa kha 66° devhula ha malinganye.

Khangamutsho ya Tshipembe i 66° tshipembe ha malinganye.

FHEDZISANI

Themo ya 4 – Vhege dza 3-4

29

Bulani shango li re kha tshipida tsha tshipembe ha Afrika.

30

Ndi ngou dzifhio dzi re na ndevhe tshukhu: Ngou dza India kana Ngou dza Afrika.

31

Ndi dzanze lifhio line na tea u li wela nga tshikepe arali ni tshi khou bva Afrika Tshipembe ni tshi ya Australia?

32

Ndi ngani Somalia li tshi vhidzwa u pfi lunanga lwa Afrika?

28

Hayani ha "Mickey Mouse" ndi ngafhi?

27

Ni humbula mini nga hezwi: Phingwini dzi dzula Antarctica fhedzi?

26

Hu na mashango mangana Amerika Tshipembe?

25

Hu na mashango mangana kha la Afrika?

24

Danze la Atlantika na Danze la India a langana ngafhi Tshipembe?

23

Kharentsi (tshede) khulwane kha la Yuropa ndi ifhio?

22

Ndi nga mini Zwivhingwi zwa Kangamutsho zwi sa omi nga phepho? Ndi nga mini Phingwini dzi sa omi nga phepho?

21

Lavhelesani Igloo kha la Greenland. Yo itwa nga mini?

20

Ni nga kona u sumbedza uri Vhubvadvha ndi ngafhi?

19

Ni nga kona u sumbedza uri Devhula ndi ngafhi kha mepe?

18

Ndi Danze lifhio line na wela nga tshikepe uri ni kone u ya Amerika Tshipembe?

17

Ni nga kona u sumbedza uri Tshipembe ndi ngafhi?

Thamani mutambo uyu na khonani. Monisani khoini. Arali ya wa nga thoho ni pfuka fhethu huvhili. Arali ya wa nga mutshila ni pfuka fhethu huthihi ni tshi ya phanda. Lavhelesani phindulo kha mepe.

THOMANI

1

Ni dzula shangoni
lif hio?

2

Bulani shango lithihi la
Afrika.

3

Tshaina vha amba luambo
luf hio?

4

Bulani phukha mbili dza
Australia?

5

Australia vha amba
luambo luf hio?

6

Thawa ya Eiffel ni nga
i wana ngaf hi?

7

Bulani nthihi ya
phukha
thanu khulwane dza Afrika.

8

Phiramidi ni nga dzi
wana ngaf hi?

9

USA vha shumisa
tshelede if hio?

10

Tshinoni tsha lushaka
tsha Afrika Tshipembe
ndi tshif hio?

11

Musanda wa la
Unites States of
America ndi ngaf hi?

16

Ni nga kona u sumba
uri Vhukovhela ndi
ngaf hi?

15

Shango li re na vhatu
vhanzisa lif hasini ndi
lif hio?

14

Shango lihulwanesa kha
lif hasi ndi lif hio?

13

Musanda wa la Namibia
ndi ngaf hi?

12

Musanda wa la Brazil
ndi ngaf hi?

Mvelele nnzhinnzhi

Zwino ni khou ya u ita tshodisisa nga inwi mune.

Fhano Afrika Tshipembe ri na mvelele dzo fhambananaho khathihi na vhurereli ho fhambananaho. Itani inthaviwu na muñwe muthu ane vhurereli hawe ha vha ho fhambana na hanu. Vhudzisani uyu muthu mbudziso dzi re kha thebulu i re afho fhasi, ni kone u dzhenisa phindulo kha kholomo i re kha tshanda tsha u la.

Vhurereli uhu hu rabela nnyi?	
Hu rabeliwa ngafhi?	
Vhathu vha rabela kangana?	
Hu vha na vhuṭambo, zwimima kana tshumelo nngana?	
Vhathu vha ambarela vhuṭambo uhu nga ndilade?	
Vhanna na vhafumakadzi vha rabela vhothe?	

Nangani shango lithihi ni gude zwinzhi ngalo nge na wana phindulo dza mbudziso idzi.

Ilo shango li ngafhi – kha dzhangho lifhio afho mepeni wanu? Swayani shango ilo afho mepeni.	
Dziñwe dza sialala dza afho fhethu ndi dzifhio?	
Ndi afhio mañwe mafhungomatsivhudzi e na kona u a wana a no takadza?	

Maṭaluli a digirii

Kha ri ṅwale

Jim

Jabu

Andani

Fhedzisani mbambedzo idzi.

Jim u na maluvha manzhi.Vhurukhu ha Jim ndi vḥulapfu.Jabu u na maluvha .Vhurukhu ha Jabu ndi .Andani u na maluvha .Vhurukhu ha Andani ndi .

Bongi

Pam

Dembe

Bongi ndi mulapfu.Bongi u na bugu khulwane.Pam ndi .Bugu ya Pam ndi .Dembe ndi ene .Bugu ya Dembe ndi .Ndi na tshelede tḥukhu.Uyu mushonga u a vḥavha.Uyu ene u na tshelede .Uyu mushonga wone u a .Uḽa ene u na tshelede .Muyu mushonga wone u a .

Haya ndi
maṅwe maṭaluli
ane na ḽi tea u
a sedzavho.

nṯha

nṯhanṯha

nṯantanṯha

mutswu

mutswumutswu

mutswumuswutswumutswu

kule

kulekule

kulekulekule

tsini

tsinitsini

tsinitsinitsini

Kha ri vhale

MAFHUNGO A VHANA

Mutukana wa tshikolo wa minwaha ya t̄ahe (9) u wana muthu wa u thoma

15 Thangule 2008

CRADLE OF HUMANKIND, Afrika

Tshipembe – Matthew Berger wa minwaha ya t̄ahe o gidimedza mmbwa yawe, Tau, vhukati ha mahatsi malapfu fhano Maropeng linwe duvha nga matsheloni. A piringedzwa nga danda a kungulutshela kha tshitumbulwa tsha akhiolodzhi tsha ndeme. “Baba, ndo wana masalela/fosili!” Ndi Matthew a no ralo a tshi amba na khoti awe, Dokotela Lee Berger, vhe vha vha vhe kha fulo la u t̄oda marambo a vhomakhulukuku washu vha kale zwa minwaha i swikaho fumbili.

Matthew we a vha o fara masalela a mutukana a re 1,27 metere nga u lapfa, we a vha a tshi tou fhira Matthew nga maguvha a si gathi musu a tshi lovha. Musi Dokotela Berger vha tshi sendela u vhona tshivhidzelwa, vho do mangadzwa nga u vhona mutukana wavho o fara gambakamba la hominidi.

Ri shumisa zwitangi [zwi ngaho hezwi] musu ri tshi engedza maipfi a u fhedzisa zwe vhatu vha amba

“A thi kholwo! Ndo pfa ndo tou oma,” Ndi dokotela Berger vha tshi amba nga murahu, “Nda tou nga ndi sa fa [nga u ganuko].”

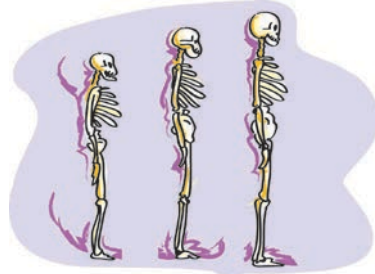
Dokotela Berger na vhanwe vhatodisisi ngavho vha bvaho Yunivesithi ya Witwatersrand ngei Johannesburg vho vha vho no diwana zwithu zwinzhi zwa muangarambo wa mutukana uyu, hu tshi katelwa na dethele. Vha khou humbulela uri hu na khonadzeo ya uri vha hawe vho vha vha khou ka magi na uri musu dziinwe phukha dze dza vha dzi tshi khou vha zwima dzi tshi vha kombetshedza u sendela lumemeni zwe zwa vhangana lufu nga u wela

kha mulonga wo tsaho u swika kha mithara dza 30 u swika 45.

Dokotela Berger na thimu ya vhorasaintsi vho ri masalela o sumbedza uri mutukana o vha e lushaka lwa dzihominidi. Dzhominidi ndi vhomakhulukuku wa vhatu na mariwe mashaka a tsini a vhatu.

Vhorasaintsi vho nea lushaka ulwo dzina la Sediba (line la vha ipfi la Tshisuthu li ambaho tshisima). Lushaka ulu lwo vha lu tshi tshimbila lwo tou tswititi nga milenzhe milapfu sa vhatu fhedzi lu tshi gi gonya miri. Lwo vha lu na maṅo matuku na tshifhatuwo tshi fanaho na tsha vhatu vha ano maguvha, fhedzi milenzhe yo vha i ya tshikale na maluvhi a hone e matuku vhukuma. Ngudo dza vhorasaintsi dzo sumbedza uri lushaka lwa Sediba lwo tshila minwahani ya 1,78 miliyoni u ya kha 1,95 miliyoni yo fhiraho.

Kha ri n'wale

Mutukana na mmbwa yawe vho tumbula mini?

Ri zwi divha hani uri khotsi awe vho vha vho mangala? Ndi ngani vho vha vho mangala?

Masalela/fosili ndi mini?

Sediba zwi amba mini? Ni vhona u nga ndi ngani vho vhidza masalela/fosili uri Sediba?

Lushaka lwa Sediba lwo vha lu tshi fana nga ngilade na vhatu?

Lushaka ulwu lwo vha lwo fhambana hani na vhatu?

Didzhieni ni Matthew Berger wa minwaha ya t'axe. Dzhenisani zwe zwa bvelela ilo divha kha dayari.

Dayari

Deithi:

Namusi ndo vha ndi tshi khou tshimbila na mmbwa yanga Tau

Ri dzula kha pulanete ine ya dzulela u shanduka, nga huñwe tshanduko dzi vhangwa nga zwivhangwi zwa mupo, zwi ngaho midzinginyo na mutsuku wa madanzhe. Fhedzi inwe tshinyalelo i vhangwa nga vhathu, nga kha tshikafhadzo ya milambo na madanzhe na u tshinyadza madaka a mvula. Tshanduko idzi dzotlhe dzi ita uri ri xeelwe nga zwithu zwine vhana vhanu a vha nga do dovha vha zwo vhona, zwi ngaho zwa madaka a mvula kana phukha khulwa dzi ngaho sa didingwe la Bengal, line la khou ngalangala. Ri tea u tsireledza vhufa hashu u itela mirafho ya matshelo – vhana na vhaduhulu vhanu.

Lutingo: +1-615-668-5422 Imeji

Linki dza tshihadu
Fhethu ha vhufa ndi mini?
Huñwe fhethu ha vhufa
Lushaka lwa vhathu lwo thoma Afrika Tshipembe
Robben Island ndi fhethu ha vhufa

Fhethu ha vhufa ndi mini?

Vha United Nations Education and Science Organisation (UNESCO) vha humbela mashango uri a bule fhethu hune ha vha ha ndeme kha mashango ayo uri vha kone u hu tsireledza. UNESCO i ela fhethu afho, nahone arali hu ha ndeme lwo teaho, UNESCO i hu ta sa fhethu ha vhufa ha lifhasi. Afrika Tshipembe hu na fhethu ha vhufa ha malo.

Robben Island ndi huñwe ha hone. Huñwe ha ndeme ndi *Cradle of Humankind*, he vhorasaintsi vha ri muthu wa u thoma u bva hone.

Ndi ngani fhethu afha hu ha ndeme?

Masalela/fosili o wanala phakhoni fhethu hu re mukononi wa Gauteng na North West, tsi na dorobo ya Krugersdorp. Hu tendiwa zwa uri marambo ayo ndi a zwipuka zwi no nga vhathu zwe zwa vha zwi tshi dzula shangoni.

Masalela/fosili o wanala hani?

Vhorasaintsi vho thoma u bwa masalela a zwitumbu zwi no rangela ha divhazwakale nga vho 1890, musi we vhabwi vha migodi vhe vha vha vha khou toda musuku vha vha khou enda vha tshi wana masalela/fosili nga fhasi. Vhorasaintsi vha wana masalela a miangarambo ya zwi ngaho vhathu zwe zwa tshila lifhasini mirwahani ya dzimilioni yo fhiraho.

🔄 🔍 google

Vhufa ndi mini?

Utoza 🔍

O tshila lini?

Nga 1947, Dokotela Robert Broom o wana dethele la tshivhumbwa tsha tshisadzini tsha mualuwa, tshe tsha tshila tshi tshi divhazwakale tshi ngaho muthu, tshine tsha vhidzwa u pfi *Plesianthropustransvaalensis* ngei mapakoni a Sterkfontein. Vhathu vha a kondelwa u humbula dzina ili, zwenezwo vha tshi nea dzina la: Vho Mrs Ples.

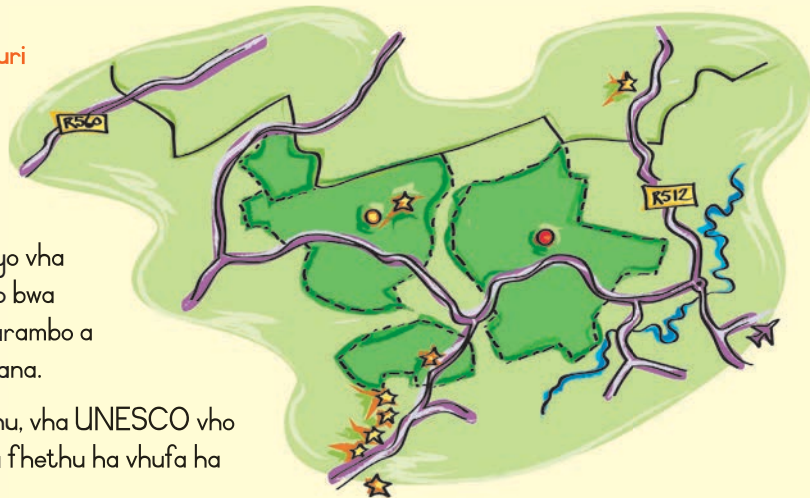
Tsho tshila lini?

Mrs Ples tsho tshila miwahani ya dzimilioni yo fhiraho, hu sa athu tumbulwa mulilo kana zwishumiswa zwa u thoma zwa tsimbi zwi sa athu itwa. Vhorasaintsi vha tenda uri idzi hominidi ho vha hu vhomakhulukuku wa vhatu vha zwino na uri murafho wa vhatu wo bva hanefha fhethu. Ndi ngazwo afha fhethu hu tshi pfi *Cradle of Humankind*.

Vhuwe vhuḽanzi vhune ra vha naho ha uri vhatu vha u thoma vha bva Afrika ndi vhufho?

Nga 1995, muwe rasaintsi, Ronald Clarke, o tumbula masalela a iwe hominidi hanefha fhethu. Miangarambo yo vha itshi pfi *Little Foot*, ngauri vhorasaiti vho bwa uangarambo, vha thoma nga u wana marambo a mulenzhe wa fhasi kha zwipida zwe vha wana.

Nga riwambo wa ndeme ya vhutumbuli uhu, vha UNESCO vho mbo di ta afha fhethu tsini na mapako sa fhethu ha vhufa ha lushaka 2000.

Kha ri n̄wale

Rerani nga mbudziso idzi ni na khonani yaṅu, ni kone u n̄wala phindulo zwikhalani zwe na n̄wala.

Fhethu ha vhufa ndi mini?

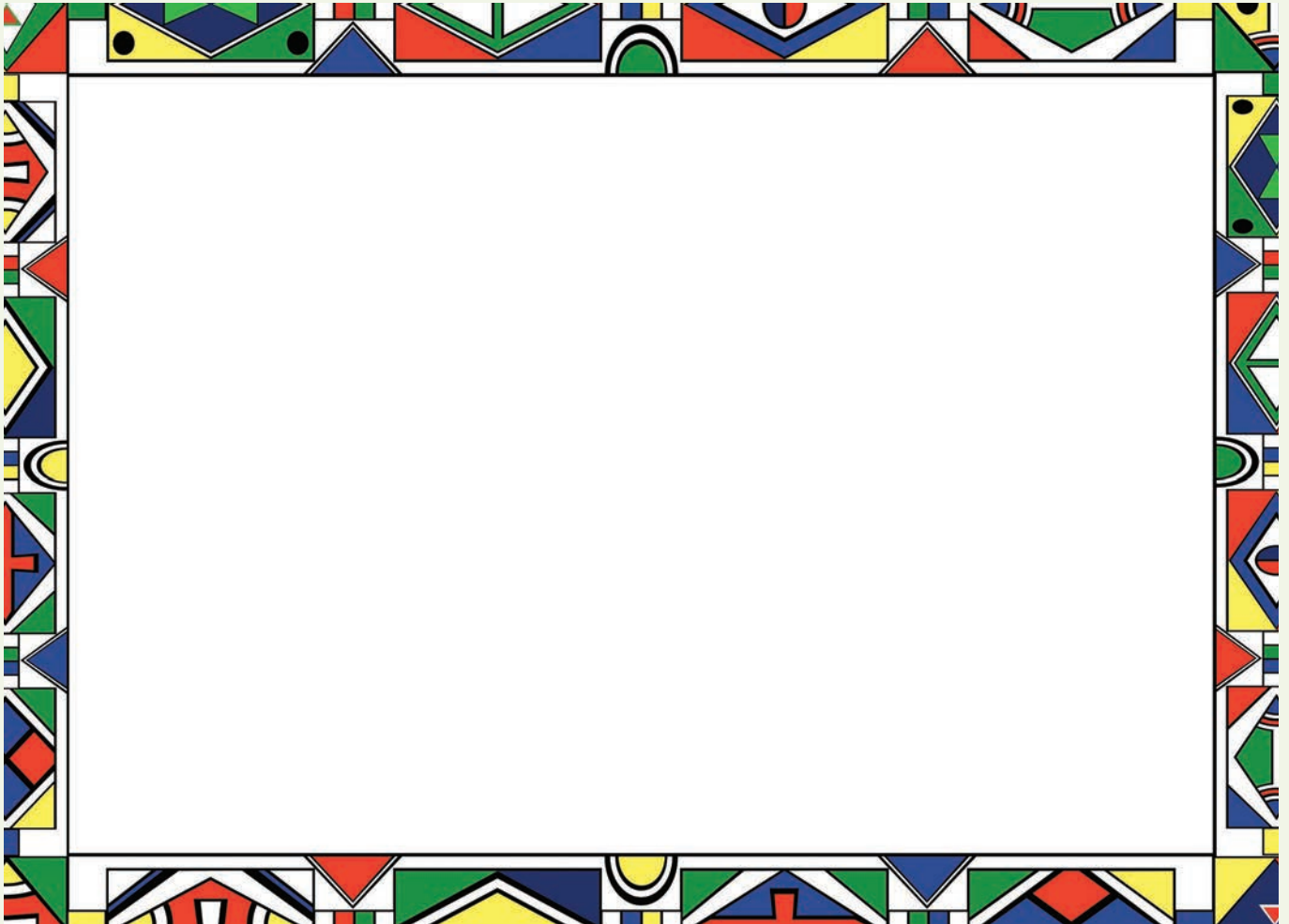
Ndi ngani *Cradle of Humankind* hu na ndeme kha riṅe sa vhatu vha Afrika Tshipembe?

Kha ri n̄wale

Vhalululani atikili ya gurann̄a i no amba nga Matthew Berger na muvhigo wa inthanete u no amba nga *Cradle of Humankind*, ni ite phositarara ya u kungedzela Fhethu ha Vhufa ha Lifhasi *Cradle of Humankind*.

Olani phositarara. Phositarara yaṅu i tea u ita uri vhatu vha t̄ode u dalela *Cradle of Humankind*, na zwenezwo.

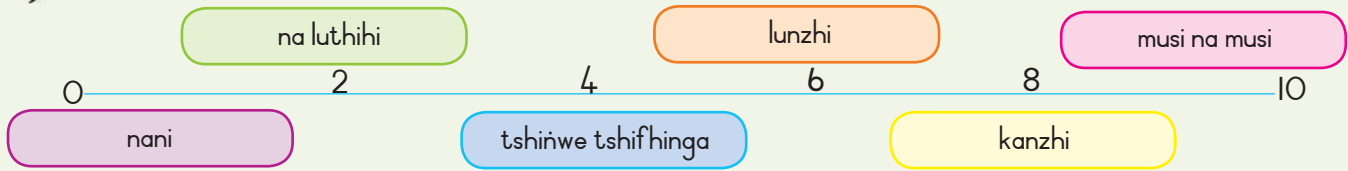
Zwizhi nga luambo...

Kha ri tshimbile

Rerani nga maḡadzisi a nyanzelo ni na khonani yaṅu. A ri vhudza uri zwithu zwi itea lungana. Sikani mafhungo ni sumbedze uri liṅwe na liṅwe lao li amba mini. Ni kone u riwala mafhungo kha thebulu i re afho fhasi.

Nyanzelo	Zwine nda ita
musina musina	
kanzhi	
lunzhi	
tshiṅwe tshifhinga	
na luthihi	
nani	

Kha ri riwale

Nwalani mafhungo ane a tḡalutshedza nyito nga u shumisa maḡadzisi a nyanzelo.

Tshifhinga tshotḡhe nga matsheloni

Tshiṅwe tshifhinga nga masiari

Luthihi nga vhege

Musina musina vhusiku

Musina tshikolo tsho vala ndi anzela

Nga matsheloni ndi anzela

Nga Mugivhela nga madekwana ndi tḡwela

Vhuria a thi _____ na luthihi

Ambigwithi

Mafhungo aya mavhili a na tḡhalutshedzo mbili. Shumani na khonani u wana zwine a amba. Olani tshifanyiso ni tshi sumbedza tḡhalutshedzo ya ambigwithi ya liṅwe na liṅwe.

Munna o limisa vhatukana tsimu.

--	--

Ri bikela vhuṅanga.

--	--

Kherulani siaṭari la seli ni li pete ni ite garaṭa ya burotsha ya Z.
Sikani burotsha ni kungedzele *Cradle of Humankind*.

Ni ḡo tea u vhalala siaṭari la inthanete u itela u wana mafhungo. Siaṭari la u thoma li tea u sumbedza fhethu afha na lifurase li no kunga kana tshilogeni. Kha linwe siaṭari olani tshifanyiso ni nḡwale tḡhalutshedzo ya zwine vha ḡo zwi vhona.

Ni elelwe u katela:

- ḡiresi ya fhethu afha,
- mbadelo dza u dzhena, na
- zwifhinga zwa u vula.

Dizainani khavara ya nga phanda.

1

Nḡwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

2

Nḡwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

3

Nḡwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

4

Nḡwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

5

Nḡwalani nomboro dza vhukwamani na ḡirese.

6

SIATARI LA NGA NNDA: petelani phanḡa

1

SIATARI LA NGAMURAHU: Zwa mafhungomatsivhudzi nga u angaredza sa nomboro dza founu, ḡirese na ḡirese ya imeji.

6

5

2

3

4

Vhege dza 5 - 6: Tshifhinga tsha zwiṭori

113 Guru la laiburari 102

U vhala mariwala a nganetshelo.
U rera nga mbudziso dzi no kwama mariwala a nganetshelo.

114 Ndi nnyi ane a khov la bugu dzashu? 104

U vhala mariwala a nganetshelo.
U rera nga magumo o fhambananaho a tshiṭori.
U ita litambwa nga magumo a tshiṭori a li ṭana.
U ṅwala nga magumo oneone a tshiṭori.

115 Vhege ya Bugu 106

U fhindula mbudziso dzi no kwama mariwalwa a no amba nga vhege ya bugu.
U ṅwala tshinwalwa tsha dayari a tshi anetshela tshiṭori.
U ṅwala mafhungo e kha kxanedza.

116 U ṅwala tshiṭori tshanu inwi mune 108

U shumisa mepe wa mihumbulo kha u pulanela u ṅwala tshiṭori a tshi sedzesa vhaanewa, puloto, fhethuvhupo na zwiitei.

117 Vhana vha ya u gammaba 110

U vhala mariwala a nganetshelo.
U topola ppanywa dzi re mariwalwani.

118 U tandula sananga 112

U fhindula mbudziso dzi no kwama tshiṭori tsha bambiri la u shumela lo fhiraho.
U livhanya mafhungo a tshivhanga na mvelelo.
U ṭanganya mafhungo a tshi shumisa maṭanganyi.
U ṅwala phara ya u ṭalutshedza i no amba nga tshenzhelo sananga.

119 U pofula a ho ngo nnyima phanda 114

U vhala nganeavhutshilo.
U dubekanya zwiitei zwe zwa bulwa kha nganeavhutshilo.
U ṅwala dzina lawe kha bureila a tshi shumisa tshati ya alifabethe.

120 Ki lavhelesa luambo 116

U livhanya maiti na zwiṭori zwo teaho.
U topola maiti, maḡadzisi na thangelavhuimo.
U rera nga nyambahuvhili dza phani.

Vhege dza 7 - 8: Zwiendo zwa vhana

121 U si ntambele mananga 118

U vhala tshiendo.
U ita litambwa la tshiendo.
U topola maipfi a re na raimi tshiendoni.
U sedza maipfi kha dikishinari a rekhoda zwine a amba.

122 U elekanya nga phukha dza sananga 120

U vhalela tshiendo nṭha.
U ṭalutshedza zwiito zwa ṅdou
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshiendo.
U ṅwala tshiendo tshawe ene mune nga zwiito zwa tshipuka.

123 Liṭavhathu la tshiṭuhu 122

U vhala tshiendo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshiendo.
U ita litambwa la tshiendo.

124 Dziṭimeriki 124

U vhala dziṭimeriki.
U fhindula mbudziso dzi no kwama ṭimeriki.
U ṅwala ṭimeriki ya ene mune.

125 U diphina nga vhurendi 126

U vhala tshiendo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshiendo.

126 Ndi ṅwaha Muswa 128

U vhala tshiendo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshiendo.
U ṭalutshedza zwithu zwe a guda na zwe a zwi kona kha ṅwaha.
U ṭalutshedza pulane dza ṅwaha u ḡaho.

Kha ri vhale

"Hu si kale hu do vha hu Vhege ya Bugu", ndi Vho Mme Maharaj. Tumi na kilasi yothe vha mbo dzula tswititi vho takala. Vhege ya Bugu zwi amba mitatšisano na a u ya laiburari ya doroboni na u vhala zwiŋori zwinzhi.

"Uno riwaha thero ya Vhege ya Bugu i amba nga vhutshilo ha daka," ndi Vho Maharaj. "Zwino ri khou ya u ola dziphositara ra riwala zwiŋori nga phukha dzi re khomboni nahone dzine dza nga ngalangala. Ni kha di zwi humbula, ro amba ngazwo zwithu vhege yo fhelaho." Vha sumba zwiŋwe zwiŋanyiso zwo nambatedzwaho luvhondoni.

"Dziŋwe phukha dzi khomboni ngauri vhatu vha a dzi zwima vha tshi toda mikumba yadzo," ndi Tumi a no ralo, ane a dzulela u divha zwothe. "Nga huŋwe dzi a fa ngauri a dzi koni u wana zwiliwa zwo teaho."

"Ni khou amba ngoho, Tumi," ndi Vho Mme Maharaj vha no ralo. "Zwino, vhana," vha isa phanda, "thomani u amba nga phositara na zwiŋori zwa zwi no kwama tshaka idzi dza phukha."

Vhaŋwe kilasini vha ola dzipanda na zwiŋhingwi. Vhaŋwe vha ola tshugulu na nngwe. Vhaŋwe vha ola dodo na quagga ya Afrika Tshipembe. Fhedzi vhunzhi havho hu tshi katelwa na Tumi – vha riwala nga dainaso. Hu si dainaso riŋwe na riŋwe ya kale, ya tshipentshela. Vha riwala nga ha iguanodon, ye vha guda ngayo vhege yo fhelaho.

Tumi a kona u elelwa tshifanyiso tsha guru zwavhudivhudi. Lo vha li na milenzhe mivhili mipufhi ya phanda na mutshila mudenya mupufhi. Kha milenzhe hu na zwiŋkunwe zwiŋanu zwa zwigiligida. Lo vha li na minwe miŋanu kha tshanda tshiŋwe na tshiŋwe na gunwe la thodzi ya mifa. Iguanodon i la miri – na zwothe zwi itwaho nga miri.

Zwikolo zwothe tshitshavhani zwa dzhena vhuŋamboni ha Vhege ya Bugu ya laiburari ya afha doroboni. Vhege dzi si gathi musi vhuŋambo vhu sa athu swika, vhana vho vha vhe ngomu vha tshi khou riwala zwiŋori na u ita phositara dzine dza do rumelwa laiburari.

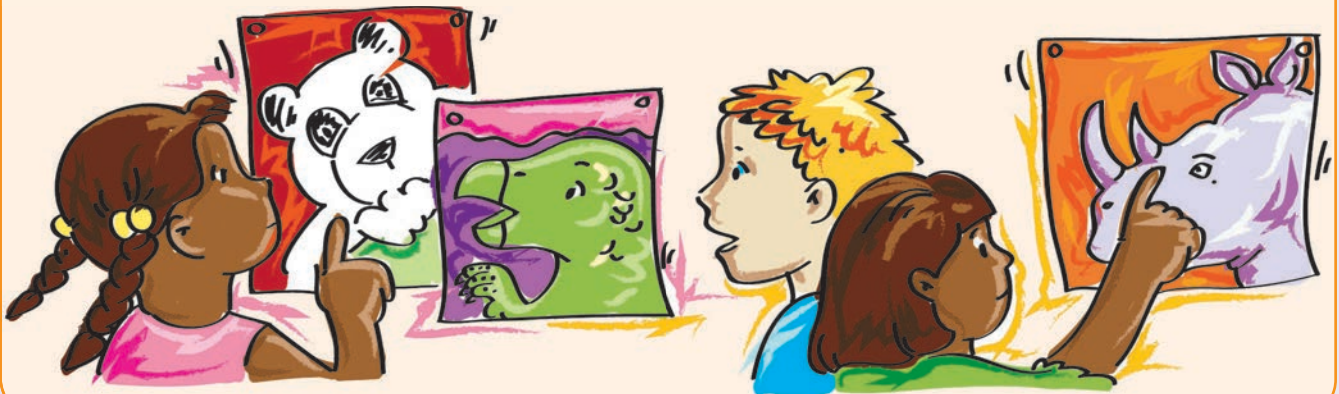
Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwiŋanyiso na thohwana ni lingedze u humbulela uri maŋwalwa aya a nga vha a tshi amba nga mini.
- Tshimbizani maŋo kha siŋari ni wane uri ni do vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala.
- Arali ni sa pfesesi tshipida tshigede tshi vhaleni hafhu nga u ongolowa. Tshi vhaleni ntha.

Musi ilo duvha li tshi swika phositara na zwiitori zwa taniwa laiburari, vha kilasi ya Tumi vha tsonyana bisini ya tshikolo vha takuwa. Lo vha li duvha li sa rotholi zwone la vhuria nahone hu na muya.

Musi vha tshi swika, vhana vha thoma nga u toda hune phositara dzavho dza vha hone.

"Yanga kheyi" ndi Tumi. Yo vha i tshi sumbedza dainaso i no khou sea i na liluvha li no khou nembela mulomoni, zwi tshi sumbedza lushaka lwa dainaso lu no la zimela.

"Tshitori tshanga tsha tshivhingwi tsha khangamutsho (phola) khetshi," ndi Ann.

"Nne zwe nda rwala nga tshugulu khezwi!", ndi Thami a tshi dihudza.

Musi vhana vhothe vho no swika, Mufumakadzi Vho Motha, muhulwane wa laiburari vha ri, "Ndi khou todou ni sumbedza tshimangadzo."

Vhana vha dzula fhasi vha mangala uri hu nga vha hu tshimangadzode. Ha vulea vothi ha dzhena tshivhingwi tsha khangamutsho tsho ambara ludzhasi lwa u naka lwa zwihhaswa, ha tevhela ndau na panda. "Ndi zwa vhukuma!", ndi vhana vha tshi zhamba. "Hai, hai," hu amba muwe.

"Vho tou ambadziwa. Ndi vhatu vho tou ambadziwa."

Tshivhingwi tsha khangamutsho tsha tshina nyana tshi tshi ya ngei na ngei. Tsha mona tshi tshi kha vhana vhothe.

Kha ri ambe

Ni na Vhege ya Bugu tshikoloni tsha vheive kana doroboni ya hanu? I a takadza?

- ❖ Tumi o bula zwiitisi zwiwhili zwa u ngalangala ha phukha. Ndi zwifhio?
- ❖ Dodo na quagga dzo no ngalangala kana dzi khomboni ya u ngalangala. No no vhuya na dzi vhone?
- ❖ Tumi o vha a tshi takalela mini kha Vhege ya Bugu?
- ❖ Dzina la dainaso ine vhana vha i divha ndi lifhio?
- ❖ Nda dzi nga ngalangala? Ndi ngani ni tshi ralo?
- ❖ Maipfi o swifhadzwaho a amba mini? Rerani na muwe nga inwi.

Kha ri vhale

Mufumakadzi Vho Motha vho vha vha khou dilugisela u thoma u vhala tshitori musi vothi li tshi mbo di phamu, ha bvelela tshithu tshi khou dzungudza thoho i tshi ya hangei na hangei.

"Hezwi a zwo naka, ngoho!" ndi muñwe wa vhagudisi.

"Hei khositshumu yo dinakela!"

"Yoo, vhonani! Ndi vhana vha no ralo. "Ndi *iguanodon*."

"Ndi zwa vhukuma!" ndi Mufumakadzi Vho Motha "Dainaso!"

Vho pfa vho mangala nyana ngauri vho vha vha si tsha elelwa uri vho vhuya vha oda khositshumu ya dainaso.

Dainaso ya ratha ntha ha vhana i tshi nga hu na muñwe muthu ane ya khou mu toda. Ya ta Tumi a re murahuru. Ya thamuya i tshi ya khae ya mu khaa.

"Ha!oo!" ndi Tumi a no ralo.

Vhana vhothe vha vho todou khaa dainaso zwino, zwenezwoha ya mbo mona yo tharamudza tshanda tsha makwanda. Dainaso ya kona u dzula fhasi tsini na Tumi. Ya alamula, ya vhea thoho kha marimba ya edela. Tumi a lingedza u tsivhudza Vho Motha nga dainaso iyi i re tsini nae, fhedzi vha ri a thome a ime u swika vha tshi vhala tshitori tsha tshivhingwi tsha khangamutsho.

Tumi o vha a sa koni u thetshelesa tshitori ngauri ho thoma u pfala mibvumo i mangadzaho i tshi bva kha heli dithu li re tsini nae. Dainaso yo vha i tshi khou hona i tshi honela ntha na ntha. Vhothe vha rembuluwa vha lavhelesa khayo.

"Ni songo vha na ndavha nayo," ndi Vho Motha vha no ralo.

Tshitori tsha vhuya tsha fhela u vhaliwa dainaso ya sala i tshee yo edela. Vhana vhothe vha takuwa vha thoma u tala bugu dzi re afha laiburari, Vho Motha vho vha vha tshi khou sumbedza vhana bugu ya zwiñoni, musi vha tshi pfa ipfi ngei murahu. Ho vha hu thoho ya tshikolo.

"Pfarelo" ndi thoho ya tshikolo vha no ralo. "Ndo vha ndo tea ndo tavhanya u swika. Zwo tshimbila zwavhudi? Ndi khou vhona khositshumu dzo swika."

"Izwoha," ndi Vho Motha, vho mangala, "arali hu uri a si vhone vho ambaraho khositshumu ya dainaso, ndi nnyi o i ambaraho?"

Iguanodon yo tshila miñwahani ya miliyoni dza 130 yo fhiraho, i tshi la zwimela, i tshi lemela kg dza 2000, i na vhulapfu hu no hovhelela mithara dza 3 kha khundu na mithara dza 6 u swika kha dza 10 nga vhulapfu. Dzina layo lo bva kha maño ayo a no nga a tswina ya iguana (mbulu).

"A thi ri ndo lingedza u vha vhudza," ndi Tumi a no ralo. "Ndo zwi divha uri a si muthu o tou ambadziwaho".

"Ee!" ndi murwevho nga fhala, a tshi sumba tshipida tsha shelefu ya dzibugu. Dainaso yo vha i khou la bugu i no pfi *Great Oceans and Rivers of the World*.

Zwino Tumi a lingedza u talutshedza. "Ndi *iguanodon*," u khou vhudza Vho Motha. "Dzi la zwimela na mabambiri ngauri a itwa nga thanda nahone thanda dzi bva kha miri, miri ndi zwimela. Ndi ngazwo i tshi pfana na mabambiri".

Vhana vha sedza dainaso i tshi khou la Ndima ya Vhurathi yotlhe ya bugu i no amba nga madanzhe. "Ma!oo," ndi Vho Motha vha no ralo, "hezwi a zwi takadzi." Dainaso ya vhona thulwi ya bugu ntswa dza zwiitori. Khavara dza mivhalavhala dzo vha dzo oma dzi tshi penya. "Kheruu!" ndi dainaso. "Kheruuu!" Bugu ya u thoma ya tshiitori ya mbo zhuvhulwa nga thaha dzayo khulu.

Vhathu vhotlhe vha lingedza u vhamba maano ane vha nga khada iyi dainaso ngao.

Kha ri ite nyito

A huna ane a toda dainaso i tshi la laiburari yawe. Vhana vha tshiitorini itshi vha nga ita mini uri dainaso i tutshele kule na laiburaru? Rerani nga hezwi ni kone u tambela kilasi litambwa la mihumbulo yanu.

Kha ri nwale

Musi no no talela matambwa o fhambanaho, dzhiani tsheo ya uri la khwinesa ndi lifhio ni nwale thasululo. Zwino ni do kona u vha no wana kufhelele (magumo) kwa tshiitori tsha *Guru Laiburari*.

Kha ri n̄wale

Elekanyani nga tshitorini itshi. Fhindulani mbudziso idzi.

Ho vha ho dzudzanywa nyito dzifhio dza Vhege ya Bugu?

Kha ri ite
nyito

Iguanodon i vhonala nga ndilade? Vhalani t̄halutshedzo i re tshitorini ni i ole.

Kha ri n̄wale

N̄walani manweledzo a tshin̄walwa tsha dayari ni tshi t̄alutshedza zwe zwa bvelela laiburari namusi. Ni zwi n̄wale zwi kha muthu wa u thoma ni tshi shumisa "N̄he" nahone zwi kha tshifhinga tsho fhiraho.

Dayari yanga

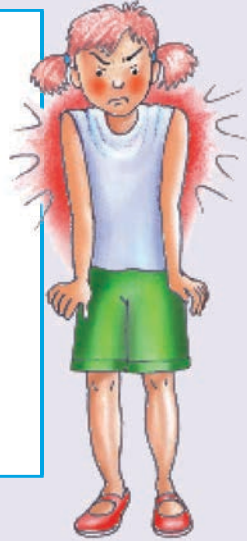
N̄amusini laiburari yashu ho dzhena guru la thoma u la bugu.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yaṅu nga thebuḽu iyi, ni i shumise kha u ita ndowendowe ya u vhumba mafhungo a re kha khanedza ni tshi shumisa **a** na **ha**.

Nṅe	a	tshi	takaleli ragibii.
Inwi		ni	pfuki bada roboto yo tswuka.
Vhone		vha	tambi bola.
Wone		u	anwi mitshelo i no diḽha.
Yone		i	ini vhuria.
Tshone		tshi	kudzeli makumba
Zwone		zwi	fhuḽhi zwi zwinzhi.
Ene	ha		lengi u swika tshikoloni.

Zwino riwalani khwethedzo ya maipfi a tevhelaho.

nga mini	ndi iwe	ndi itsho	ndi afho	ndi iyo
ngani				
nga iwe	tshenetsho	tshenetshi	mu mini	tshi mini

Kha ri ṅwale

Zwino shumisani maipfi a re kha thebuḽu iyi kana maiwevho ane na a diḽha kha u riwala mafhungo a re na khwethedzo. Ro dzula ro ni itela ḽa u thoma.

U bva tshetsho tsho a tuwa ha athu dovha a vhuuya.

Ri lavhelesa khwethedzo

Khwethedzo ya maipfi i vhumbiwa nge na tanganya maipfi mavhili a vhumba ipfi ḽiswa.

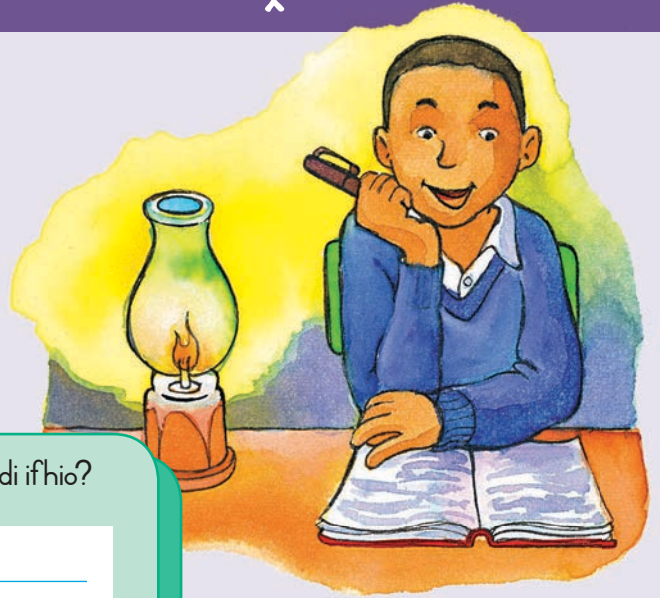

U ṉwala tsẖtori tshaṉu inwi muṉe

Kha ri ṉwale

Pulanelani u ṉwala tsẖtori kana lungano. Thomani nga u ṉwala mihumbulo yaṉu kha mepe wa mihumbulo u tevhelaho. Shumisani mepe wa mihumbulo kha u ṉwala tsẖtori tshaṉu kha siaṯari li tevhelaho.

Vhaanewa ndi vhonnyj?

Puloto ya hone ndi ifhio?

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse musi ni tshi pulanela u ṉwala
- Ṉwalani mvetamveto
- Humbelani khonani yaṉu uri a ni dzudzanyele yone
- Vusuludzani mariwalwa aṉu ni shandukise he zwa tea
- Zwo no ralo, ni kone u i ṉwala nga vhuronwane buguni yaṉu.

Ṯhoho ya tsẖtori tshaṉu ndi ifhio?

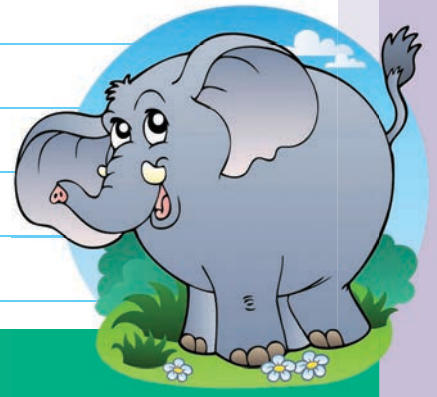
Fhethuvhupo ndi hufhio?

Ndi mini tshi no bvelela u thoma?

Hu bvelela mini tshi no tevhela?

Tsẖtori tshi fhela nga ṉdila ifhio?

Lined writing area with 20 horizontal blue lines.

Kha ri ambe

- ❖ Phambano khulwane vhukati ha zwimamisi na zwikokovhi ndi ifhio?
- ❖ Ni nga kona u bula zwikokovhi zwingana?
- ❖ Vhudzani kilasi yanu nga zwa musu ni tshi tlangana na tshikokovhi.

Kha ri vhale

Vusi u khou tshimbila murahu ha khonani yawe Mike, ane a khou zipulula zipi ya dennde. Vusi u a thamuwana o tshuwa nge a pfa khonani yawe a tshi tzhema lutzhemo lu no shavhisa na malofha, Vusi a thulana na Bongi a re murahu hawe.

“N...n...nowa!” hu tshema Mike, a tshi humela kha Vusi nga tshamurahu.

Khotsi a Vusi, Vho Musoma, vha swika vha tshi gidima vha tshi bva vhe muliloni wa henefho he ha gammbiwa hone. “Ni zwi divha nga mini uri ndi nowa?” vha vhudzisa, vha tshi khou lingedza u dzumba uri vha khou setshelela zwenezwi vho lavhelesa avha vhana vhararu vha no khou tetemela.

“Lulimi lwayo lu khou munedzamedza lu tshi bva mulomoni, Baba, nahone i nga tswina khulukhulu!” ndi Vusi a tshi femeleka.

“Imani nothe henefha, ndi kha di ya u dzhia thotshi yanga ngei dzhipini. Thamusu a si nowa.”

Bongi a kwama Mike kha shaga. “Zwi nga itea hani uri i si vhe nowa? Hu na tshinwe tshipuka tshine tsha munedzamedza lulimi lu tshi bva mulomoni watsho?” u a vhudzisa.

Mike na Vusi vha dzungudza dzithoho. A vha na thalutshedzo yazwo.

Vho Musoma vha vhuya na thotshi vho i fara nga tshinwe tshanda ngeno kha itshi tshinwe vho fara fosholo. Vha vhidza Vusi uri a de khavho.

“Vusi, kha mpfare thotshi u itela uri ndi kone u fara zwavhudi hei fosholo,” vha ralo.

“Khezwi vha tshi vhidza nne, Baba?” hu vhudzisa Vusi nga kuipfi kutukutuku.

“Ni songo vhlahela; hu do thoma u ya nne u ya u sedza hetsho tshikokovhi.”

Vha imisa muṅango wa dennde nga tshanda tshithihi vha vhone tshela thotshi nga itshi tshirwe tshanda. Avha vhana vhararu vha sendela nyana, vha tshi ḡi vha kule zwavho na dennde.

"Aha, ndo zwi ḡivha," hu amba Vho Musoma, vha tshi rembulutshela kha vhana. "Ndi Mbulu ya Kapa. Yo dzhena hani henefha? Ndo ni vhudza uri dennde ya vhoiwe ni i vhofhelele fhasi nga matungo."

Vusi a sokou sedza fhasi vhaḷa vharwe vhavhili na vhone vha sokou sedzana vha si na phindulo. Matsheloni vho vha vhe kha mashithe sa nga misi. Vusi a vhone uri ndi khwiṅe a tshi dzhena kha marwe mafhungo a sa athu semiwa. "Mbulu ya Kapa ndi mini, Baba? Tshi a luma kana u huvhela?"

Bongi u sumbedza a tshi khou takadzwa nga u bvelela ha ḷitzwina ili. Tshedzani tsha thotshi, ḷi vhone ḷi na mavhala matshena mahulu a no penya kha lukanda ḷaḷo lutsu lu re na makwanda. ḷi na ḡala ntsu dzi re kha marimba oṱhe vhuṅa hao, o onyanaho. Bongji a thamwa nga u tshuwa zwenezwi tshikokovhi itshi tshi ita muungo u no hwasana nahone u na phosho.

"Hei, ni thanye vhoiwe vhana. ḷi a dina heli ḡithu. Arali ḷa nga ni luma, ri ḡo tea u wana mugwala wa u ḷi ganulula ṱaha hedzo," hu amba Vho Musoma.

"Ohohoo!" hu ṅuṅuṅa Mike a tshi huma nga tshamurahu, a tshi ṱutshela kule na fhaḷa luvhoni.

Kha ri ṅwale

Vhalani tshitoro itshi hafhu ni lingedze u wana pfanywa dza maipfi a tevhelaho a no bva henefho tshitorini. (Tshihumbudzi: pfanywa ndi maipfi a no nga sa tshimbila na enda, ane a vha na ṱhalutshedzo dzi no fana).

fhuḷa	
u tsetsa	
mahodzhane	
madubo	
mubvumo	

U tandula sananga

Kha ri n̄wale

Vhalani tshixori tsha Mbulu hafhu, ni rere na nuriwe nga inwi malugana na phindulo dza mbudziso idzi. Dzhenisani phindulo zwikhalani zwi re afho fhasi.

Vhana vha khou tshimbila vha tshi ya denndeni vha tshi tevhekana nga ndilade?

Wa u thoma

Wa vuvhili

Wa vhuraru

Ni vhona u nga Vusi o vha o no vhuya a vhona Mbulu? Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ndi nga mini Vusi o gekhana na Bongi?

Vho Musoma vha a ofha zwikokovhi? Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ni zwi divha hani uri avha vhana vha a ofha zwikokovhi?

Mbulu yo dzhenisa hani denndeni?

Kha ri n̄wale

Ri anzela u amba nga tshivhangani na mvelelo zwa tshinwe tshithu. Ri tshi ita ngaurali ri shumisa **ngauri** kana **zwino**. Livhanyani mafhungo a re kha kholomo dala na tshivhangani kana mvelelo i re kha kholomo ya lutombo.

Litswina lo dzhena denndeni.

Litswina lo pfa lo hahedzwa nga vhana.

Vho Musoma vho ya dzhipini.

Mike o humela murahu nga tshamurahu.

Vusi ha a thu vhuya a vhona Mbulu.

Vho vha vha tshi khou ya u dzhia thotshi.

A gekhana na Vusi.

O humbula uri o vhona nowa.

Vhana a vho ngo vho fhelela dennde fhasi.

Lo ita phosho ya muungo u no hwaswa li tshi munedzamunedza lulimi lwalo.

Zwino shumisani **ngauri** kana **zwino** kha u tuma mafhungo aya mavhili, ni n̄wale mafhungo maswa kha siatari li tevhelaho.

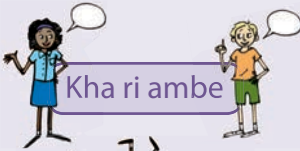
Kha ri n'wale

N'walani phara nga musu we na t'wa gammabani sananga (d'akani). (Arali ni sa athu vhuya na ya u gamba, t'alu'tshedzani zwine na vhona u nga zwi nga bvelela.) Shumisani maipfi a tevhelaho uri a ni thuse. T'alu'tshedzani uri no d'ipfa hani, munukho wa hone, zwe na pfa, hatsi na miri zwo ima nga ndilade.

Tshenzhelo yanga sananga

dennde tshipeidi bakete madi khuni mulilo bodo ya milenzhe miraru v'hunyunyu muri phala
 v'phuvh'ep'uv'he tshikokovhi phele ndi no t'he tshuwa t'honono konda bada dza giravhulu
 v'hugalaphuka bulasini u v'aya thaela u kuna zwi noni

Kha ri ambe

No no vhuya na tama u thupha zwithu? Na pfa u nga zwithu zwi khou konḡa lu sa konḡeleleho? Ni na thaidzo ine ya ni khakhisa lune na balelwa nga u humbula nga mushumo wa tshikolo?

Kha ri vhale

Kha ri vhale mafhungo a riwana we a si zwi thuphe.

Nḡe ndi pfi Obert Maguvhe. Ndo bebwa nga riwaha wa 1967 muḡanani u re Venḡa, vunduni la Limpopo. Ndo farwa nga tshifumbu musu ndi na miriwaha ya rathi. Vhulwadze ho ḡowelwaho kha vhana. A tho ngo vha wa mashudu – ngauri vhulwadze ho mbbo ḡi goḡombela lwe nda pofula. Nda pfa ndi si na fulufhelo na kathihi, ndi si na maanḡa nahone ndo xela. Ndi hune nda ḡo fhelelahi nḡe ngoho?

Ndo ya nda dzhena tshikoloni tsha Bosele School for the Blind nga 1973, ndi henefho nda guda u vhala Bureli. Nda ita uri ndi vhuylwe nga pfunzo yavhudi vhuḡi ya hafha fhethu. Ndo zwi ḡivha uri ndi fanela u phasa maḡiriki zwavhudi. Vhana vha tshikolo tshirwe tshifhinga a vha zwi ḡalukanji uri u shuma zwavhudi u tshee kha mirole ya tshikoloni ndi mafhungo mahulwane, vha fhedza vha tshi vho ḡisola nga murahu vhutshiloni.

Musi ndo no fhedza tshikolo, nga 1987, ndo ya nda dzhena Yunivesithi ya Devhula ngei Limpopo. Nga 1991 ndo thoma ngudo dza digirii khulwane ngei Yunivesithi ya Witwatersrand, Johannesburg. Ndo vha ndi tshi ḡoḡou u vha ramilayo (loyara). Ndo vha ndi tshi ḡivha vhoramilayo vhanzhi vho pofulaho. Makhulu wanga vha ri ndi vhe mudededzi. Vho amba zwone mukegulu ngauri ndi henefha he mbilu yanga ya ta.

Nga 1997, Ndo wana bazari ya Fullbright Fellowship. Hezwi zwo amba uri ndo vha ndi tshi kona u ya Amerika u gudela pfunzo dza Digirii ya Masiḡasi ngei Boston College. Nda pfa zwo mpfara ḡhaha. Nḡe, Obert Maguvhe, ndi pfi ndi ḡo namela bufho nda ya shangoni li sili li re kulekule na zwitentsi zwa kuḡana ku re Venḡa! Ndi khou ya Amerika! A tho ngo zwi tenda. Fhedzih, ndo li namela nḡe bufho, na u swika nda swika nḡe duka. Ndo vha ndi tshi dzula ndi ndoḡhe Amerika, nahone phurogireme ya ngudo dza miriwaha mivhili ndo i phetha nga mirwedzi ya fumimbili. Maphurofesa vhang vha ri ndi tshitshudeni tshirweho tshi songo ḡowelwaho. Ndo vhuya hayani ndo vhlula nga riwaha muthihi, zwithu zwe roḡhe ra vha ri songo zwi lavhelela. Musi ho no fhela miriwaha ya sumbe ndo vhuya Amerika, ndo ḡo fhedzisa digirii ya vhudokotela ngei Yunivesithi ya Pretoria. Tshirwe na tshirwe tshi a konadzea arali muthu a nga vha na lutendo kha ene muḡe khathihi na u ḡiimisela u shuma wo finya. Na ḡaḡulu ri a swika! Tshirwe tshithu tshe tsha nthusa uri ndi vhe na lutendo kha nḡe muḡe ndi tshee muḡuku ho vha khotsi anga. Vho vha vha tshi lavhelela uri ndi ite mishumo i no fana na ya vharwe vhana vha songo pofulaho, u fana na u lisa kholomo na mbudzi na u ḡahula masimuni. Tshimangadzaho ndi uri khonani yanga ya mbiluni musu ndi Vhufuli ho vha hu muḡe mutukana we a vha o dzinga nḡevhe. Naho ro vha ri sa shumisi luambo lwa tswayo ri tshi davhidzana, ro vha ri tshi pfana nahone ri tshi tamba na vharwe vhana.

Ro vha ri tshi vhumba kholomo na zwinoni nga vumba, ra bambela, ra hama mbudzi na u gonya miri. Zwino naho nḡe ndo vha ndi sa koni u vhona, ngeno khonani yanga a sa koni u pfa, a zwo ngo vhuya zwa nḡela muhumbuloni uri nzulele iyi i ri ita vhatu vha songo fhelelaho kana magake.

Nga riwaha wa 2008 ndo vha muragḡo wa Muhasho wa Pfunzo ya Muteo ndi tshi langa khethekanyo ya fulo la u funza u riwala na u vhala la Kha Ri Gude. Fulo ili li na ndivho ya u funza vhaaluwa vha Afrika Tshipembe vha miliyoni dza 3,5 u vhala na u riwala, zwino khethekanyo yanga i shuma u funza Bureli vhaaluwa vha sa vhoni u vhala. A ri koni u shumisa maḡo kha u vhala, ri shumisa minwe!

Ndo pfa ndo takala vhukuma musu ndi tshi nangiwa sa Mupurofesamuthusi wa Yunivesithi ya Afrika tshipembe nga 2013. Afha kha vhuimo hanga huswa ndi shuma u funza vhadededzi u funza vhana vha re vha holefhani. Zwi a takadza u kona u thusa vharwe vhatu vhutshiloni.

Mulaedza wanga kha vhaswa ndi wa uri vha gude zwoḡhe zwine vha nga kona musu vha tshee tshikoloni. Ni songo tenda u konḡa ha vhutshilo na mbilu u vhavha zwi tshi ni ima phanda. Roḡhe nga huswi ri tea u vhona miloro yashu i tshi wedza, miloro i wedza nga u finya dza khwaḡha!

Dzhenisani zwe zwa bvelela vhutshiloni ha DR Obert Maguvhe kha miŋwaha i tevhelaho. Dovhani hafhu ni vhale nganeavhutshilo yavho arali ni si tsha humbula zwidombedzwa zwoṭhe. Ni ḡo swika hune na nga tea u vhalela miŋwaha arali i songo buliwa tshiṭorini itshi.

Nganeavhutshilomune ndi nganetshelo ine muŋwe muthu a n'wala nga vhutshilo hawe. Nganeavhutshilo i n'walwa nga muŋwe muthu. Nganeavhutshilomune iyi yo n'walelwa inwi nga Vho Obert.

N'waha	Zwe zwa bvelela
1973	
1987	
1991	
1997	
2004	
2008	
2013	

Ndi mulaedza ufho wa tshipentshela wa vhaswa une Vho Obert vha vha nawo?

Burejili ndi mini?

Burejili ndi sisiṭeme i no shumiswa nga vhathu vha sa vhoni kha u vhala na u n'wala, vha tshi shumisa minwe. Leḡere liṇwe na liṇwe la alifabethe li imelwa nga phetheni ya zwithoma zwi no nga zwi no vhandea, vha a kona u zwi vhandā na u zwi ṭalukanya nga ṭhodzi dza minwe. Thebulu i re afho fhasi i ni sumbedza uri Burejili yo tou itisa hani.

•	••	•••	••••	•••••	••••••	•••••••	••••••••	•••••••••
A	B	C	D	E	F	G	H	I
•••	••	•••	••••	•••••	••••••	•••••••	••••••••	•••••••••
J	K	L	M	N	O	P	Q	R
••••	••••	••••	•••••	••••••	•••••••	••••••••	•••••••••	••••••••••
S	T	U	V	W	X	Y	Z	

N'walani dzina laṇu nga Burejili. Dzhenisani maḡere a dzina laṇu kha rou (muduba) ya nga fhasi ni kone u kopolola zwithoma zwa leḡere liṇwe na liṇwe kha rou ya nga nṭha.

Maiti

Kha ri n̄wale

Livhanyani maiti na zwifanyiso zwo teaho. N̄walani nomboro ya tshifanyiso tsini na liiti lone.

- bika
- ita
- nwa
- reila
- la
- ya
- fuwa
- takalela
- thetshelesa
- dzula
- tamba
- vhala
- baka
- t̄alela
- ambara
- namela
- dzima
- vhudzulani

<p>1 fuletheni</p>	<p>2 baisigiri</p>	<p>3 tshifuwohaya</p>
<p>4 khekhe</p>	<p>5 Tshidzheremane</p> <p>Mein Name ist Heidi</p>	<p>6 VW</p>
<p>7 gurann̄da</p>	<p>8 radio</p>	<p>9 baisikopo</p>
<p>10 televishini</p>	<p>11 makhandela</p>	<p>12 thenisi</p>
<p>13 sangwetshi</p>	<p>14 kofi</p>	<p>15 zwiliwazwinonosi</p>
<p>16 tshilalelo</p>	<p>17 tshunwahaya</p>	<p>18 ngilasi</p>

Mafurase a maiti

Mafurase a maiti a sumbedza nyito fhungoni. A vhumbwa nga lipfanisi na liiti. A dovha a vhumbwa na nga lipfanisi, litikedzi na liiti.

Talelani maiti a re mafhungoni aya ni tingedzele maipfi a no tikedza maiti.

Ndi khou vhala bugu ntswa.

Mulovha ndo toḡdou siwa nga bisi ya tshikolo.

Vhana vho sokou ima fhasi ha muri.

Sundani o vhuya a vhuya nga masiari.

Vhana vha khou tamba phakhani.

Ro tou vhona nga ningo yawe uri ndi ene.

Ni tou shuma vhukuma nwananga.

Mafurase a dzina

Mafurase a dzina ndi tshigwada tsha maipfi a no shuma sa dzina fhungoni.

Phatḥu o ya mavhengeleni. (Phatḥu ndi dzina.)

Mukomana wanga o ya mavhengeleni. (Mukomana wanga ndi lifurase la dzina)

Talelani mafurase a dzina mafhungoni aya.

Kurathu kwanga ku khou lwala.

Khaladzi anga o vha e na phathi.

Nndu khulukhulu yo swa.

Musidzana musekene o xedza watshi,

Maluvha anga a u naka o puta nga duvha.

Baisigiri yanga ya kale yo tswiwa.

Thavha ndapfundapfu yo tibiwa nga gole.

Diphineni nga phani

Kha ri ambe

Vhalani phani ni ambe nga nyambahuvhili dzadzo.

? Thoho ya thoma u rema, nda pfa nangoho mbaḡo i tsindeni.

Naho vho dzinga vha a dzinga a naka.

Zwo vhangwa nga ṭhoho u sa pfa.

Thanga dzo fara thanga dzoṭhe.

Ho swa ṭhanga ya ṭhanga ngoho?

Vha vhenga u vhenga zwa vhangwa vengo.

Ni a kona u elelwa idzi figara dza muambo?

Limethafore li vhambedza zwithu zwiwhili nga u bula uri tshithu tshigede ndi tshinwe.

A li shumisi a sa na u fana na.

Tsumbo: Avha munna a vha offhi, ndi ndau.

Maipfi ane a vha na pfallandoṭhe nthihi a a shumiswa kha u dovhola mubvumo muthihi zwi tshi sumbedza tshithu tshine na khou riwala ngatsho, kana a amba nga vhudipfi hune ha vha hone.

Tsumbo: O la khekhe a tshi setshelela?

Asonentsi

Kha ri vhale

Vhalani tshirendo tsha *Tshirendo tsha Mananga*. Itani litambwa latsho ni sumbedze zwiito zwa zwipuka zwo fhambananaho zwi re tshirendoni.

- Tangedzelani maipfi a re na raimi, (pfanapheledzo).
- Talani maipfi o swifhadzwaho sa zwine a vhonala e kha mariwalwa. Nwalani tshalutshedzo dzao kha mitaladzi yo vhambelaho na tshirendo.

Tshirendo tsha Mananga

U si ntambele Mananga mulenzhe u kande zwavhudi;

Hone khombole Mananga ndi muila;

I tshinyadza zwinzhi zwa u dala.

Zwa vhonyambengwa vhukati ha madaka.

Na u khwatsha hawo munanga namusi matavhi a do vunde:

Phokho! Phokho! Phokho!

Ri a fhela ri a lovha iwe vhathu;

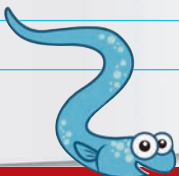
Amm – Amm. Am –; Amm –mmm!

Nde ri ndi tshi dzhena madini.

Nda toka lubada fhasi, nda ri tshaufakule

mudzimu u tshi lombha haya;

Vha Matongoni vha do phasa.

Lusunzi lwa monamona na tshiulu;
Lutshele lwa takuwa na mifhululu;
Luluu-! luluu! lulu-lulu-u-u-u!
Lukhohe lwa takuwa na dzinzambo.

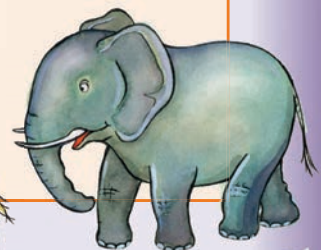
Tshisindi tsha mbo bvumela;
Vho Mbila vha mbo kekela
Vha tshi monamona na dzithavha;
Vha ri: Kee-kee! Kee-kee!

Lo tsha mananga u fare dzi khwathe;
Hu onyolowa mboho khulu
Buka la mamvele kha khana;
Tshivhanda tshi si na khathutshelo.

I ri: Kurr-r-r-am! Kurr-r-r-am-am!
I ri: "Sinthumele murena, ndi rumela
A nthumelaho, Mananga wa dzhena lo kovhela;
U lala u tshi la mudzi wa Munanga.

Goni la mbo kavha kha muri la ri:
Malunguluse a shango ndi anga: La ri:
Twilo Vho Mugotwe, vha amba iwe;
Twilo Vho Mugotwe, vha amba iwe.

(AP Sigame)

U elekanya nga phukha dza sananga

Kha ri vhale

Vhalelani tshirendo n̄tha ni ambe nga t̄halutshedzo ya phukha dziṛwe na dziṛwe mbili dze dza buliwa tshirendoni. Ndi tshifhio kha izwi zwifanyiso tshi no sumbedza ngou na mbila,

Kha ri ṛwale

Mafhungo a tshirendo itshi a khou itea ngafhi?

Ndi maipfi afho tshirendoni a no ri vhudza uri afho fhethu he na bula ndi hone zwa vhukuma?

Uri "Buka la mamvele kha khana" zwi amba mini?

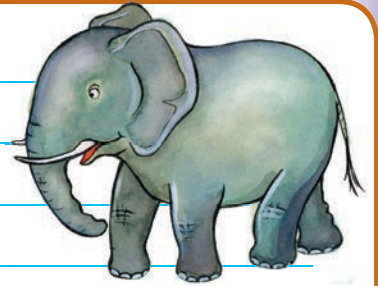
Khezwi murendi a tshi ri "Hone khombole Mananga ndi muila?"

Tshirendoni itshi murendi u shumisa maedzamuthu. Ndi liedzamuthu lifhio line murendi a li shumisa musi a tshi amba nga "tshivhanda tshi si na khathutshelo"?

Kha ni n'wale

Zwino n'walani tshirendo tshaṅu inwi muṅe tshi no amba nga phuka ya daka ine ya ni takadza. Talutshedzani tshivhumbeo tsha phukha iyi. I ita mini zwine zwa ni takadza? Rerani nga phukha iyi ni kha tshigwada tshaṅu. N'walani maipfi ane a talusa phukha iyi, ni kone u n'wala maipfi a re na raimi na maipfi ane ndi kale e hone. Shumisani maipfi aya kha u ni thusa u n'wala tshirendo. Shumisani maipfi a re na raimi a re magumoni a phere dza mitaladzi. N'walani mvetamveto ya tshirendo tshaṅu kha bammbiri ni sa athu u tshi n'wala buguni.

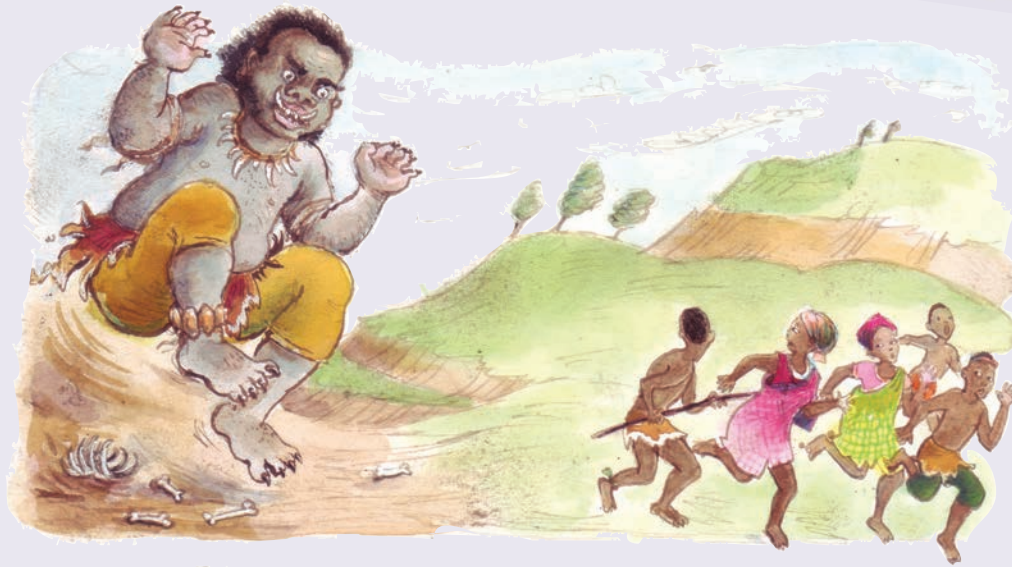
Olani tshifanyiso tsha tshirendo tshaṅu.

Kha ri vhale

Hu na ngano nnzhi dza Tshivenda dzi no anetshelwa dzi no amba nga zwithu zwo fhambananaho sa zwa malavhathu.

Vhalelani itshi tshirendo ntsha ni kha tshigwada. Ni do wana uri tshi di nga lungano nga nnda ha uri tshi pfala tshi na mudivhitho wa tshirendo.

Vese (ndima)
ndi tshigwada tsha
mitaladzi i re tshirendoni.
Zwiñwe zwirendo zwi na
vese nthihi, zwiñwe zwi na
vese nnzhi. Tshirendo itshi
tshi na vese nngana?

Lilema la tshituhu

Kalekale shangoni la Ha Tshikundamalema la u naka;

Ho vha hu tshi dzula lilema la tshituhu.

Le la vha li tshi tambudza vhatu nga tshituhu.

Li tshi vha gidimedza na u vhulaha thakha yavho.

Vhatu vha ya musanda vha tshi humbela u phalalwa:

"Hee ri a lovha Vhafuwi. A vha ri thusivho?"

Vhamusanda vha kundwa maanda a u vha phalala.

"Na nne ndo rali a thi na nungo. Zwo mpfara thaha."

Vhatu vha huma vha tshi dzungudza dzithoho vho hanganea.

Liñwe duvha vhatu vha shango vha humbula u pfuluwa;

Vha hwala thundu vha livha dzithavhani dza Ha Rambuwa Tshiwangamatebele.

Ha Tshikundamalema ha sala khosi ya hone na musadzi mutuku na vhana vhasumbe.

Na vha midzi ya thondoni na vhone vha sala.

Lilema la tshituhu la vho thoma u la vhatu ngauri thakha yo vha yo tuwa na vhe vha pfuluwa.

Ngeno phedza dza musanda dzo swiswiwa Thononda.

Vhamusanda vha tshuwa zwiñhulu musi vha midzi ya thondoni vha tshi thoma u fhela;

Nga muthihi nga muthihi vha tshi dzhotiwa.

Vha vhidza dzulo la musadzi na vhana uri vha wane thandululo ya dandetande ili.

Vha pfana uri ndi khwiñe vha tshi shavhela Thononda he vha swiswa hone phedza.

La tsha nga matshelo vhatu vha nenga;

Vhunga lilavhathu li tshi edela maduvha mavhili.

Vhamusanda na vhathu vhavho vho tou mangala musi vhe tsini na u swika Ha Khakhu;

Vha pfa shango li tshi dzinginyea.

Vha zwi divha uri ndi lilavhathu li ndilani. Vhothe vha tetemela nga nyofho khulu.

Kutukana kwa lupedzi kwa ri kwone ko do zwi kona; Lilavhathu ku do li laya.

"Vhathu kha vha tavhanye vha gonye muratho wa u wela mulambo wa Mutale. Lilema li do ri tevhela fhedzi li do lemela muratho, ngomu dzivhani la wela," lumememi lwa dzivha Fundudzi.

Lilavhathu la mbo tevhela,

Fhasi hu tshi dzinginyea nga mitsindo yalo muhulu.

Vhathu vha tavhanya vha pfuka muratho phanda ho ranga kutukana kwa phedzi.

Lilavhathu murathoni la swika fhedzi wa lemelwa wa li thefulela dzivhani,

Dzivha Fundudzi la phulusa vha la vhathu.

Ndi ngazwo vho kunda malema!

Kha ri nwale

Ndi nga mini tshirendo itshi tshi tshi yelana na lungano?

Kutukana kwa lupedzi ku nga dzhiwa sa muhali? Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ni vhona u nga ndi nga mini shango le avha vhathu vha shavha khalo lo pfi ndi la Ha Tshikundamalema?

U tamba litambwa

Itani litambwa la tshirendo itshi. Ni tea u vha ni na vhabvumbedzwa vha tevhelaho: Lilavhathu, vhamusanda, kutukana na vhathu vha shango (vha si vhanzhi).

Kha ri vhale

Vhalani limeriki ni fhindule mbudziso.

Tshiṇoni tsha mukuku tsho lila.

Vhatukana vha pfa u nga ndi mbila.

Vha mbo gidima vha tshi ya ngei seli.

Ha dina vhuredzi,

Nge vha redzemuwa na ṅdila.

Musingavhadzimu seli wo ṭoka.

Na mivhala yawo ya u naka.

Ndi tou nga ndi sa u tevhela.

Fhedzi hu ḡo vha u pelevhela.

Ngauri ndi ḡo wana phanḡa wo no swika.

Thuthuthu dzo vha dzi tharu.

Dzi khou fhufha dzi tshi dubisa buse.

Vha khou fhufha vha kundwa u vhona ṭharu.

Vha ḡala fhasi muṭavhani u no nga vhuse.

Vha takuwa vha ṭhobila vhe vhararu.

Kha ri n̄wale

Ḳimeriki i na mitaladzi mingana?

Ndi mitaladzi mingana i re na raimi?

Hu na madungo mangana kha mutaladzi muḡwe na muḡwe?

Mutaladzi wa 1	Mutaladzi wa 2	Mutaladzi wa 3	Mutaladzi wa 4	Mutaladzi wa 5

Kha ri n̄wale

Zwino n̄walani Ḳimeriki yaḡu, i thome nga hei ḡdila:

Ho vhuya ha vha na muḡwe musidzana

Zwino n̄walani mutevhe wa maipfi a re na raimi na ipfi Ḳa u fhedza kha mutaladzi wa u thoma - Ḳine Ḳa vha, musidzana. Mutevhe wa maipfi aḡu a re na raimi u nga dzhenisa maipfi a no nga: vhudzana, mona, vhona, rina, ana, nona na hana.

Edzisani u n̄wala Ḳimeriki ni tshi shumisa maipfi a re na raimi na Mulalo.

Kha ri n̄wale

Ni nga kha ḡi shumisa maipfi a no nga: malo, mbalo, vhulalo, tshikolo kana tshikalo.

Hu na mutukana o no pfi Mulalo

Kha ri ambe

Kha ri vhaile

No no vhuya na vhona mbulu (iguana)?
 Ni tshi i phuphuledza i pfala nga ndilade?
 I na tshivhumbeode?

I'm walking with my iguana
 When the temperature rises to above eighty-five,
 my iguana is still alive.

So when I see him, I call out to him,
 then he comes to the beach ...
 Well, he's not surprised.

My iguana is very active,
 till I see him, he comes to the beach ...
 says, "I'm not surprised."

It's the same every day,
 but he just loves to be tickled under his chin.

And when he's sleepy,
 when he's sleepy, he comes to the beach ...
 With his iguana, he comes to the beach ...

With his iguana, he comes to the beach ...
 and he comes to the beach ...
 with his iguana, he comes to the beach ...
 and he comes to the beach ...

I'm walking with my iguana
 When the temperature rises to above eighty-five,
 my iguana is still alive.

So when I see him, I call out to him,
 then he comes to the beach ...
 Well, he's not surprised.

My iguana is very active,
 till I see him, he comes to the beach ...
 says, "I'm not surprised."

It's the same every day,
 but he just loves to be tickled under his chin.

Brian Moses

Kha ri n'wale

Livhanyani maipfi na tshalutshedzo yo teaho. Bulani madzina a zwipuka izwo ni thetshesele mibvumo yao.

phirana	kubevha kwa mutshila mudenya wa mamvele
chinchila	kubwa kutukutuku
chihuahua	khovhe i re na mano a vuhali
gorila	buka lihulu la lushaka lwa thoho
khathaphila	i fana na ngwenana ngeno mulomo wayo u mupfufhi
aligeitha	i na muvhili u re na mipfwa na milenzhe minzhiminzhi nahone i nga tshivhungu, na mivhalavhala

Kha ri n'wale

Vhalani tshirendo itshi nga vhuronwane ni kone u fhindula mbudziso idzi.

Ni vhona u nga murendi o vha a tshi khou tshimbila na mbulu yawe zwa vhukuma kana tshi gi tou vhavho tshirendo tshi no seisa? Ndi nga mini ni tshi ralo?

Murendi u amba nga thempheretsha ya 85° F. Thempheretsha iyo ndi vhugai nga Selisiasi?

Ni vhona u nga ndi ngani vhatu vha tshi vhona u nga mbulu ndi aligeitha (ngwenana)?

Ni nga mangala musu ni tshi vhona muthu a tshi khou tshimbila na mbulu yawe ya tshifuwo?

Ni nga founela mapholisa arali na nga tangana na zwithu zwo ralo? Ngani?

Ndi afhio manwe maipfi ane a raima tshirendoni itshi? Bulani phere dza maipfi a re na raimi.

Kha ri vhale

Vhalani tshirendo.

Huree! Huree! Ndi Nwaha Muswa

Huree! Huree! Ndi Nwaha Muswa!

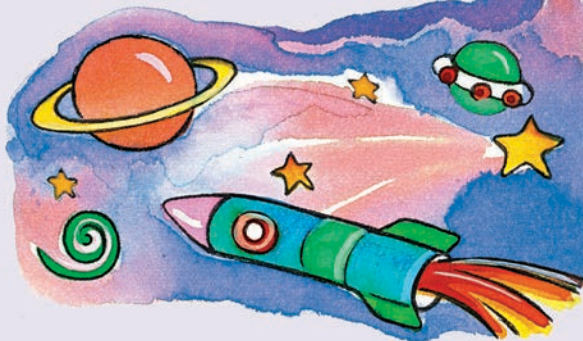
Ri thoma guvha liswa.

Zwino naniwaha ndo humbala
u vha khangaruu.

Kana ndi do guda u fhufha,
kana u tshimbila nda phuletshedza mbondoni,
kana u sokou dzadzadza,
kana nda tsa na makuvhukuvhu.

Ndo do diita lasitiki
nda guda u hwetekana.

Ndi do vha luḽi
nda shuluwa ndi tshi tsa zinkini.

Ndi endela dziplanete nda
tangana na vhatsinda
vhanzhivhanzhi.

Ndi do humela murahu kha
tshikale
nda namela dainaso.

Ndi pulane nnzhi dzavhuḽi.

Ndi khou mbo dithoma zwino.

Ee, naniwaha zwi do naka u fhirisa.

Huree! Huree! Ndi Nwaha Muswa!

Kenn Nesbitt

Ndi a kona	😊	😞
u vhala mañwala a nganetshelo		
u rera nga mbudziso dzi no kwama mañwala a nganetshelo		
u rera nga magumo one a tshiṭori		
u ita ḽitambwa ḽa magumo a tshiṭori nda ḽi ṭanela kiḽasi		
u ñwala magumo mañweho a tshiṭori		
u ñwala tshiñwalwa tsha dayari ndi tshi shumisa muthu wa u thoma		
u ñwala mafhungo e kha khandza		
u ñwala tshiṭori kana lungano ndo sedza vhaanewa, puloto, fhethuvhupo na zwiitei		
u livhanya mafhungo a tshivhangi na mvelelo		
u shumisa maṭanganji		
u ñwala phara ya u ṭalutshedza		
u vhala nganeavhutshilomupe		
u topola maiti, maḽadzisi na thangelavhuimo		
u rera nga nyambahuhili dza phani		
u vhala tshirendo		
u ita ḽitambwa ḽa tshirendo		
u topola maipfi a re na raimi tshirendoni		
u vhalela tshirendo nṭha		
u rera nga ṭhalutshedzo ya muanewa		
u fhindula mbudziso dzi no kwama tshirendo		
u ñwala tshirendo		
u ita ḽitambwa ḽa tshirendo		
u vhala dziḽimeriki		
u fhindula mbudziso dzi no kwama ḽimeriki		
u ñwala ḽimeriki		
u ñea tsumbo dza mafanyisi		
u ñea tsumbo dza zwishumiswa zwo fhambananho zwa vhurendi (tsumbo ḽimethafore)		
u ñwala luñwalo lwa fomaḽa		

Inwi ni wa tshipentshela.

**Muuhili wanyu wotho
ndi wa tshipentshela.**

Muuhili wanyu ndi wanyu!

**AHUNA
MUTHU
o teaho u
kwama
vhudzimu
hanu.**

**Arali muñwe muthu a nga kwama
vhudzimu hanu, vhudzani vhanwe.**

**Arali muñwe muthu a nga ni
itisa zwithu zwine ni si zwi fune,
vhudzani vhanwe.**

**Hune na nga founela hone
ni tshi toda thuso:**

Child Line: 0800 05 55 55

Life Line: 0861 322 322

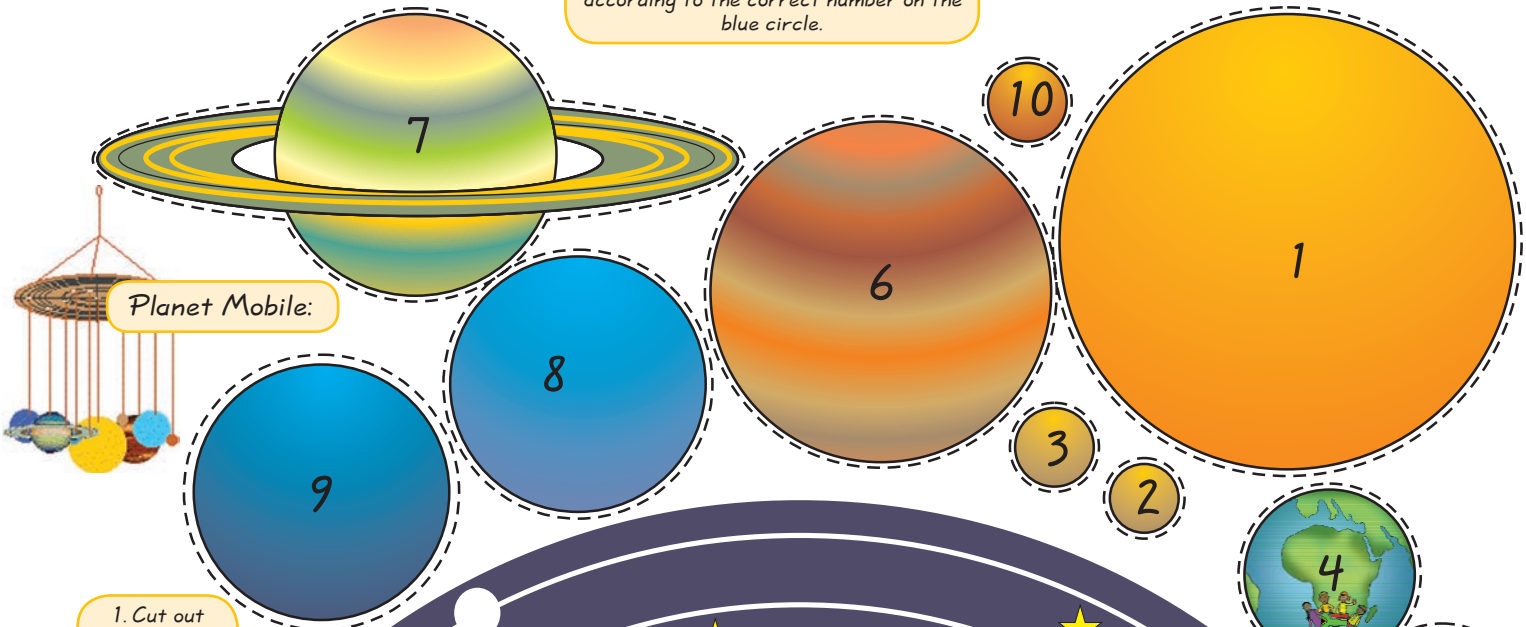
SAPS Crime Stop: 086 00 10111

Nomboro ya shishi ya SAPS: 10111

**Nomboro ya Vha Tsireledzo ya Vhana:
012 393 2359/2362/2363**

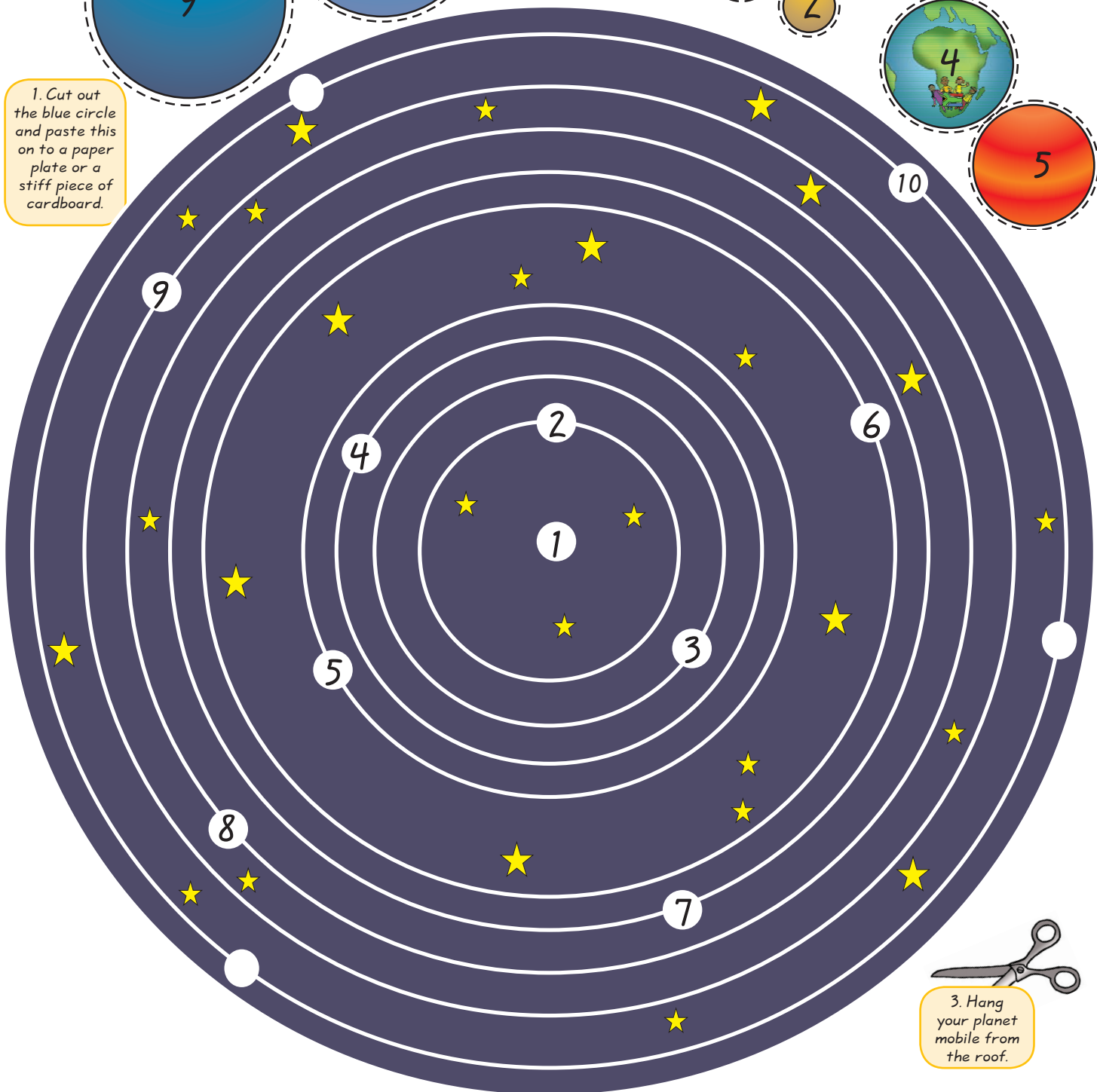

2. Cut out the planets. Attach a thin piece of string to each and hang them according to the correct number on the blue circle.

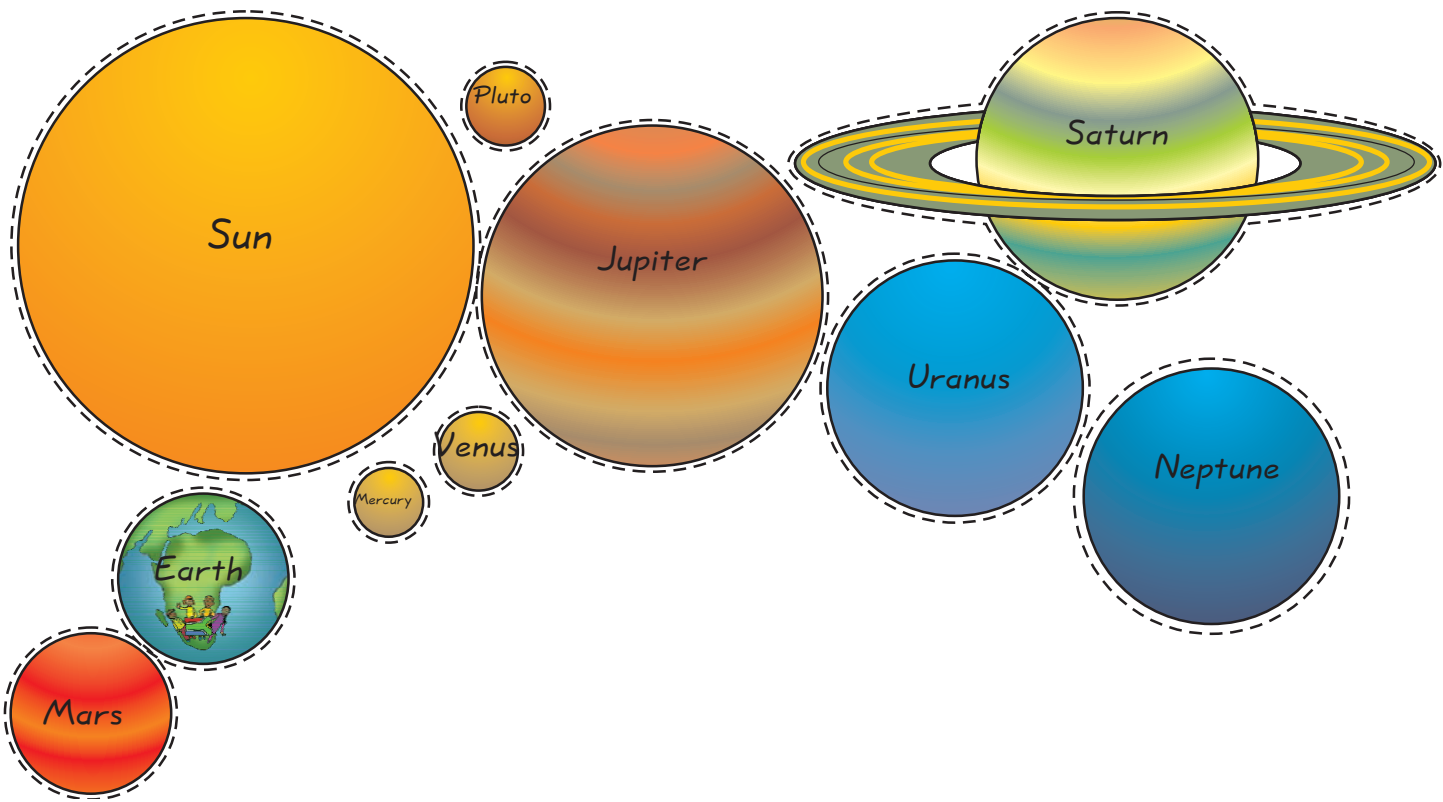

Planet Mobile:

1. Cut out the blue circle and paste this on to a paper plate or a stiff piece of cardboard.

3. Hang your planet mobile from the roof.

Sun

Pluto

Jupiter

Saturn

Uranus

Venus

Neptune

Mercury

Earth

Mars

Step 1: Cut all around on the black line

DEF

Four vertical white cards on a purple background. Each card has a blue telephone icon and an envelope icon at the bottom right. The cards are ruled with horizontal lines for writing.

Step 2: Fold on the dotted line

OPQR

Four vertical white cards on a red background. Each card has a blue telephone icon and an envelope icon at the bottom right. The cards are ruled with horizontal lines for writing.

ABC

Step 3: Fold on the dotted line

Step 5: Cut off on the yellow line

Four vertical white cards on a teal background. Each card has a blue telephone icon and an envelope icon at the top left. The cards are ruled with horizontal lines for writing.

Step 4: Staple your book in the middle

STUV

Four vertical white cards on a blue background. Each card has a blue telephone icon and an envelope icon at the top left. The cards are ruled with horizontal lines for writing.

KLMN

Blank lined writing area with telephone and envelope icons on the right.

Blank lined writing area with telephone and envelope icons on the right.

Blank lined writing area with telephone and envelope icons on the right.

Blank lined writing area with telephone and envelope icons on the right.

Blank lined writing area with telephone and envelope icons on the right.

Blank lined writing area with telephone and envelope icons on the right.

Blank lined writing area with telephone and envelope icons on the right.

Blank lined writing area with telephone and envelope icons on the right.

GHIJ

WXYZ

Blank lined writing area with telephone and envelope icons on the left.

Blank lined writing area with telephone and envelope icons on the left.

Blank lined writing area with telephone and envelope icons on the left.

Blank lined writing area with telephone and envelope icons on the left.

My Telephone and Address Book

This book belongs to: _____